

Jurga Dzikaite
Dainora Eigminienė
Darius Kuolys
Aušra Martišiūtė-Linartienė

Literatūra

8 klasė

II dalis

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Vilnius, 2017

Redaktorės: Violeta Meiliūnaitė ir Aurelija Tamulionienė
Korektorė Rita Navikienė

Viršelyje: Gražina Didelytė. „Viltis“, 1981 m.

Sutartiniai ženklai

– privalomas tekstas

– klausimai ir užduotys

– kūrybinės užduotys

– tiriamosios užduotys

– apibendrinamosios užduotys

– žodžių ir sąvokų paaiškinimai

Šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo ir mokslo įstaigų bibliotekose, muziejuose arba archyvuose, draudžiama mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03156 Vilnius
www.petroofsetas.lt

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Jurga Dzikaitė, Dainora Eigminienė, Darius Kuolys, Aušra Martišiūtė-Linartienė, 2017
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017

ISBN 978-609-425-215-0

Turinys

2. Gyvoji atmintis	5
ČINGIZO AITMATOVO PERSPĖJIMAS	10
Apie Čingizą Aitmatovą	11
ČINGIZAS AITMATOVAS. Ilga kaip šimtmečiai diena	12
SIMONAS DAUKANTAS IR „BŪDAS“	23
Apie Simoną Daukantą	26
SIMONAS DAUKANTAS. Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių	35
ADOMAS MICKEVIČIUS IR „GRAŽINA“	47
Apie Adomą Mickevičių	50
ADOMAS MICKEVIČIUS. Gražina. Lietuvių sakmė	57
MAIRONIS IR „TRAKŲ PILIS“	78
Apie Maironį	80
MAIRONIS. Trakų pilis	81
VINCAS KRĖVĖ IR „MILŽINKAPIS“	84
Apie Vincą Krėvę	86
VINCAS KRĖVĖ. Milžinkapis	87
Apibendriname temą ir įsivertiname	101
3. Laiko išbandymai	106
MATILDA OLKINAITĖ: TRAGIŠKAS JAUNOS POETĖS LIKIMAS	109
Apie Matildą Olkinaitę	109
MATILDA OLKINAITĖ. Žydiška lopšinė	110
Iš Matildos Olkinaitės dienoraščio	111
DALIOS GRINKEVIČIŪTĖS LIUDIJIMAS	112
Apie Dalią Grinkevičiūtę	113
DALIA GRINKEVIČIŪTĖ. Lietuviai prie Laptevų jūros	115
ICCHOKAS RUDAŠEVSKIS IR VILNIAUS ŽYDŲ TRAGEDIJA	129
Apie Icchoką Rudaševskį	130
ICCHOKAS RUDAŠEVSKIS. Vilniaus geto dienoraštis	132
ANA FRANK IR PASAULĮ SUKRĖTĘS JOS „DIENORAŠTIS“	143
Apie Aną Frank	144
ANA FRANK. Dienoraštis	146

<i>JOANA ULINAUSKAITĖ-MUREIKIENĖ IR JAI TEKĘ IŠBANDYMAI</i>	156
<i>Apie Joaną Ulinauskaitę-Mureikienę</i>	157
JOANA ULINAUSKAITĖ-MUREIKIENĖ. Lemtingi gyvenimo posūkiai	158
<i>Apibendriname temą ir įsivertiname</i>	168
 4. Juoko prasmė	 174
<i>SAULIUS ŠALTENIS: „ŠKAC, MIRTIE, VISADOS, ŠKAC!“</i>	177
<i>Apie Saulių Šaltenį</i>	178
SAULIUS ŠALTENIS. Riešutų duona	179
 <i>ROMENAS GARY IR JUOKAS PRO AŠARAS</i>	 194
<i>Apie Romeną Gary</i>	195
ROMAIN GARY. Aušros pažadas	197
 <i>KITOKS JUOKAS: JUOZAS ERLICKAS IR GINTARAS BERESNEVIČIUS</i>	 211
<i>Apie Juozą Erlicką</i>	212
JUOZAS ERLICKAS. Liūdesys	212
JUOZAS ERLICKAS. Mano gyvenimas	213
JUOZAS ERLICKAS. Kolumbo gimtadienis	214
JUOZAS ERLICKAS. Metai: eilėraščiai proza	217
Sparnuotos Juozo Erlicko mintys	219
<i>Apie Gintarą Beresnevičių</i>	221
GINTARAS BERESNEVIČIUS. Trumpas Lietuvos istorijos kursas	221
GINTARAS BERESNEVIČIUS. Iš gyvenimo rašytojų Lietuvos	223
 <i>Apibendriname temą ir įsivertiname</i>	 225
 Patarimai	 228
Sąvokų žodynėlis	238
Tekstų ir iliustracijų šaltiniai	242

3

Laiko išbandymai

Gražina Didelytė.
„Nesulaukusi laisvės“,
2006 m.

*Tikiu, kad viskas turi būti užrašyta ir pavaizduota,
netgi kruviniausi įvykiai, nes galutinėje sąskaitoje viskas
įsiskaitys.*

Kiekvieną akimirką su mumis gali nutikti blogiausia.

Icchokas Rudaševskis, 1943 m.

Popierius atlaiko daugiau nei žmonės.

*Niekaip negalėčiau kurti savo pasaulio ant chaoso,
kančios ir mirties pagrindo.*

Ana Frank, 1944 m.

*Žuvusieji tebegyvena mano širdyje. Mano pareiga pa-
pasakoti apie juos.*

Dalia Grinkevičiūtė, 1950 m.

Ką tik susipažinome su Lietuvos romantikų kūriniais. Jie, žadindami laisvo, garbingo gyvenimo ilgesį, įkvėpė Lietuvės žmones susigrąžinti savo valstybę.

1918-aisiais atkurtoje Lietuvos Respublikoje užaugo ir subrendo laisvų piliečių karta. Ji buvo išlavinta jau lietuviškose gimnazijose, pradėjo studijuoti lietuviškame universitete. Ji svajojo pažinti pasaulį, gynė savo vertybes, brangino draugystę, buvo pasirengusi kurti laisvą tėvynę. Jos idealus ir siekius pažinome skaitydami Vytauto Mačernio poeziją, Kazio Binkio „Atžalyną“.

Deja, šią kartą ištinka negailestingas likimas. Jai tenka rūstūs laiko išbandymai – Lietuvą užgriūva Antrasis pasaulinis karas, sovietų ir nacių okupacijos, ilgi prievartos dešimtmečiai.

Tragiškas karo ir pokario patirtis mums visų pirma perduoda dokumentinė literatūra. Ją kūrė ir Jūsų bendraamžiai. Jų išgyvenimai ypač atviri, nuoširdūs, sukrečiantys. Karo ir pokario jaunuoliai net mirties akivaizdoje jautė pareigą liudyti tai, ką patyrė. Savo tekstais šiandien jie kreipiasi į Jus, nori būti Jūsų išgirsti ir suprasti.

Ką rašė Lietuvos miestelio žydų kilmės mergaitė savo dienoraštyje? Apie ką ji kalbėjo eilėmis? Kokiomis nuojautomis dalijosi? Matilda Olkinaitė buvo miestelyje gerbiamo vaistininko dukra, studijavo universitete lietuvių kalbą ir literatūrą – sušaudyta pirmosiomis karo dienomis.

Ką Vilniaus gete patyrė gimnazistas Icchokas Rudaševskis? Jis rašė, nors greta mirties buvo daugiau nei gyvybės, nors aplink siautėjo beprotystė. Iš ko jis sėmėsi tvirtumo ir vilties? Ko jis mokėsi geto mokykloje ir ko jį mokė gyvenimas? Kokią išmintį atveria skausmingos jaunuolio patirtys? Šiandien Icchokas guli Paneriuosė kartu su kitais nužudytais Vilniaus geto žmonėmis.

Anos Frank dienoraštyje atrasime Ámsterdame besislapstančios žydų mergaitės pasaulį. Ana stebi save, analizuoja savo jausmus, santykius su tėvais. Ji įsimyli. Paskutinėmis karo dienomis žūva koncentracijos stovykloje.

Keturiolikmetė Dalia Grinkevičiūtė kartu su tūkstančiais Lietuvos žmonių 1941-ųjų birželį ištremiama į Sibirą, į pačią amžino šalio žemę. Ten kenčia šaltį ir badą, žiaurius pažeminimus, išgyvena likimo brolių ir seserų mirtis. Slapta grįžusi į Lietuvą parašo ir užkasa atsiminimus.

Kauno gimnazistė Joana Ulinauskaitė pokaryje tampa partizanų ryšininke, pogrindžio kovotoja. Išduodama, suimama, kalinama, ištremiama į Sibirą. Savo skaudžią patirtį sovietmečiu išsako vaikams ir vaikaičiams skirtuose atsiminimuose.

Dalios ir Joanos liudijimuose išlieka gyvi Sibire nukankinti Lietuvos tremtiniai.

Jūsų bendraamžių patirtys išskirtinės. Jų likimai dramatiški, tragiški. Ir vis dėlto Jums artimi. Kuo? Jie kalba apie tai, kaip svarbu išlikti savimi, neprarasti žmogiškumo sunkiausiose gyvenimo situacijose. Jie taip pat įspėja, kad žmonės turi išlikti budrūs – laiku užkirsti kelią barbarybės siautėjimui, nuolat priešintis galimam nužmogėjimui.

Taip pat nagrinėdami šią temą:

- suprasite, kuo savita ir svarbi dokumentinė literatūra;
- pamatysite, kad ši literatūra ne tik liudija tikrovę, žmonių laikysenas, bet ir įpareigoja būsimas kartas;
- susipažinsite su įvairiais atminties įprasminimo būdais, pamėginsite atrasti savus;
- žiūrėsite dokumentinius ir vaidybinius filmus, skaitysite grožinius tekstus ir mokysitės aptarti, lyginti skirtingų menų santykį su istorine tikrove;
- susipažinsite su Lietuvos dailininkų darbais, įprasminančiais XX amžiaus vidurio patirtis – šiuos darbus analizuosite ir interpretuosite;
- rašysite rašinius, esė, kursite savo dienoraštį, atsiminimus.

Matilda Olkinaitė: tragiškas jaunos poetės likimas

Poetė Matilda Olkinaitė (1921–1941) gimė Panemunėlyje netoli Rōkiškio, visų gerbiamo vais-tininko Naumano Olkino šeimoje. Trumpai mokėsi Kūpiškyje, vėliau – Juozo Tumo-Vaižganto gimnazi-joje Rōkiškyje. Mokykloje pradėjo rašyti eilėraščius, dienoraštį. 1939 m. išvažiavo studijuoti lietuvių kal-bos ir literatūros į Kauno Vytauto Didžiojo universi-tetą. Nacių Vokietijai užėmus Lietuvą, Matilda grįžo į gimtąjį Panemunėlį. Čia su tėvais, kaip ir kiti mies-telio žydai, buvo sušaudyta.

Matildos Olkinaitės rankraščius tėvas, nujaus-damas tragišką šeimos likimą, perdavė bičiuliui Panemunėlio klebonui Juozapui Matelioniui. Šis juos daug metų slėpė bažnyčioje. Vėliau rankraščiai pasiekė profesorę Ireną Veisaitę, kuri pati vaikystėje buvo išgelbėta iš Kauno geto. Matildos eilėraščiai, dienoraštis ir šiandien saugomi profesorės.

Jaunoji žydų kilmės poetė seka Salomėja Nėri-mi, Jonu Aisčiu, Bernardu Brazdžioniu. Jos dienoraštį ir eilėraščius anksti persmelkia kančios, skausmo, grėsmės ir artėjančios mirties nuojautos.

Susipažinkite su 1940-aisiais parašytais dviem Matildos eilėraščiais ir ištraukomis iš to meto dienoraščio. Aptarkite, kokius jausmus ir kokias asmenines patirtis šiais tekstaais išsako jaunoji poetė. Pasvarstykite, kaip jos mintys ir išgyvenimai susiję su Lietuvą ištikusiomis isto-rinėmis permainomis. Pasidalykite nuomonėmis, kuo tragiško likimo kūrėjos dvasinės patirtys artimos Jums.

Matilda Olkinaitė gimnazistė

Žydiška lopšinė

Mano mažas kūdikėlis
Kažkodėl užmigt negali.
Ilgesys šią naktį budi...
Ilgesys – prie jo lopšelio.

Tokios ilgos, tamsios naktys,
Ir į tolį tiesias kelias.
Tokią naktį tu išeisi,
Mano mažas kūdikėli.

Ir lyg draugo numylėto
Lauks tavęs kančia prie vartų.
Kančią didelę ir sunkią
Tyliai neša ilgos kartos.

Ilgos kartos neša kančią
Nuo lopšelio lig kapinių...
Kančią didelę ir sunkią
Ir lyg naktį – begalinę.

Tu užmik. Į tamsią naktį
Tiesias ilgas kelias...
Tu užmik. Aš tau dainuosiu,
Mano mažas kūdikėli.

1940.III.1.

Visi laivai nuskendo...
Ir mano laivas skęs.
Mirtis šią naktį brenda
Po neramias marias.

Ir paskutinę giesmę
Man liepė padainuot,
Ir paskutinį šokį
Jie liepė man pašokt.

Ir dainuoju giesmę
Žuvėdroms ir bangoms.
Padangės melsvos klausos
Ir aš dainuoju joms.

Ir neša mano laivą
Išėjusi banga.
Nuneš į dugną laivą
Ir nugramzdins mane...

Mirtis šią naktį braido.
Po neramias marias.
Jau saulė nusileido,
Ir mano laivas – skęs.

1940.VI.27

Iš Matildos Olkinaitės dienoraščio

1940 VIII 17

Man kartais atrodo, kad visas pasaulis slenka pro mane pavargusiu liūdnu žmogumi. Ir man norisi tam žmogui tarti ką nors gero ir švelnaus, atstumti plaukus nuo jo sudrėkusios kaktos ir ją pabučiuoti.

1940 VIII 19

Nežinau kodėl, bet mano ateitis man kartais pasivaidena taip liūdnai ir skaudžiai, kad aš nesąmoningai susigūžtu skausme. Noriu sustingti. Bejėgė ką nors dirbti ir galvoti. Norėčiau grįžti į Vilnių ir pradėti mokytis. Tai neramiųjų dalia: iš vienos vietos jie bloškiasi į kitą, vildamiesi ten ramybę rasti.

1940 VIII 29

Bjaurūs laikai. Pasaulis išėjo į gatvę, įsikišo raudoną nosinę į kišenėlę ir šūkauja. Salomėjos Nėries, Liudo Giros poemos – aš nežinau, kaip normalūs žmonės taip gali rašyti. Plakatai, plakatai, daugiau nieko. Didžiausias komunistas, jei tik jis bus kultūringas žmogus, to negali pakęsti. Aš dažnai galvoju, kaip žmonėms trūksta kultūros. Liūdna. Nejaugi komunizmas ir jo idėjos negali būti išreikštos eilėraščiu, kuriame dominuotų ne griovimas, bet kūryba, ne neapykanta, o meilė?

1940 VIII 31

Žiūrėjau pro langą ir mane apėmė tas jausmas, kuris kyla keleiviui, paliekančiam viską ir einančiam į tamsią nežinomybę. Ir ilgu, ir liūdna, ir be tikslo klajoja akis, ieškodama vienišų žiburių.

1940 IX 01

Šiandien lygiai metai nuo karo pradžios. Laikraščiai stambiom raidėm tai pažymėjo. Klaiku, kai pagalvoji. Bet aš neįsisąmoninu. <...>

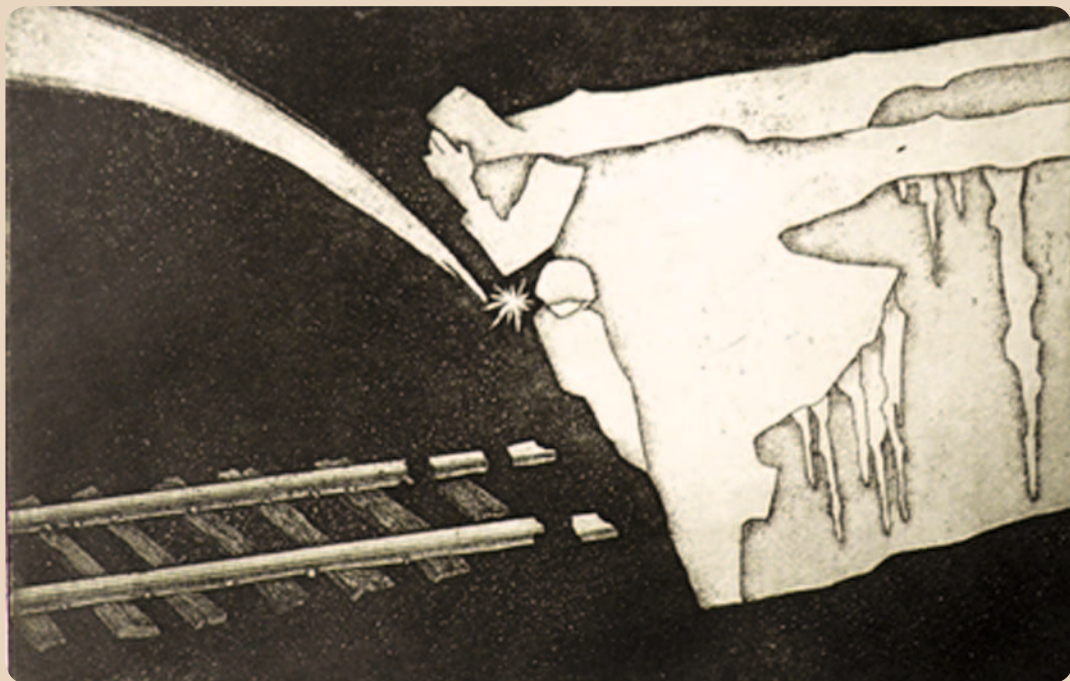
Artinasi mano išvažiavimo diena. Šįmet reikėtų energingai griebtis mokslo. Galvoju šalutiniu dalyku paimti slavistiką. Bet apie tai dar pagalvosiu. Galbūt. Kaip ten bebūtų, šįmet noriu rimtai dirbti. Pataisyti lietuvių kalbos pažymį, išlaikyti keletą egzaminų. Paskui – paskui knygą išleisti.

Klausimai ir užduotys

1. Remdamiesi internete esančiomis žiniomis, pasidomėkite, kaip poetės M. Olkinaitės atminimas šiandien yra saugomas ir įprasminamas Panemunėlyje, Rokiškyje, Lietuvoje. Atrastą medžiagą apibendrinkite ir pristatykite klasėje.
2. Paieškokite duomenų apie Jūsų vietovėje (mieste, miestelyje, kaime) gyvenusius, kūrusius ir tragišką likimą XX amžiaus viduryje patyrusius gabius jaunuolius, išlikusią jų kūrybą. Išsamiau susipažinkite su jų likimais ir kūriniais. Aptarkite, panagrinėkite juos klasėje.

Dalios Grinkevičiūtės liudijimas

Gražina Didelytė. „Tremtis II“, 1988 m.

Man labai lengva kvėpuoti nuo minties, kad aš, kiek leido mano jėgos, protas, sugebėjimai – pastačiau šią tokį paminklą Šiaurės aukoms, pasaulis sužinojo apie tūkstančius bevardžių kankinių broliškuose lediniuose kapuose.

To negalima nei sunaikinti, nei ištrinti.

Tai i s t o r i j a.

Tai paminklas ir mano Tėvams.

Dalia Grinkevičiūtė, 1987 m.

Dalios Grinkevičiūtės užrašai yra nuostabus žmogiškumo dokumentas.

Pirmojo D. Grinkevičiūtės atsiminimų leidimo pratarė, Paržius, 1979 m.

Esminis Dalios Grinkevičiūtės žodis yra pasipriešinimas.

Viktorija Daujotytė, 1997 m.

Išklausiusi daugybę tremtinių pasakojimų pagalvojau, kad daugiau nebeturiu teisės skystis, jog man skauda. Man neteko patirti tikro skausmo. Supratau, kad labai mažai težinau, kas yra tikras narsumas, tikras skausmas, tikri sunkumai.

Rūta Šepetytė, 2016 m.

Apie Dalią Grinkevičiūtę

Dalia Grinkevičiūtė (1927–1987) – gydytoja, rašytoja, paauglystėje ištverusi Šibiro tremties kančias ir siaubą. Savo atsiminimuose ji liudijo pasauliui sovietų režimo nusikaltimus žmogiškumui. Net sunkiausiais gyvenimo metais rašytoja išsaugojo savigarbą ir orumą, neišdavė savo įsitikinimų, priešinosi nežmoniškiems valdžios įsakymams.

Dalia Grinkevičiūtė gimė Kauno inteligentų šeimoje. Mokėsi garsioje „Aušros“ mergaičių gimnazijoje, kurioje dirbo puikūs mokytojai. Prieškarinė Lietuvos Respublikos mokykla ir šeima subrandino stiprią jauną asmenybę, kuriai teko patirti ypač sunkius istorijos išbandymus.

Didžiųjų trėmimų naktį – 1941 m. birželio 14-ąją – keturiolikmetė Dalia su broliu ir tėvais buvo suimti ir ištremti į Šibirą. Pačius siaubingiausius Antrojo pasaulinio karo metus mergaitė praleido amžino išalo žemėje prie Lāptevų jūros tarp kasdien mirstančių tremtinių. Po karo Dalia gavo sovietų valdžios leidimą mokytis Šibiro mieste Jakūtske. Ten ji slapta išsivežė ir sunkiai sergančią motiną. Pāslapčiai paaikškęs, Dalia buvo nubausta – iš jos atimtas leidimas mokytis, ji pati priversta dirbti anglies kasyklose.

1949 m. žiemą Dalia su motina pabėgo į Lietuvą. Slapstėsi pas gimines ir pažįstamus, galiausiai apsigyveno tėvo pastatytuose namuose Kaunė.

1949–1950 metais D. Grinkevičiūtė parašė tremties atsiminimus. Jausdama naujo suėmimo grėsmę, atsiminimų rankraščius ji užkasė sode: šie buvo atrasti tik 1991 metais, kone pusę amžiaus išgulėję žemėje. Rankraščiai keletą metų buvo restauruoti ir paskui išspausdinti.

O tada, 1950-ųjų rudenį, sovietų saugumas Dalią susekė, suėmė ir įkalino Rūsijos kalėjime. Ten rašytoja sutiko daug šviesių, talentingų žmonių – mokslininkų, menininkų, konstruktorių, gydytojų, studentų. Jai atrodė, kad sovietų valdžia į kalėjimą uždarė visą šalies protą ir sąžinę. Paleista iš kalėjimo rašytoja buvo dar kartą ištremta į Jakūtską. Vėliau gavo leidimą Šibire studijuoti mediciną.

Dalia Grinkevičiūtė

1957-aisiais iš tremties išleista į Lietuvą, D. Grinkevičiūtė tęsė studijas Kauno medicinos institute. Jas baigusi, dirbo gydytoja Laūkuvoje – mažame Žemaitijos miestelyje. Po kurio laiko saugumo nurodymu buvo išmesta iš darbo – liko be pastogės ir pragyvenimo šaltinio. Prieglobs-tį rado Laūkuvoje pas seną bičiulę, poetę Aldoną Šulskytę, kuri rašytoja rūpinosi iki mirties.

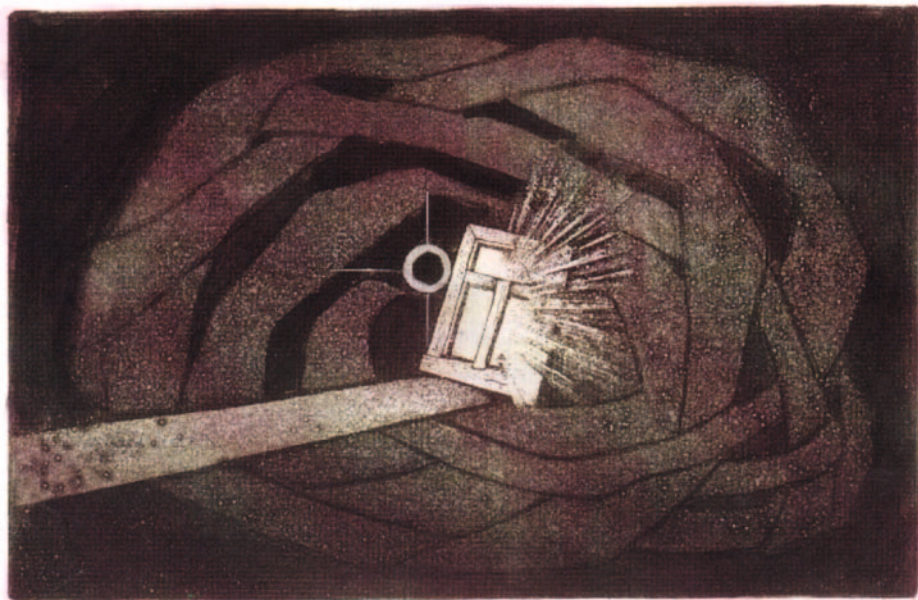
Manydama, kad tėvo sode užkastas atsiminimų rankraštis žuvo, D. Grinkevičiūtė 1974-aisiais atsiminimus parašo iš naujo. Slapta juos perduoda garsiam Rūsijos žmogaus teisių gynėjui ir disidentui, akademikui, būsimam Nobelio taikos premijos laureatui Andrejui Sacharovui. Jam tarpininkaujant, „Atsiminimai“ išverčiami į rusų kalbą ir pirmą kartą išspausdinami Pa-rųžiuje 1979-aisiais. Po trejų metų lietuvių kalba D. Grinkevičiūtės knyga išleidžiama Jungtinėse Amerikos Valstijose. Pasirodžius atsiminimams Vakaruose, rašytojos gyvenimas, pasak jos bi-čiulės, „tapo antru Sibiru, o mažas Laūkuvos miestelis – lagerio zona“. Vėl prasidėjo Dalios tardymai.

1987-ųjų vasarą D. Grinkevičiūtė atsiminimų rankraštį įteikė poetui Justinui Marcinkevi-čiui, kuris padarė kelias rankraščio kopijas, o originalą grąžino rašytojai. Tų pačių metų gruodį rašytoja mirė ir buvo palaidota gimtajame Kaune.

Tėvynėje „Atsiminimai“ pirmą kartą paskelbti tik po rašytojos mirties. Sąjūdžio metais – 1988-aisiais – jie pasirodė žurnaluose „Sietynas“ ir „Pergalė“ (dabar „Metai“), pavadinti „Lietu-viai prie Ląptevų jūros“.

D. Grinkevičiūtės knyga šiandien išversta į anglų, vokiečių, italų ir kitas kalbas.

Skaitysime 1974 m. parašytus D. Grinkevičiūtės atsiminimus „Lietuviai prie Ląptevų jūros“. D. Grinkevičiūtės pasakojimas nukels į siaubingą tikrovę, kuri užgriuvo Jūsų bendraamžę – ke-turiolikmetę merginą. Šis pasakojimas kvies Jus svarstyti, iš kur kyla jauno žmogaus stiprybė, padedanti jam nepalūžti, neprarasti žmogiškumo ir savigarbos nužmogintame pasaulyje.

Gražina
Didelytė.
„Tremtis I“,
1988 m.

I

1941 m. birželio 14 d. trečią valandą nakties Maskvės įsakymu visame Pabaltijyje – Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje – vienu metu prasidėjo masiniai areštai ir žmonių deportacija į Sibirą. Tam tikslui buvo mobilizuoti čekistai iš Baltarusijos, Smoleńsko, Pskovo ir kitų vietų.

Perpildyti ešelonai vienas po kito ėjo į Rytus, išveždami tuos, kurių didžiajai daliai niekada nebuvo lemta sugrįžti.

Vežė liaudies mokytojus, gimnazijų ir aukštųjų mokyklų dėstytojus, teisininkus, žurnalistus, Lietuvos kariuomenės karininkų šeimas, diplomatus, įvairių įstaigų tarnautojus, ūkininkus, agronomus, gydytojus, verslininkus ir t. t.

Vežė iš miestelių, vežė iš miestų, vežė iš kaimų. Sunkvežimiai nenutrūkstama srove slinko geležinkelio stočių link, kur vyrus, šeimų galvas, čekistai atskirdavo į kitus, prekinius vagonus, sakydami, kad atskiria laikinai, tik kelionės laikui. O iš tikrųjų jų likimas jau buvo iš anksto nuspręstas – į Krasnojarsko ir Šiaurės Uralo lagerius likvidacijai, nors jie nebuvo nei tardyti, nei nuteisti.

Niekuo nekalti jie ėjo į tuos vagonus, nežinodami, kad yra jau mirtininkai, kad šią akimirką jiems reikia atsisveikinti ir paskutinį kartą apkabinti savo vaikus, žmonas, tėvus.

Jie buvo apgauti.

Jų šeimos narius, nuo kūdikių iki vos krutančių senelių, užkaltauose gyvuliniuose vagonuose kitais ešelonais vežė į Sibiro gilumą, dažnai neleidę pasiimti net būtiniausių daiktų. Giminių, kurie bandė perduoti į vagonus maisto produktus ar šiltus rūbus, sargybiniai neprileido ir mušė juos šautuvų buožėmis.

Vien tik iš Lietuvos per tą baisiąją savaitę buvo išvežta dešimtys tūkstančių žmonių.

Koks iš tikrųjų buvo šios deportacijos dydis ir užmojis, iki šiol nežinoma – ją netikėtai nutraukė karas. Tik birželio 22 d., prasidėjus karui, NKVD organai buvo priversti nutraukti masinius areštus ir niekuo nenusikaltusių žmonių vežimą į Sibirą.

Birželio 14 d. naktį čekistai ėmė daužyti ir mūsų namų duris. Suėmė mano tėvą, Grinkevičių Juozą, Lietuvos banko valiutų komisijos reikalų vedėją, o nuo 1940 m. – matematikos mokytoją gimnazijoje.

Lygiai prieš metus, 1940 m. birželio mėn., kai Raudonoji armija peržengė Lietuvos valstybės sienas, mano Tėvas atsisakė išvykti iš Lietuvos, sakydamas, kad Jis visą savo gyvenimą dirbo Lietuvai, savo tautai, kaltės dėl to nejaučia ir jokio teismo nebijo. Blogiausiu atveju nors mirs Lietuvoje. Bet ir tai Jam nebuvo lemta. Jis mirė nukankintas Šiaurės Uralo lageryje 1943 m. spalio 10 d. Ir guli Jis svetimoj žemėj, nežinomam kape kartu su kitais kankiniais. Paskutiniame savo laiške ant beržo tošies jis parašė: „Aš mirštu iš bado...“

Tėvas ir nepagalvojo, kad jo nužudymui ir teismo neprisireiks, kad ir jo šeimai jau užprogramuota pražūti.

Aš didžiuojuosi savo Tėvu. Jis ištikimai ir nepaperkamai stovėjo nepriklausomos Lietuvos interesų sargyboj, stengdamasis, kad tokios reikalingos jaunai valstybei lėšos neišplauktų be reikalo į užsienį, o už jas būtų statomos ligoninės, mokyklos, tiesiami keliai. Aš didžiuojuosi Jo principingumu ir sąžiningumu, kurį net Jo politiniai priešai, praėjus 25 metams po Jo mirties, buvo priversti oficialiai pripažinti.

Tą pačią birželio 14-osios naktį suėmė ir mano motiną, Grinkevičienę Pranę, namų šeimininkę, 17 metų brolių abiturientą ir mane, 14 metų moksleivę. Čekistas iš Smoleńsko perskaitė dokumentą, kad mes ištremiami visam gyvenimui į tolimuosius Sibiro rajonus.

Metus mes pragyvenome Altėjaus krašte dirbdami tarybiniam ūkyje, o 1942 m. vasarą kartu su keletu tūkstančių kitų tremtinių mus išvežė dar toliau – į Jakūtijos šiaurę, toli už poliarinio rato. Išvežė tada, kai tremtiniai lietuviai jau pradėjo priprasti prie naujos vietos sąlygų ir klimato, kai, iškeitę daiktus į bulves, pasisodino daržus ir bulvės jau ėmė žydėti, teikdamos viltį, kad kitą žiemą neteks badauti.

Į Šiaurę mus vežė apie tris mėnesius. Iš pradžių perpildytuose vagonuose, kur ne tik atsistoti, bet ir pakeisti kūno padėtį buvo neįmanoma. Paskui baržomis Angarės upe, vėliau sunkvežimiais per negyvenamus miškus nuo Angarės iki Lėnos. Vėl baržomis, jau Lėnos upe tiesiai į Šiaurę. Ust Kūtas, Kireňskas, Oliokmiňskas, Jakūtiskas, Kiusiūras, Stolbaĩ. Ir vis tolyn ir tolyn į Šiaurę. Jau esame apie 800 km į šiaurę nuo poliarinio rato.

Retėjo, retėjo ir visai dingo miškai, paskui ir krūmai, nebėra gyvenviečių pakrantėse. Tai kurgi mus veža? Jau ir krantų nebesimato, kiek akys aprėpia – vanduo ir vanduo... Bangos didelės kaip jūroj.

Lėnos žiotys. Ląptevų jūra. Jaučiasi ledinis vandenyno alsavimas. Rugpjūčio pabaiga, o šalta tartum gilų rudenį.

1941 m. lietuviai
tremtiniai žvejoja
Ląptevų jūroje

Pagaliau sustojome. Prieš mus – negyvenama sala. Nieko nėra. Jokių žmogaus pėdsakų: nei namo, nei jurtos, nei medžių, nei krūmų, nei žolės – vien amžinu įšalu sukaustyta tundra, pasidengusi plonu samanų sluoksniu. Ir kažkokios arktinės ekspedicijos įkalta medinė lentelė su užrašu, kad sala pavadinta Trofimovsku.

Nutiesė į aukštą salos krantą medinį lieptą ir liepė mums čia išsilaipinti: keturiems šimtams lietuvių moterų, vaikų, senelių ir nedaugeliui vyrų.

Paskui iškrovėm iš baržos lentas, plytas, ir garlaivis apsisukęs skubiai nuplaukė atgal, nes artinosi žiema.

O mes pasilikome negyvenamoje saloje be pastogės, be šiltų rūbų, be maisto, visiškai nepasiruošę žiemojimui Árktikoj.

Beveik tuo pačiu metu į salą atvežė keletą šimtų suomių iš Leningrądo apylinkių. Juos išvežė pagal tautinį požymį, nors jų tėvai ir protėviai gyveno tose vietose nuo neatmenamų laikų. Mirtis juos ėmė skinti pirmuosius.

Reikėjo skubiai pradėti statyti žemines, jurtas, barakus, nes žiema buvo čia pat.

Bet viršininkai, surinkę darbingesnius vaikus ir vyrus, neleido jiems ruošti pastogių, o išvežė į kitą salą žvejoti valstybei.

Tada mes, moterys ir vaikai, skubėdami ir kaip išmanydami ėmėme statyti iš plytų ir samanų barakus. Plėšėme rankomis nuo tundros amžino įšalo samanai ir dėjome jas tarp plytų vietoj betono: sluoksnis plytų, sluoksnis samanų. Stogo barakas neturėjo – jį atstojo lentinės lubos, apdėtos samanomomis su smėliu. Pro lubų plyšius pūgos metu pripustydavo sniego ir apnešdavo gulinčius ant narų žmones. Vienam žmogui ant narų buvo skirta 50 cm.

Tai buvo didžiulis ledo kapas: lubos apledijusios, sienos apledijusios, grindys – taip pat. Gulintiems ant narų dažnai prišaldavo prie sienos plaukai.

Klausimai ir užduotys

1. Be abejo, apie Lietuvės gyventojų tremtį į Šibirą Jūs jau anksčiau buvote girdėję. Pasikeiskite įspūdžiais ir nuomonėmis, kuo D. Grinkevičiūtės pasakojimas kitoks negu Jūsų anksčiau girdėti, skaityti pasakojimai. Kokių atsiminimuose minimų istorinių faktų Jūs iki šiol nežinojote, nesupratote? Kas Jus asmeniškai sukrėtė?
2. Pasvarstykite grupėse, kodėl D. Grinkevičiūtė imasi rašyti atsiminimus, arba memuarus, apie Lietuvės žmonių tremtį į Šibirą. Kokią svarbią žinią savo pasakojimu ji nori perduoti? Ką mums paliudyti, ką pasakyti? Kodėl rašytoja kalba ne tik apie savo asmeninį likimą?
3. Dirbdami grupėse arba individualiai, raštu glaustai aptarkite, kokie D. Grinkevičiūtės gyvenimo principai, kokios jai svarbios vertybės išryškėja jau pačioje pasakojimo pradžioje? Atsakymus pagrįskite teksto citatomis.

Klausimai ir užduotys

4. Grupėse atlikite nedidelį tyrimą: pagal tekste minimus vietovardžius susiraskite dabartinės Rusijos ar buvusios Sovietų Sąjungos žemėlapyje D. Grinkevičiūtės tremties kelią ir galutinę tremties vietą. Surinkite daugiau duomenų apie Sibirą, Ląptevų jūrą ir Trofimovską. Pasvarstykite, kodėl sovietų režimas baudė moteris, vaikus, senelius tokia žiauria bausme. Savo išvadas pristatykite klasėje.

Lapkričio mėnesį prasidėjo poliarinė naktis. Nuo bado, šalčio, skorbuto ir kitų ligų ėmė mirti žmonės. Tada dar buvo galima išgelbėti visus. Lėnos žiotyse, Ląptevų jūros pakrantėse, Tumato, Bobrovsko, Sasylacko salose, už 100–120 km gyveno evenkai, kurie vertėsi žvejyba ir poliarinių lapių medžiokle. Jie turėjo žuvies atsargų, pakankamai šunų nartų, galėjo ir norėjo išsivežti žmones pas save į apšildomas jurtas, trokšdami padėti. Bet viršininkai neleido ir taip pasmerkė mus pražūčiai.

Grupė jaunuolių, suomių ir lietuvių, apie penkiolika žmonių, bandė pėsti per ledynus išsiveržti iš Trofimovsko pas evenkus, bet kelyje visi iki vieno žuvo: pasiklydo pūgoje ir sušalo. Iš jų atsimenu tik vieno jaunuolio pavardę – Zobiela.

Įpusėjus poliarinei nakčiai, mūsų barake Nr. 10 iš trisdešimties žmonių ant kojų laikėsi ir į darbą išeidavo tik kelios moterys ir aš.

Mus siųsdavo už 7–10 km ieškoti tundroj užneštų iš Lėnos aukštupio rąstų. Iškirsdavome juos iš ledo ir įsikinkusios į virvių pavalkus, veždavome į Trofimovską viršininkų butams ir kontorai apšildyti. Pasiimti į barakus nors vieną rąstgalį neturėjome teisės.

Sunkiausia būdavo užtempti roges su rąstais į aukštą ir apledijusį Trofimovsko salos krantą. Jėgų mes neturėjome, slydo kojos, apmuturiuotos apledijusiais maišais ir virvėmis. Nuo virvinių pavalkų ant pečių atsirasdavo iš pradžių kraujosruvos, vėliau – žaizdos.

Kiti gulėjo ant narų sutinę iš bado arba jau nebegalėjo atsikelti dėl išsekimo ir skorbuto (sunkios ligos, kurią sukelia vitamino C trūkumas). Skorbuto sirgo visi be išimties. Jokių vitaminų mes negaudavome. Be skausmo trupėjo dantys, iš dantenų bėgo kraujas. Blauzdose atsiverdavo neskausmingos negyjančios trofinės opos (kraujuojančios, negyjančios žaizdos). Vaikščioti kaskart būdavo vis sunkiau dėl bendro silpnumo ir kraujo išsiliejimų į raumenis ir sąnarius. Atrodė, kad dešimtys peiliukų ar adatų susmaigstyta į blauzdas, kiekvienas žingsnis kėlė skausmą, o iš ryto ir atsistoti būdavo sunku. Tik ant pirštų galų. Dažniausiai skorbutas paliesdavo kelio sąnarius. Dėl smarkių kraujo išsiliejimų į juos kojų jau nebeįmanoma būdavo ištieti.

Tad ir likdavo žmogus gulėti ant narų (gultų) sulenktomis kojomis, didžiuliais pamėlynavaisiais sąnariais. Po to dažnai sekdamas viduriavimas.

Kartą, kai atvilkome roges su rąstais, mus pašaukė į kontorą. Išsikinkėme iš virvių ir suėjome į vidų. Mums pasakė, kad gausime atlyginimą už pusę mėnesio. Visos gavome po vieną trijų rublių banknotėlį (dabartiniais pinigais 30 kapeikų). Čia pat viršininkas Travkinas pradėjo mums prakalbą: „...reikia prisidėti prie šalies gynybos, reikia aukoti ginklams...“

Iš anksto jau buvo sudarytas sąrašas ir prie kiekvienos pavardės buvo nurodyta suma – 3 rubliai. Beliko tik pasirašyti.

Prieš mus stovėjo sotus ir išpuoselėtas ponas, elegantišku kiteliu (karišku švarku) iš amerikoniško audinio, šiltu ir lengvu kailiniu apavu, išsiilsėjęs, švariai nusiskutęs, kvepiantis odekolonu, rausva veido spalva.

Jis kalbėjo lengvai ir sklandžiai, kaip apie menkniekį, kalbėjo tarsi nematydamas prieš save vos besilaikančių ant kojų leisgyvių žmogystų vaško geltonumo veidais, įdubusiomis akimis, skarmaluotų ir utėlėtų, laikančių rankose tuos nelaimingus 3 rublius, taip sunkiai uždirbtus. Kalbėjo lyg nesuprasdamas, kad be jų nenupirksim net duonos davinio. Mes pasirašėm ir kiekviena padėjom atgal savo banknotėlių.

Barakų ligoniai prašė vandens. Reikėjo tirpinti ledą ir sniegą. Malkų nebuvo. Todėl dažną vakarą aš sėlindavau į lentų sandėlių, pavogdavau porą lentų ir šliauždamas vilkdavau jas į baraką. Sukapodavau. Užkurdavome „barabaną“ (pusė geležinės statinės), užvirindavome vandenį, pašildydavome ligoniams plytas prie kojų, džiovindavome apavą ir veido aprišalus.

Kūrenant kartais nuo lubų imdavo varvėti, ir paskui ant apklotų susidarydavo ledinė plutelė.

Buvo 1942 m. Kūčios. Ant narų sutinusiom kojom ir veidu, net akių nesimatė, gulėjo be sąmonės mano Motina. Šlapinosi Ji beveik vienu krauju. Tai buvo grėsmingas, ūmus inkstų uždegimas. Gulėjo ant maišo, prikimšto medžių drožlių. Apkabinusi Ją, šildžiau savo kūnu, maldavau nemirti, prisiekiau, kad parvešiu Ją į Lietuvą. Visomis savo dvasios jėgomis meldžiau Dievą padaryti stebuklą, neleisti Jai čia numirti. Ji negirdėjo, kaip į užpustytą mūsų baraką pralindo lavonų vežiotojai ir paklausė, kur Grinkevičienės lavonas.

Paskui mane nuvedė į teismą.

Prieš dvi dienas, kai aš atsivilkau dvi pavogtas lentas, jas sukapojau ir užkūriau ugnį, į baraką įlindo du viršininkai: Sventickis ir Antonovas. Pagal lentų pėdsakus sniege jie lengvai surado vagį. Surašė aktą ir perdavė mane teismui.

Teismas vyko gretimam barake. Buvo stalas, uždengtas raudona medžiaga. Ant jo degė žvakės. Kaltinamųjų suole sėdėjome septyni. Penki už lentas, du – už duoną: vienas – Platinskas, antras – Albertas Janonis, Kauno dramos studijos studentas iš Šiaulių.

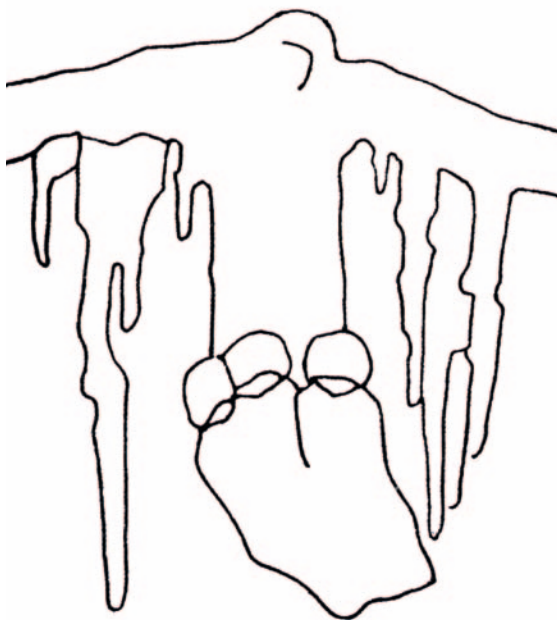
Alberto motina Janonienė, mirdama iš bado, maldavo sūnų nors trupinėlio duonos, ir Albertas su Platinsku naktį įlindo į kepyklą. Viskas būtų pasibaigę laimingai, jeigu jie, paėmę kiek duonos, būtų grįžę į baraką. Gal ir motina nebūtų mirusi iš bado. Bet pajutę duonos kvapą, vaikinais neišlaikė ir puolė prie jos. Bevalgydami nusilpo ir neteko sąmonės. Ten juos rytą ir atrado begulinčius.

Dėl lentų kaltinamieji aiškinosi įvairiai. Pirmasis sakė, kad ją nešė mirusio vaiko karsteliui padaryti, kiti tvirtino jas radę. Aš kaltinamųjų suole sėdėjau paskutinė.

Karo meto teismas greitas. Per pusvalandį teisėjas apklausė šešis ir kreipėsi į mane, ar pripažįstu vogusi lentas, t. y. socialistinę nuosavybę.

– Taip, vogiau.

– Galbūt jus kas iš suaugusiųjų pasiuntė? Pasakykit – kas, ir jūsų neteisime.

Grażina Didelytė.
„Žūtis sniegynuose“,
1989 m.

– Manęs niekas nesiuntė.

Teismas išeina pasitarti. Mes, septynetas, laukiame nuosprendžio. Niekas negalvoja apie bausmės dydį, nes tai neturi jokios reikšmės. Metai ar dešimt metų – vienas ir tas pats. Į lagerį Stolbuosė varys per sniegynus 50 km. Visiems aišku, ir teisėjams taip pat – nė vienas iki ten ne-nueis. Bet kokia bausmė – mirties bausmė. Mamytė turbūt jau mirusi. Galas kančioms visai arti.

Nuosprendis: už duoną Albertui Janoniui ir Platinskui – po trejus metus. Už lentas – vi-siems po metus. Mane išteisinti už prisipažinimą. Kodėl taip? Jie gynėsi, norėjo dar išlikti, bet eis mirti, o mane paliko. Kam? Grįžtu į baraką. Šalta, tamsu. Žukienė uždega balaną, pamatau stebuklą: Mamytė pradeda atgauti sąmonę. Nėra vandens. Vėl išeinu į sandėlį vogti lentų. Šviesi, nuostabi Kalėdų naktis.

Po keleto dienų visus nuteistuosius ir tuos, kuriuos dar teisė kitą dieną, išvarė ginkluoti sargybiniai. Netrukus pakilo ir įsisiautėjo pūga. Laikėme juos žuvusiais. Bet kitą dieną du grįžo: Riekus (ūkininkas iš Seirijų) ir šešiolikmetis berniukas Beria Charašas iš Kaūno su nušalusia ranka. Abu buvo nuteisti už lentą. Riekus visas apledėjęs, vos gyvas krito barake ant grindų ir ėmė raudoti: „O Kristau, Kristau, nejaugi tavo kryžius buvo toks sunkus?..“

Jis papasakojo, kai pakilo pūga, žmonės neteko orientacijos. Sargybiniai numetė šautuvus ir ėmė glaustis prie suimtųjų. Nusprendė grįžti, bet nesusigaudė, kurioj pusėj Trofimovskas. Kiek-vienas rodė vis kitą kryptį. Taip ir nuėjo per pūgą kiekvienas savo kryptimi. Žuvo visi vienuolika nuteistųjų ir sargybiniai. Pavasarį, kai nešė ledus, pamatėme jų lavonus, plaukiančius ant ledo lyčių į Lāptevų jūrą.

Tarp šių žuvusiųjų buvo jaunuoliai Dzikas ir Lukminas Bronius nuo Kėdaičių. Jie taip pat, kaip ir Janonis su Platinsku, buvo nuteisti už duoną, tik tai kitą dieną. Jų istorijos panašios, tragiški likimai vienodi. Išbadėję jaunuoliai Dzikas ir Bronius Lukminas bandė gauti parduotuvėje antrą kartą keletą šimtų gramų duonos. Duonos jiems nedavė, tik stipriai sumušė ir perdavė teismui. Ir sumokėjo jie už tą NESUVALGYTĄ duoną savo gyvybėmis...

Nušalusi Bėrios ranka pajuodo, audiniai nekrozavo (iro). Jis kankinosi kelias paras ir verkė: „Už ką man nupjaus ranką?..“ Kai pūga nurimo, su šunimis jį išvežė į Tĩksio uostą. Ten jam ir amputavo ranką iki peties. Tokia buvo lentos kaina...

Nuo 1942 m. gruodžio lavonams vežti jau prireikė dviejų brigadų. Kiekvienoje dirbo po du žmones: Abromaitienė Malvina, mokytojo žmona nuo Merkinių, Marcinkevičienė Alina, Petrauskas, mokytojas nuo Šiaulių, Dundulienė, Lietuvos kariuomenės pulkininko žmona, Abromaitis Jonas, mokytojas, Vitkevičius Steponas iš Šiaulių (mirė iš bado), Tamulionienė Teofilė, Tamulevičius, Lietuvos kariuomenės kapitonas iš Marijampolės, Tautvaišienė, švedė (apie 1956–1957 m. išvyko į Švediją). Patys vežiotojai buvo labai išbadėję ir nusilpę, todėl pririšdavo prie lavonų kojų virvę ir bendromis jėgomis traukdavo jį iš barako. Paskui mirusiuosius dėdavo ant rogių ir, įsikinkę į virves, veždavo keletą šimtų metrų toliau nuo barako. Ten lavonus išversdavo į bendrą krūvą. Sienų leduose likdavo prišalę mirusiųjų plaukai.

Kai mirė Gamzienė, pas ją po rūbais, ant krūtinės, buvo likęs nedidelis duonos gabalėlis. Traukiant mirusiąją nuo narų, vienas žmogus jį pastebėjo, išsitraukė duoną ir, skubiai apibraukęs utėlės, ją čia pat suvalgė. Tebūna pasmerkti ir tesulaukia savo teismo budeliai, privedę žmones iki tokios būklės.

Kartą viena moteris, mokytojo žmona, rado prie viršininko Sventickio namų išpiltą jų naktinį kibirą. Tarp mėšlų ji pastebėjo duonos gabalėlį. Moteris atsiklaupusi išsikrapštė įšalusią į išmatas duonelę ir ją suvalgė.

Jei siausdavo pūga, mirusieji po keletą dienų išgulėdavo ant narų šalia gyvųjų.

Daniliauskienė, Marijampolės gimnazijos direktoriaus žmona, mirusi tris paras gulėjo šalia savo sūnaus Antano ir kitų, kurie jau nesikėlė. Vienas barakas buvo po sniegu. Į jį patekti buvo galima tik šliaužiant siauru sniego urvu žemyn. Abromaitienė M. paprašė sūnaus Antano paieškoti kokios nors skarytės parišti mirusiai Mamytei veidą. Bet jis pats gulėjo sutrauktomis kojomis dėl gausių kraujų išsiliejimų į kelio sąnarius ir negalėjo atsikelti. Kai mirusią Daniliauskienę virve už kojų traukė iš barako pro siaurą sniego skylę į viršų, Antanas šaukė iš paskos: „Dovanok, brangi Mamyte, kad negaliu tavęs palydėti...“

Mūsų barake mirusi Atkočaitienė, spaustuvinininko žmona iš Kaūno, taip pat išgulėjo ant narų šalia gyvųjų keletą dienų.

Kai Titāruose mirė Matulis (iš Kaūno), žmona savaitę tai slėpė, gulėjo šalia vyro lavono, kad gautų jo duonos davinį. Bet netrukus ir ji mirė iš bado.

Lietuvos žemės ūkio akademijos rektorius profesorius Vilkaitis buvo paskirtas sargu. Išsekęs nuo bado, profesorius susmuko ant statinių ir numirė. Žmonės, gerbdami profesorių, kurio vardas buvo žinomas ir už Lietuvos ribų, padarė jam karstą. Bet po savaitės karstas dingo, ir pro-

fesorius gulėjo su visais bendrojo krūvoj. Profesoriaus žmona p. Vilkaitienė dėl sunkių dvasinių išgyvenimų susirgo. Mirė vėliau. Sūnus ir duktė liko gyvi.

70 metų senelis Marcinkevičius (nuo Verstainių), jausdamas artėjančią mirtį, prašė: „Abromaitiene, dukrele mano, palaidok mane kaip nors, kad šunes ir baltosios lapės netąsytyt mano kaulų, o jei grįši į Lietuvą, pasakyk, kad mirėme mes čia iš bado...“

Bobrėvske buvo keliasdešimt tonų šaldytos žuvies. Ji būtų išgelbėjusi nuo bado mirties visus Trofimovsko tremtinius lietuvius ir suomius. Bet viršininkai jos žmonėms nedavė, geriau supūdė. 1943 m. vasarą ją visą suvertė į Lāptevų jūrą.

Kartą į mūsų baraką atėjo du žmonės: vyras ir moteris. Rankose kiekvienas turėjo ryšulėlį. Buvo tamsu, ir jie paklausė, ar yra barake vaikų. Vaikų buvo. Kai jų akys priprato prie tamsos, jie pamatė pirmąjį: ant grindų gulėjo miręs iš bado ir skorbuto dešimties metų Jonukas Barniškis iš Marijampolės. Pasisakė, kad jie leningradiečiai. Leningradė iš bado mirė jų vienintelis sūnelis. Šiandien jo mirties metinės. Prisimindami jį, nelaimingieji tėvai surinko savo 3 dienų duonos davinį ir atnešė badaujantiems lietuvių vaikams.

Iš po skudurų krūvos tiesėsi išdžiūvusios nuo bado vaikų rankutės, ir leningradiečiai į kiekvieną dėjo po gabalėlį duonos. Mažasis Leningrado blokados kankinėlis po mirties tiesė pagalbos rankutę savo žūstantiems bendraamžiams.

Kai mirdavo tėvai, vaikus paimdavo į atskirą našlaičių baraką tame pačiame lediniame kape. Sąlygos buvo tokios pat baisios, mirtingumas vaikų dar didesnis. Išbadėję vaikai grandydavo rankutėmis nuo ledinių langų sniegą ir valgydavo jį. Vaikai mirė vienas po kito. Lavonų vežiotojai dažnai rasdavo ant sniego prie vaikų barako durų padėtus maišus su vaikų lavonėliais-skeletėliais. Po kiek jų buvo maiše, nežinoma, nes nuvežę maišus dėdavo į bendrą krūvą jų neatrėšdami.

Du berniukai suomiai, 12 ir 13 metų, tame našlaičių barake pasikorė. Tai matė 13 metų Lukminaitė Juzė nuo Kėdainių, kurią ten perkėlė po tėvų ir dviejų vyresnių brolių mirties. Mažoji Juzė vis verkė, prisimindama tėvų ir ypač paskutinio, 16 metų brolio mirtį. Mirdamas badu broliukas vis laukė pažadėtos duonelės. Bet taip ir mirė nesulaukęs, ištiesęs rankutę. O duonelę jam įdėjo jau į mirusią rankutę.

Juzė vis prašinėjo žmonių nuvesti ją prie broliuko kapo. Kartą viena moteris ją nuvedė. Bet lavonų krūvoje ji broliuko nepamatė, tik visam gyvenimui įstrigo atmintin poliarinių lapių nu-grauztos rankos ir kojos, balti kaulai, taip pat vėjo ridenama kažkieno galva.

Kartą ji su berniuku Stasiūnu išėjo iš našlaičių barako. Jie tikėjosi rasti kokio nors mais-to. Sąslavynuose prie viršininkų namų pavykdavo kartais rasti žuvų žarnų. Išsekusi mergaitė suklupo, ji nušalo rankas ir krūtinę, nes pridengti neturėjo jėgų. Gydant jos buvo neįmanoma paguldyti: krūtinė nušalusi – viena žaizda, ant menčių, stuburo ir dubens srityse, kur atsikišę kauliukai, pragulos, trofinės opos nuo išsekimo ir skorbuto. Tada ją medžiaginėmis kilpomis pakabino už pažastų. Kojytes įrėmė į patalą, o kilpas pritvirtino prie lubų. Tokioj padėty Juzė Lukminaitė prakabojo keletą mėnesių. Kokią kaltę turėjo išpirkti šis nukryžiuotas vaikas? Randai nuo žaizdų išliko iki šiol.

1943 m. vasary supratom, kad žūsim visi. Mirtingumas pasiekė savo apogėjų. Laikėsi žiaurūs šalčiai, siautė pūgos, ypač įnirtingos prieš poliarinės nakties pabaigą ir saulės pasirodymą.

Barakai buvo visiškai nekūrenami, ir mirštantieji nušaldavo rankas ir kojas. Galutinai išsekę, gulėjo jau beveik visi ir viduriavo nuo skorbuto tiesiog ant narų. Žmonės apsidėjo utelės. Jos laikėsi net antakiuose ir blakstienose. Artėjo finalas.

Klausimai ir užduotys

1. Pasvarstykite, kodėl D. Grinkevičiūtė taip detalai, išsamiai vaizduoja žiaurią, nužmogintą, šurpią tremties tikrovę. Kodėl baisiausių dalykų nenutylė? Ką šitoks pasakojimas mums liudija? Ką sako apie rašytojos poziciją?
2. Atidžiau panagrinėkite aprašomus prižiūrėtojų ir tremtinių santykius: kaip, kokiomis priemonėmis sovietinio režimo aukos yra žeminamos? Kaip iš jų tyčiojamasi? Kodėl tai daroma? Kaip žeminami žmonės mėgina atsispirti patyčioms? Ar jiems pavyksta?
3. Mokslininkai yra pastebėję, kad žmogaus asmenybę žeminantys, jo orumą naikinantys sovietinio kalėjimo papročiai paveikė visą to meto visuomenę. Remdamiesi savo patirtimis ir gyvenimo stebėjimu, grupėse padiskutuokite, ar žmonių žeminimo ir patyčių apraiškų išliko žmonių santykiuose, Jūsų bendruomenėje šiandien. Savo išvadas pristatykite klasėje ir apibendrinkite.
Visi aptarkite, kaip galėtumėte kartu kurti pagarbius tarpusavio santykius, stiprinti vienas kito savigarbą ir orumą.
4. Aptarkite Dalios ir kitų tremtinių teismo sceną: kuo ji keista, nežmoniška, absurdiška? Kokias pasakotojos savybes, jai svarbias vertybes ši scena paryškina, atskleidžia? Kodėl teisiama Dalia nesiteisina?
Perskaitykite, kaip Dalios teismo scena aprašyta 1949–1950 m. D. Grinkevičiūtės sukurtouose atsiminimuose (<http://www.saltiniai-4wb.info/index/details/1252>). Palyginkite, kuo šie aprašymai skiriasi. Kuris Jums paliko stipresnį įspūdį? Kodėl?
5. Pakomentuokite atsiminimuose paminėtą leningradiečių šeimos poelgį. Kuo jis kilnus? Kodėl D. Grinkevičiūtei buvo svarbu jį aprašyti? Prisiminkite arba pasidomėkite, ką patyrė tuometinio Leningrado (dabartinio Peterburgo) gyventojai Antrojo pasaulinio karo metais.
6. Paaiškinkite, kodėl rašytojai taip svarbu paminėti kiekvieno pažinto tremtinio pavardę, kilmės vietą, profesiją, amžių, likimą.

Ir kada jokios vilties jau nebeturėjo, į Trofimovską atvyko žmogus, kuris išgelbėjo nuo mirties likusius. Tai buvo gydytojas Samodurovas, Lazaris Solomonovičius.

Jis prasigavo į kiekvieną baraką, pamatė visą padėtį, pusgyvius žmones ir pradėjo labai energingai veikti. Drąsiai susirėmė su Trofimovsko viršininkais, kurie gyveno šiltuose, mūsų iš rąstų pastatytuose namuose, buvo nuo galvos iki kojų apsirengę kailiniais, apsiavę kailiniais untais arba veltiniais, valgė iki soties sąjungininkų siunčiamą iš Amerikos duoną, sviestą, cukrų ir kiaušienos konservus (visi produktai, išskyrus druską, buvo per Tiksio uostą atvežti iš Amerikos). Pagrindinis užsiėmimas buvo greitais tempais siųsti lietuvius ir suomius į aną pasaulį. Dėl šio svarbaus „darbo“ Mavrinas, Sventickis, Travkinas, Guliajevas, Anošinas ir kiti išvengė fronto.

Jau kitą dieną mes gavome po dubenėlį karštos žirnių sriubos, po pusę kilogramo šaldytos žuvies, kurią gydytojo patarimu suvalgėm žalią, kad nežūtų askorbo rūgštis. Jis pareikalavo iš sandėlio keleto maišų žirnių, sudaigino juos, ir netrukus į kiekvieną baraką buvo atnešami sudygę žirniai. Kiekvienas gaudavome ir po nedidelį saikelį – pusę stiklinaitės. Davė žmogui ir po keletą kilogramų Kanados miltų. Badas ir skorbutas pamažu ėmė trauktis. Atsitraukė ir mirtis. Tie, kurie sulaukė daktaro Samodurovo, liko gyvi.

Ėmė dirbti pirtis. Lavonų vežiotojai persikvalifikavo į sanitarus ir ėmė vežioti gyvus lavonus į pirtį. Kiekvieną dieną maudė po vieną baraką. Prausėsi visi kartu: vyrai ir moterys. Žmonių būklė buvo tokia, kad lytis nebeegzistavo. Griaučiai su iškritusiais dantimis, tropinėmis opomis ir kaulinėmis uodegytėmis.

Rūbus kaitindavo dezinfekavimo kameroje. Kiekvieną kartą kameros dugne likdavo juoduoti didžiulės suspirgusių utėlių kekės.

Vasario viduryje virš horizonto pamatėme mažytį kraštelį Saulės. Poliarinė naktis baigėsi. Patikėjome, kad likome gyvi.

Vaikai tremtyje
vėlesniais pokario
metais

Po mėnesio daktaras Samodurovas išvyko. Girdėjome, kad jis žuvo fronte. Bet galbūt tai netiesa? Žemai lenkiamės Jums, daktare Samodurovai.

Balandžio mėnesį viršininkai nusprendė sutvarkyti lavonų krūvas. Tam tikslui buvo atvežti darbingi kaliniai iš Stolbų lagerio, nes Trofimovske nebuvo žmonių, kurie pagal fizines jėgas būtų galėję atlikti tą darbą. Kiekvieną dieną, prieš pradėdant darbą, jie gaudavo spirito davinį ir dirbo pusiau girti. Iškirto amžiname įšale didžiulę duobę, kuri ir tapo brolišku kapu Trofimovsko aukoms – lietuviams ir suomiams.

1942–1943 m. žiemą mirtingumas saloje buvo didesnis negu blokadiniame Leningradė: mirė kas antras tremtinys, išvežtas be kaltės ir teismo.

Išmirė ištisos šeimos.

<...>

Mirties pažymėjimai nebuvo rašomi. Mokytojas Petrauskas nuo Šiaulių vežiojo lavonus ir kasdien rašė dienoraštį, taip pat vedė mirusiųjų sąrašus. Viršininkai apie tai suuodė. 1946 m. jį ėmė tardyti. Tada dienoraštį ir sąrašus jis skubiai sudegino. Kada NKVD darbuotojai atėjo pas jį į žeminę daryti kratos, dienoraštis ir sąrašai buvo sunaikinti.

Lietuvos Mokytojai... Jų tragiškas likimas ypač skaudina širdį. Tautos švietėjai. Dauguma jų dirbo kaimo mokyklose nelengvomis sąlygomis. Jie pirmieji mokė vaikus iš skiemenų sudėti žodį Lie-tu-va. Iš jų vaikai sužinodavo apie didvyrišką Lietuvės praeitį, apie protėvius, kurie šimtmečiais gynė Tėvynę nuo užkariautojų iš Rytų ir iš Vakarų. Jie mokė vaikus mylėti gimtąją kalbą, vieną seniausių pasaulio kalbų, kuri keturis dešimtmečius buvo caro draudžiama.

Jie pirmieji pasakojo vaikams apie žiauriai numalšintus 1831 m. ir 1863 m. sukilimus, po kurių ištisi kaimai buvo ištremti į Sibirą. Lietuvės Mokytojai... Jie ištikimai ir pasiaukojamai dirbo Lietuvai.

1940 m. vasarą, po Lietuvės inkorporacijos į Tarybų Sąjungą, naujoji valdžia sukvietė visus Lietuvės mokytojus į suvažiavimą Kaunė ir pareikalavo iš jų auklėti jaunimą kita dvasia. Po visų oficialių vyriausybės atstovų kalbų ir nurodymų 10 000 mokytojų kaip vienas atsistojo ir iškilmingai sugiedojo Lietuvės himną, priversdami atsistoti ir naująją vyriausybę. Tai buvo atviras pareiškimas, kad Lietuvės mokytojai lieka ištikimi nepriklausomos Lietuvės idealams. Tuo jie pasirašė nuosprendį sau ir savo vaikams. Valdžia to nepamiršo ir nedovanojo: jų ir jų vaikų kapai išbarstyti ne tik po Jakutiją, bet ir po visą Sibirą.

Žuvusieji tebegyvena mano širdyje. Praėjo daug metų, o aš vis dar matau juos, bejėgius ir pasmerktus, jaunos ir pagyvenusius, vaikus ir jaunuolius, taip sunkiai mirusius ir taip troškusius kada nors sugrįžti į Lietuvą... Mano pareiga papasakoti apie juos. Tegul jų nedaug – keletas šimtų žmonių, bet dėl to jų kančios nebuvo mažesnės. Ir jie norėjo gyventi, ir jų negalima pamiršti tarp milijonų kitų baisaus žiaurumo aukų. Tuo labiau, kad jų budeliai liko nenubausti. Nuo jų galvos ir plaukas nenukrito.

Trofimovskas nebuvo išimtis: Jakūtijos šiaurėje, toli už poliarinio rato – Býkovo kyšulyje, Olenioko upės žiotyse, Verchojanske, – šalčio poliuje, – visur buvo lietuvių tremtinių. Ir visur buvo daug aukų. Pavyzdžiui, Býkovo kyšulyje išmirė visa Pakščių šeima: tėvas, motina, du sūnūs,

sesuo Merkelienė ir jos mažas sūnelis... Taip pat mokytojo Hario Perelšteino motina. Jakūtijos amžinajam įšale guli keletas tūkstančių tremtinių.

Caras Nikolajus neišdrįso į tas vietas ištremti sukilusių prieš monarchiją ir monarchą dekabristų. Stalinas gi ledjūrio pakraščius laikė tinkamiausia vieta Pabaltijo moterims, vaikams ir išsekusiems suomiams.

Trofimovsko sala dabar vėl tuščia ir negyvenama. Ląptevų jūros bangos audrų metu su didele jėga daužosi į krantą ir nuolat jį ardo.

Kai 1949 m. paskutinius tremtinius išvežė žvejoti į kitas vietas, bangos jau pradėjo griauti broliško kapo kraštą, ir jis ėmė irti. Nėra jokios abejonės, kad visus lavonus bangos seniai išplovė.

Kokiomis jūromis ir vandenynais tebeklajoja jie, ieškodami kelių į Tėvynę?

Gražina Didelytė. „Tremtis III“, 1988 m.

Klausimai ir užduotys

1. Išsamiau grupėse panagrinėkite, kaip mirčiai pasmerktų tremtinių likimą pakeičia gydytojas Lazeris Samodurovas. Kaip jisai veikia? Kokiomis savybėmis pasižymi? Kodėl jam pavyksta pasipriešinti nužmogintai tikrovei? Kodėl niekas iki gydytojo Samodurovo atvykimo nepadėjo mirštantiesiems tremtiniais? Išvadas pristatykite klasėje ir apibendrinkite.
2. Paaiškinkite, kodėl sovietų saugumas ėmė persekioti mokytoją Petrauską, sudarinėjusį mirusių tremtinių sąrašą. Kodėl patys sovietų valdžios pareigūnai tokių sąrašų nesudarinėjo? Savo išvadas apibendrinkite: kaip sovietų valdžia žiūrėjo į žmogų, į žmogaus gyvybę? Kodėl ir kaip tokiam valdžios santykiui su žmogumi priešinosi mokytojas Petrauskas, rašytoja D. Grinkevičiūtė?
3. Ką iš D. Grinkevičiūtės atsiminimų sužinojote apie Lietuvos Respublikos mokytojų laikyseną, Sovietų Sąjungai okupavus mūsų valstybę? Kaip Jūs vertinate tokį mokytojų poelgį, tokią jų laikyseną? Kodėl sovietų valdžia ėmėsi prievartos būtent prieš mokytojus?
4. Kartu pasvarstykite, kokią pagrindinę mintį išsako rašytoja pirmojo atsiminimų skyriaus pabaigoje?
5. Pasvarstykite ir atsakykite raštu, kuo Jums asmeniškai buvo svarbus D. Grinkevičiūtės liudijimas apie Lietuvos tremtinių patirtas kančias ir likimą. Ką šis liudijimas Jums padėjo suprasti apie gyvenimą ir žmones?
6. Prie Lāptevų jūros ištremti ir gyvi išlikę lietuviai, Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, susibūrė į Lapteviečių draugiją. Pasidomėkite šia draugija ir jos veikla, kitomis tremtinių organizacijomis, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro, Genocido aukų muziejaus surinkta medžiaga apie Lietuvos gyventojų tremtį:
<http://www.laptevieciai.lt/>
<http://genocid.lt/centras/lt/716/c/>
<http://www.lietuviaisibire.lt/>
Dirbdami individualiai arba grupėse, atidžiau patyrinėkite pasirinktą medžiagą ir pasidalykite savo atradimais klasėje: ką svarbaus, įsidėmėtino sužinojote apie tremtį, tremtinių likimus, tremties atminimo išsaugojimą. Savo įžvalgas papildykite vaizdine medžiaga.
7. Pažiūrėkite 2011 metais sukurtus dokumentinius filmus „1941-iejai: tremtis vaikų akimis“ (režisierius Jokūbas Vilius Tūras) ir „Ledo vaikai“ (režisierius Justinas Lingys):

<http://www.bernardinai.lt/tv/laidu-ciklas/laisves-kryzkeles#laida/261/1941-ieji-tremtis-vaiku-akimis>
<https://www.youtube.com/watch?v=gF7ZkdYEOpE>

Klasės pokalbyje aptarkite filmus: kuo šių filmų liudijimai papildo Jūsų skaitytus D. Grinkevičiūtės atsiminimus? Kuo pasakotojams svarbios jų vaikystės patirtys? Kuo įsimintini, kokiomis savybėmis išsiskiria patys pasakotojai? Kuo šie filmai paveikė asmeniškai Jus?

8. Lietuvos ir kitų Baltijos šalių žmonių tremties tragedija yra pavaizduota ne viename meno kūrinyje.

Lietuvių kilmės Kanados rašytoja Rūta Šepetytė, remdamasi savo šeimos patirtimis, 2011 m. išleido anglų kalba parašytą romaną jauniui „Tarp pilkų debesų“, kuris tapo pasauliniu bestseleriu. Šiandien romanas išverstas į daugelį pasaulio kalbų, pagal jį kuriamas kino filmas.

Latvių rašytoja Mara Zalyte (Māra Zālīte) 2013 m. išleido autobiografinį romaną „Penki pirštai“, kuriame aprašė penkerių metų mergaitės kelionę iš Sibiro į Lātvijā ir gyvenimą sovietų okupuotoje šalyje.

Lietuvių režisierius Audrius Juzėnas 2013 m. sukūrė meninį filmą „Ekskursantė“, pasakojantį apie ištremtos lietuvių mergaitės kelią į tėvynę.

Klasėje pasirinkite vieną ar porą šių kūrinių ir panagrinėkite, kaip jame, juose vaizduojamos, menine kalba perteikiamos skaudžios tremties patirtys. Kokie klausimai keliami ir svarstomi? Kokios svarbiausios mintys išsakomos?

Pasvarstykite, kodėl Baltijos tautų tremties tragediją, vaikų patirtus sunkius likimo išbandymus vaizduojantys kūriniai yra suprantami pasaulio skaitytojams ir juos jaudina.

9. Aptarkite, kuo skiriasi dokumentinis ir meninis pasakojimas apie tremtį. Kas būdinga vienam, o kas – kitam pasakojimo būdui?

Pasikeiskite nuomonėmis, koks pasakojimas – dokumentinis ar meninis – Jums pasirodė įtaigesnis, Jus labiau paveikė. Kodėl? Ar kurio nors pasakojimo būtų galima atsisakyti?

10. Pasiruoškite ir surenkite klasėje diskusiją: „Ar šiandien mums dar svarbios tremtinių patirtys?“ Savo nuomones pagrįskite kuo svarbiausiais argumentais.

Icchokas Rudaševskis ir Vilniaus žydų tragedija

Samuelis Bakas. „Susitapatinimas“, apie 1995 m.

Jausmai, kuriuos šiandien jaučiu – tai drąsa ir viltis. Nė menkiausio nusivylimo.

Jaunystė iš geto neišeis palūžusi, ji pasirodys stipri, užsigrūdinusi, žvali!..

Ne! Šįkart mes nesileisime kaip avys varomi į skerdyklą! Reikia dirbti patiems su savimi. Ši mintis stiprina nervus, suteikia drąsos ir ištvermės.

Icchokas Rudaševskis, 1943 m.

Man užvis labiau norėtųsi, kad būtų pavaizduotas Vilniaus geto žmonių kasdieniškas herojiškumas. Kiekvienas iš jų, net pats mažiausias, visai to nejausdamas, buvo didelis herojus.

Ona Šimaitė, 1965 m.

Rašydamas Icchokas Rudaševskis iš visos širdies, su grynu įkarščiu priešinosi žudikų primetamam aukų nebylumui ir pasyvumui.

Mindaugas Kvietkauskas, 2017 m.

Apie Icchoką Rudaševskį

Žydų berniuko Icchoko Rudaševskio (Yitzkhok Rudashevski, 1927–1943) Vlniaus gete jidiš¹ kalba rašytas dienoraštis buvo rastas 1944 m. liepą vieno Dysnos gatvės namo palėpėje. Ten buvusioje slėptuvėje kelias savaites 1943-ųjų rudenį glaudėsi Icchokas su tėvais, giminaičiais ir kitais žmonėmis. Jie bandė išlikti gyvi per rugsėjo 23–24 d. vykdytą galutinį Vlniaus geto sunaikinimą. Deja, spalio pradžioje šią slėptuvę aptiko vokiečių kareiviai. Slėptuvėje suimti žmonės buvo sušaudyti Paneriuosė. Ten su tėvais žuvo ir Icchokas.

Tik I. Rudaševskio pusseserei keturiolikmetei Sorei pavyko pabėgti iš sušaudymo vietos Paneriuosė. Sovietų kariuomenei užėmus Vlnių, Sorė sugrįžo į buvusią šeimos slėptuvę ir joje rado purviną užrašų knygelę – pusbrolio rašytą dienoraštį. Jį Sorė perdavė Icchoką pažinojusiam garsiam poetui Avromui Suckeveriui. Po karo A. Suckeveris išvyko iš Lietuvos. Jis išsivežė ir Icchoko dienoraštį, kurį 1953 m. paskelbė Izraelyje. Vėliau jidiš kalba kurtą dienoraščio rankraštį poetas perdavė Žydų mokslinių tyrimų institutui (YIVO) Niujorkė, kur jis saugomas iki šiol.

Icchokas gimė ir augo Vlniujė. Jis buvo vienintelis vaikas Elijo ir Rachelės Rudaševskių šeimoje, kuri susikūrė Vlniujė po Pirmojo pasaulinio karo. Tėvas buvo garsus Vlniaus spaustuvininkas, kilęs iš Molėtų, o mama – siuvėja. Šeima gyveno Pylimo gatvės 51-ame name, kur ir gimė Icchokas.

Icchokas Rudaševskis Antrojo pasaulinio karo išvakarėse

¹ Jidiš – prieš tūkstantį metų tarp Vokietijos žydų kilusi ir vokiečių kalbai artima kalba. Ja daug amžių kalbėjo ir rašė Vidurio ir Rytų Europos žydai. Šią kalbą vartojo, ja kūrė ir litvakai – Lietuvos Didžio-sios Kunigaikštystės žemėse gyvenę žydai.

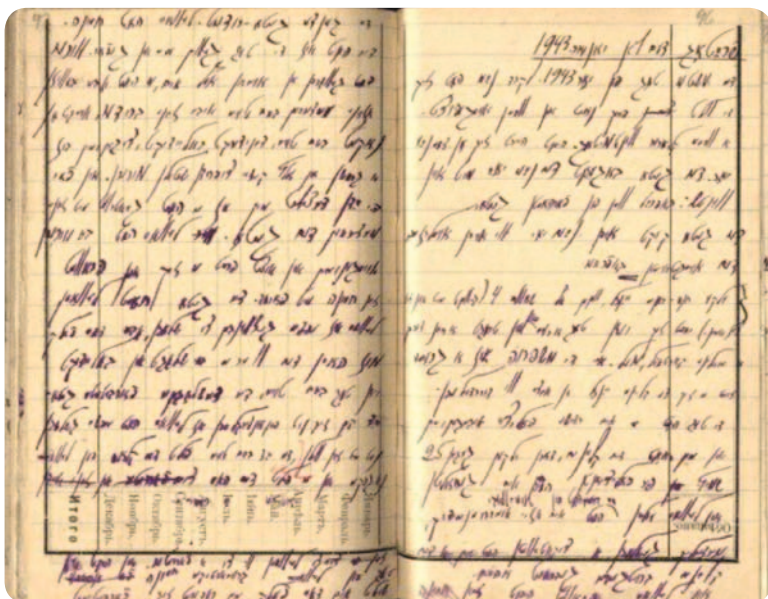
Icchokas Rudaševskis prieš Antrąją pasaulinį karą

Berniukas vaikystėje lankė pasaulietinę žydų pradžios mokyklą, vėliau – garsią Žydų realinę gimnaziją, veikusią Rūdininkų gatvės 8 name. Lietuvą užėmę vokiečiai ją uždarė. Tačiau 1942-aisiais gete žydų bendruomenė mokyklą atkūrė. Joje Icchokas tęsė mokslus, įsitraukė į kūrybinę ir mokslinę veiklą. Tarp berniuko mokytojų buvo garsių asmenybių. Viena jų – kompozitorius, muzikos mokytojas Jokūbas Geršteinas, buvęs Icchokui dideliu autoritetu ir gerbiamu bičiuliu. Patį Icchoką Rudaševskį žydų bendruomenė vertino kaip itin gabų ir daug žadantį jaunuolį.

Šiandien I. Rudaševskio dienoraštis skaitomas visame pasaulyje. Jis buvo išverstas ir išleistas hebrajų, anglų, prancūzų kalbomis. Į lietuvių kalbą 2017 metais dienoraštį išvertė literatūros tyrinėtojas ir rašytojas Mindaugas Kvietkauskas.

2016 m. Vilniaus Rūdninkų gatvės grindinyje, ties buvusios Žydų realinės gimnazijos pastatu, įmūrytas Icchokui Rudaševskiui skirtas „atminimo akmuo“ – vokiečių menininko Gunterio Demnigo sukurta žalvarinė plokštelė.

Susipažinkime su Dysnos gatvės palėpėje išlikusio dienoraščio ištraukomis – su jose atsiveriančiomis Jūsų bendraamžio tragiškomis patirtimis, atsiskleidžiančia dvasine stiprybe.

Icchoko Rudaševskio dienoraščio puslapiai

ICCHOKAS RUDAŠEVSKIS. Vilniaus geto dienoraštis

1941 m.

Rugsėjo 6 d.

<...> Vilniaus žydams įrenginėjamas getas.

Namuose visi kraunasi daiktus. Aplink blaškosi moterys, gražydamos rankas, verkdamos, butai atrodo kaip nusiaubti pogromo. Netrukus pamatome pirmą eitynių į getą vaizdą. Viduramžių vaizdą. Plaukia didelė, juoda žmonių minia. Žiūrių į sujauktą kambarį, į ryšulius, į nelaimingas žmones. Matau, kaip daiktai, buvę man tokie brangūs, dabar tiesiog mėtosi. Išvelkame savo nešulius į kiemą. Šalimais stovi krikščionys. Žydai samdo krikščionių berniukus, kad padėtų jiems tempti naštas. Iš kaimyno vieną ryšulį staiga kažkas pavagia. Sena moteris stovi sutrikusi tarp savo ryšulių, nepajėgdama su jais susidoroti, dejuodama ir laužydama rankas. Žmonės verkia, žiūrėdami į maišus, kurių jie nebegali pakelti. Staiga kažkieno ryšulys išyra. <...>

Mano galva tuščia. Nebematau prieš save gatvės, nebematau praeivių; tik jaučiu, kad degu iš pažeminimo ir skausmo. Norisi verkti. Štai pagaliau geto vartai. Jaučiu, lyg mane būtų apiplėšę: pavogę iš manęs laisvę, mano namus, mano Vilniaus gatves, kurias šitaip myliu. Viską iš manęs atima. Prie vartų spūstis. Pagaliau atsiduriu kitoje vartų pusėje. Žmonių srautas įbloškia mane pro vartus. Nusimetu pjaunančius pečius ryšulius. Susirandu tėvus – ir štai mes jau geto kambaryje.

Vakareja. Prietema. Lyja. Gatvės: Rūdninkų, Mėsinių, Šiaulių, Ligoninės, Dysnos – tai getas. Tos gatvės atrodo kaip skruzdėlynas: visur kruta ir krebžda žmonės. Atvykėliai mėgina apsitvarkyti, kiekvienas jam tekusiame vietos plotelyje, ant savo ryšulių. Be paliovos plūsta nauji žydai. Apsitvarkome savo vietoje. Kartu su mumis keturiais kambaryje dar vienuolika žmonių. Kambarys purvinas ir tvankus. Ankšta. Pirmoji geto naktis. Trise gulime ant dvejų nuo staktų nuimtų durų. Negaliu užmigti. Ausyse man ūžia šiandienos triukšmas. Girdžiu neramų alsavimą žmonių, su kuriais esu staiga sumestas į krūvą, žmonių, kurie lygiai kaip aš su šaknimis išrauti iš savo namų.

Pirmoji diena gete. Išbėgu į lauką. Gatvelėse vis dar pilna žmonių. Sunku prasibrauti. Jaučiuosi kaip dėžėje. Nėra kuo kvėpuoti. Ieškau giminių ar pažįstamų. Daug žmonių vis dar neturi kambarių. Jie apsistoję parduotuvėse, ant laiptų. Staiga visa masė sukrunta, ima bėgti: vokiečių karininkai ateina fotografuoti kreivų gatvelių, persigandusių žmonių. Jie mėgaujasi Viduramžiais, kuriuos perkėlė į dvidešimtąjį amžių!

Greitai jie pasitraukia. Viskas nurimsta. Nusprendžiu, kad reikia burtis draugėn. Netrukus surandu Benkę Najerį, Gabiką ir dar kelis. Pirmą dieną praeina toliau tvarkantis, susirandant vieniems kitus. Antrąją vakarą gete jau kiek jaučiau, ramiau. Mano draugija spėlioja, kiek metų mes čia sėdėsime. Naktį vėl sumaištis. Į getą įsiveržia vokiečių kareiviai. Baladoja duris. Žmonės skubiai šoka rengtis. Pas mus įpuola trys kareiviai. Jie kažko naršo, verčia kojomis patalus, ieško

Vilniaus geto pagrindiniai vartai. Rūdininkų ir Visų Šventųjų gatvių kampas. 1942 m.
Nuotrauka iš Lietuvos žydų muziejaus archyvo

žiedų ant žmonių pirštų, viską išgriozdžia, išdrasko. Pagaliau išeina, nieko nepešę. Moterys šaukia jiems pavymui: „Ačiū jums, brangūs ponai, labanakt!“ Man nuo viso to šlykštu. Esu paniuręs. Įpykdyti žmonės linki vienas kitam geros, ramios nakties ir vėl sugula.

Prabėga pirmosios geto dienos. Tėtis toliau vaikšto dirbti į amunicijos sandėlius. Kambaryje ankšta, pilna dūmų. Vaikštau, kaip daugelis kitų, ieškoti medžio kūrenimui. Laužom duris, plėšiam grindis ir tempiam visokius medgalius. Vienas bando juos atimti iš kito, ima tarpusavyje draskytis dėl medžio gabalo. Žmonės tampa menki, egoistiški ir netgi žiaurūs vienas kitam. <...>

Ore tvyro kažkas baisaus. Tuoj, tuoj sprogs. Ateina baugus vakaras. Gatvelės pilnos žmonių. Kas gali, slepiasi. Visiems svarbiausias žodis: „malina“ (taip vadinta slėptuvė: hebrajų kalba „malon“ – prieglobstis). Slėptis! Pasilaidoti rūsyje, užsikalti palėpėje. Gelbėtis. <...>

Mūsų kaimynai lenda į „maliną“. Ta „malina“ – tai į du aukštus padalintas sandėliukas. Į ją įlendama pro skylę buto sienoje, kuri prakirsta į antrąjį sandėliuko aukštą. Tuomet skylė sumaniai užstumiama spinta. Viena spintos vidinė sienelė atsidaro kaip durelės į skylę. Pati skylė iš vidaus užbarikaduojama akmenimis. Kambarys, iš kurio patenkama į „maliną“, yra šalia mūsų buto. Grupelės žmonių su ryšulėliais lenda vidun. Netrukus mes irgi įlendame. „Malinoje“ prisirinkę labai daug žmonių. Kaip šešėliai jie šliaužioja žvakių šviesoje palei šaltas, plikas rūšio sienas. Kiekvienas bando įsitaisyti savo kampelyje ar kur nors ant laiptų. Ant kietų plytų pasideda pagalvės, ryšulėlius, lentas ir ant jų užmiega. Žvakių liepsnelės gęsta. Viską apgaubia tamsa.

Girdisi tik miegančiųjų knarkimas, dūsavimas, neramus murmesys. Nėra kuo kvėpuoti. Protarpiais kas nors uždega degtuką, tada jo šviesoje išvystu, kaip žmonės tyso skuduruose, purve, ant plytų. Mąstau, į kokį bejėgį, užguitą gyvulį gali pavirsti žmogus.

<...> Gelbėti savo gyvybę bet kokia kaina, net kitų savo brolių gyvybės sąskaita... Gelbėti savo gyvybę ir nebandyti kartu apsiginti... Mirti klusniai kaip avys... Mūsų tragiškas susiskaldymas, mūsų bejėgiškumas...

Išlendame iš „malinos“, kalėję joje šešiolika valandų. Dabar aštunta vakaro. Viskas kaip po kokios katastrofos. Po visą kiemą mėtosi daiktai, viskas sulankstyta, sulaužyta. Atlapos visos durys. Buto nebegalima atpažinti. Viskas išblaškyta, išvartyta. Vidury kambario – sudaužytas spirito butelis. Ryšuliai subadyti peiliais. Išeinu į gatvę. Tamsu ir šurpu. Mėtosi išdraikyti ryšuliai, kruvinas pėdsakas tų, kurie ką tik buvo išvaryti į mirtį. Įeinu į kiemą, kur gyveno mano pusbroliai. Matau, kad šviečia du dideli langai. Žiūriu vidun – butas baisiai nusiaubtas, elektra dega, bet jame nėra gyvos dvasios. Įeinu į dėdės butą. Tamsu. Užlipu ant išmėtytų daiktų. Tylu. Tiksi vienišas laikrodys. Nieko nėra...

Grįžtu namo. Iš visokių pakampių ima lįsti persigandę žmonės. Jie išsigelbėjo.

Vakar iš geto buvo pagrobta apie penkis tūkstančius žmonių. Moterys, vaikai, tėvai, motinos. Juos išvarė į Lūkiškių kalėjimą. Getas pilnas raudančių ir palūžusių. Šeimos išdraskytos. Bėgu pas Benkę Najerį, jo nėra! Nutraukta tiek daug jaunų gyvybių! Praradau tokią gerą draugą. Nuolat galvoju apie šį šaunų bičiulį. Gete jis nuolat kartodavo: aš nevažiuosiu į Pānerius. Bet atrodo, kad išvažiavo. Aš visada tave atsiminsiu, Benke! Mes už tave dar atkeršysim.

Sutinku Gabiką. Nueiname pas mokytoją Mirą. Ir čia – atvira žaizda. Buvo išvaryti mokytojos tėvai.

Pasirodo mano dėdė su pusbroliais, išlindę iš „malinos“. Jie bėgo šokinėdami stogais, į juos šaudė. Tada prisiglaudė palėpėje pas krikščionį ir išsigelbėjo. Jie visi dulkėti. Žmonės šiaip taip susiranda vieni kitus ir kartu sužino apie vis naujas nelaimes.

Praėjo kelios dienos. Žaizdos tebekraujuoja... Dalis sugautųjų buvo išvaryti į antrąją getą. Didesnė dalis – į Lūkiškių kalėjimą, o iš ten – į Pānerius. Paneriai... milžiniškas kapas. Žalios apylinkės, į kurias veda Pohulianka (dabartinė J. Basanavičiaus gatvė) – tūkstančių žydų skerdykla. Paneriai persisunkę žydų krauju. Paneriai – tai pasyvi mirtis. Ne! Mes neisim į Pānerius!

<...>

Močiutės nėra. Mūsų namai prisipildo verksmo ir šauksmo. Pabėgu iš jų, bastausi gatvelėmis. Degu iš skausmo ir įniršio. Jaučiu – mes kaip avys, mus šaudo ištisais tūkstančiais. Priešai mus naikina tiksliai pagal planą. O mes bejėgiai, pasmerkti.

Dabar žydai turi gyventi „blokais“ pagal savo darbo būrius. Mes irgi persikeliamė į tokią „bloką“.

Gyvenimas pamažu pradėjo „normalizuotis“. Išlikusi žydų sauja ima apsiprasti naujomis sąlygomis. Tėvai dirba, o aš tapau namų šeimininke. Išmokau gaminti maistą, plauti grindis, taip ir prabėga mano dienos. Vakare nueinu pasitikti tėvų. Žydų darbininkai grįžta būriais pajuodę, išsekę.

<...>

Mergaitės gete. Nuotrauka iš Lietuvos žydų muziejaus archyvo

1942 m.

Sekmadienis, rugsėjo 27 d.

Jaučiuosi labai prastai. Turiu 39 laipsnius karščio. Kaip bloga sirgti gete, ankštame, tvankia-me kambaryje, tarp ryšulių! Jau savaitė, kai labai nesveikuoju, bet šiandien nebegaliu net atsikelti. Na ir malonumas gulėti mūsų „rūmuose“, kur žmonės dūsta ir trinasi šonais vienas su kitu! Gydytojas nustatė, kad turiu lengvos formos geltą. Jis prirašė man keletą vaistų ir dietą. Vakare gulėdamas ir karščiuodamas sužinojau dar ir apie didelę nelaimę: mirė mūsų brangusis mokytojas Geršteinas. Skaudi žinia trenkė it žaibas: Geršteino nebėra. Iš karto suvokiau didžiulę netektį. Kaip jis buvo mokykloje mylimas! Kaip mėgome jo tiesią, aukštą figūrą, taip puikiai atrodžiusią mūsų mokyklos fone! Kaip gražiai ir karališkai jis žingsniuodavo mūsų mokyklos koridoriais, per salę: štai ant sienos kiek pakrypęs žydų rašytojo portretas – mokytojas Geršteinas prieina ir meiliai jį ištiesina. Kokia meile žydų poezijai švietė jo akys! Kaip jis mylėjo savo tautą, savo kalbą! Šią meilę, šį nacionalinį orumą jam pavyko įskiepyti ir mums. Kai Geršteinas įeidavo į klasę, pasikeisdavo visa nuotaika. Kaip malonu būdavo girdėti jo gryną balsą, linksmi ir nuoširdžiai išstardavusį: „Labas rytas, vaikai! Turiu naujų „prekių“, šen monetas!“ (jis platindavo žurnalus „Žalieji medeliai“, „Draugas“ ir „Vaikų bičiulis“). Jo akys spindėdavo gerumu ir dėmesiu. Kokias gražias dainas jis kartu su mumis dainuodavo. Jo mėgstamiausia buvo:

Regėjau aš žydų žodžius tarsi žarijas, tarsi žarijas,
Ištrauktas iš žaizdro giliausioj nakty,
Regėjau aš žydų žodžius tarsi balandes, tarsi balandes,
Burkuoja, burkuoja balandės širdy.
(poeto Moišės Kulbako žodžiai)

<...>

Pirmadienis, spalio 5 d.

Pagaliau sulaukiau! Šiandien einame į mokyklą. Diena praėjo jau visiškai kitaip. Buvo kartu susodintos abi šeštos klasės. Mokykloje linksma, pagaliau atsidarė ir jos klubas. Gyvenimas man atrodo jau visai kitoks! Švaistome mažiau laiko.

Trečiadienis, spalio 7 d.

Gyvenimas kiek įdomesnis. Prasidėjo klubo veikla. Subūrėme literatūros ir gamtos mokslų ratelius. Ten linksma, leidžiame laiką didelėje kompanijoje. Dienos trumpesnės, gatvėje jau tamsu, ir kai mūsų draugija išeina iš klubo su klegesiu ir triukšmu, policininkai šaukia, bet mes jų neklausome.

<...>

Šeštadienis, spalio 17 d.

Nuobodi diena. Galvoju: kas būtų, jei negalėčiau eiti į mokyklą, į klubą, skaityti knygų. Turbūt tarp geto sienų numirčiau iš liūdesio. Šiandien neiname į mokyklą. Tačiau, kai visi grįžta iš darbo, pasidaro linksmiau. Žmonės pasakoja naujienas: šįkart geras. Sovietai forsavo Doną. Visi jaudinasi ir ginčijasi pasakodami, kad vokiečiai niekaip negali paimti Stalingrado, vis stovi ir stovi vietoj. „Turbūt todėl iš geto ir išvežė visas kėdes – jau nori prisėsti“, – pajuokauja kažkas. Išeinu į gatvę – sąmyšis prie kepyklos; kažkokia žydė pagriebė iš krosnies puodą ir su juo pabėgo. Ją pasivijo ir primušė. Manyje sukilo pasišlykštėjimas. Žmonės plėšte plėšia kąsnį vienas kitam iš burnų. Man gaila tos alkanos moters; galvoju, kokie žeminantys dalykai vyksta gete: iš vienos pusės – kaip šlykštu vogti svetimą puodą maisto, iš kitos – kaip žema tokią moterį mušti per veidą.

<...>

Pirmadienis, lapkričio 2 d.

Šiandien vyko labai įdomus mūsų ratelio susitikimas su poetu A. Suckeveriu. Jis mums pasakojo apie poeziją, apie jos meną apskritai ir apie poezijos kryptis. Susitikime nusprendėme du svarbius dalykus: sukurti žydų poezijos ratelį ir dar vieną ratelį geto folklorui rinkti. Gete mūsų pačių akyse gimsta dešimtys priežodžių, keiksmų ir linkėjimų, pokštų ir pasakojimų, netgi dainų. Jaučiu, kad tame ratelyje dirbsiu su užsidegimu, nes geto folkloras, pabiręs jo gatvelėse, yra turtas, kurį būtina išsaugoti.

<...>

Mokykla Kauno gete. Nuotrauka iš Lietuvos žydų muziejaus archyvo

Antradienis, lapkričio 10 d.

Šiandien šalta diena. Rytą viriau valgyti ir tuo pat metu ruošiau pamokas. Pirmoji dienos pusė šiaip taip praslinko, ir apsidžiaugiau, kad jau galiu eiti į mokyklą. Istorijos pamokos labai įdomios. Visuotinės istorijos pamokose mokomės apie Romą, žydų istorijos – apie Erodą. Po pamokų einu į klubą. Gatvėje šalta, namuose irgi šalta, tad norisi į klubą net bėgti. Mūsų geto tyrimų ratelis veikia aktyviai. Šiandien įvyko steigiamasis žydų istorijos ratelio susirinkimas. Nusprendėme studijuoti žydų istoriją ir nagrinėti problemas, kurios mums pasirodys įdomios ir aktualios, ypač iš naujųjų laikų. Dabar imamės Juozapo Flavijaus. Surengsime ir jo teismą. Mane išrinko į literatūros ratelio aktyvą. Renkame folkloro medžiagą. Lauke tamsu ir liūdna. Kiek gyviau tik ant gatvių kampų, kur dega blausūs, liūdni geto žibintai. Lyg muselės prie lempos, aplink jų šviesą glaudžiasi vargani geto prekeiviai, daugiausia vaikai.

<...>

Pirmadienis, lapkričio 23 d.

Pastaruoju metu turiu marias darbų mokyklai ir klubui. Išsisas dienas praleidžiu prie istorijos knygų. Rengiame įvairius referatus ir teismus. Be to, esu atsakingas už klubo literatūrinės kūrybos ratelio veiklą kartu su poetu Suckeveriu, tad turime nuolat su juo bendrauti. Neturiu net laiko pabaigti iš bibliotekos pasiskolintą knygą. Ant mano galvos – vien referatai ir referatai. Ir viskas supuola vienu metu. Kas vakarą, kaip įprasta, einu į klubą. Lankau istorijos, gamtos mokslų ir literatūros ratelius.

<...>

Trečiadienis, gruodžio 10 d.

Susigriebiau, kad šiandien mano gimtadienis. Man suėjo penkiolika metų. Tiesiog nepastebime, kaip lekia laikas. Šiandien rimtai susimąsčiau. Nusprendžiau gete nebešvaistyti laiko tuščiai, be to, jaučiuosi linksmesnis, kai galiu mokytis, skaityti, tobulėti ir jausti, kad laikas ne stovi, o kaip įprasta – eina kartu su manimi.

Norėjęsi atgauti savo praėjusius metus ir atidėti juos ateičiai, naujam gyvenimui. O kiti jausmai, kuriuos šiandien jaučiu – tai drąsa ir viltis. Nė menkiausio nusivylimo. Šiandien man suėjo penkiolika. Regiu prieš save saulę, saulę, saulę...

<...>

Ketvirtadienis, gruodžio 11 d.

Šiandien vyko klubo šventė valgykloje Rūdninkų g. 6. Norėjosi pasidaryti pramogą, todėl išprašėme šimtą kilogramų bulvių ir išsikepėme apkepą. Šiandien buvo linksmiausias vakaras, kokį tik esu praleidęs gete. Devintą valandą susirinkome valgykloje. Daugelis jau sėdėjo prie stalų. Atėjo labai daug svečių. Visi savi, mokytojai, draugai, bičiuliai. Taip jauku, šilta, malonu. Šį vakarą mes parodėme, kas esame ir ką galime. Klubo draugija susirinko su dainomis, eilėraščiais. Iki nakties vėlumos dainavome kartu su suaugusiaisiais dainas apie jaunystę ir viltį. Labai gražiai pavyko „gyvasis laikraštis“, per kurį humoristiškai kritikavome klubą su jo pirmininku ir referentais. Prie kuklių stalų valgėme bulvių apkepą su kava ir jautėmės tokie laimingi, tokie laimingi. Jau dvylikta. Esame it apgirtę nuo jaunatviško džiaugsmo. Nesinori namo. Pratrūksta vis naujos dainos, atrodo, jos niekada nesibaigs. Išsiskirstome į namus vėlyvą naktį. Šiandien mes įrodėme, kad esame jauni. „Tarp sienų, bet jauni“, einame „saulės sutikti“. Jaunystė iš geto neišeis palūžusi, ji pasirodys stipri, užsigrūdinusi, žvali!..

<...>

Sekmadienis, gruodžio 13 d.

Gatvėse atlydys. Krinta šlapias sniegas, gatvelėse vienas purvas. Tame purve stovi ilga žmonių eilė prie „Rūtos“. Šiandien dalina bulves ir arklieną. Prie parduotuvės stovi du vežimai. Vienas – su šlapiomis, sušalusiomis bulvėmis, kitas – su raudona, kruvina arkliena. Bulves pila į rūsius. Žydės, apdriskę vaikiškščiai graibsto tas, kurios krinta į purvą. Policininkas juos vaiko. Bet staiga jie visi vėl šoka prie kelių nukritusių bulvių. Policininkas įsiunta. Aplink mėsos vežimą – irgi šurmulyš. Ir čia trinasi apskurę berniukščiai degančiomis akutėmis. Jie kažką tariasi su vežiku – krikščionių berniuku su vatiniu paltu, dideliais sunkiais batais ir ilgu botagu. Netrukus suprantu, kas čia vyksta. Jaunasis vežikas apsisuka, atplėšia nuo krašto gabalą mėsos ir deda žydų berniukui į kišenę.

<...>

1943 m.

Penktadienis, 1943 sausio 1 d.

Pirmoji 1943 metų diena. Naujųjų metų proga pasaulis pasipuošė balta spalva. Balta, skaidri žiemos diena. Šiandien prasideda metai. Sutinkame juos su vieninteliu noru: išsivaduoti iš geto.

Ketvirtadienis, sausio 7 d.

<...>

Šiandien klubo atidarymas. Pagaliau mūsų klubas įrengtas. Gete susikūrėme namus, šiltą salę, darbo kambarį, kuris kartu yra ir skaitykla, darbo vietą sekretoriui. Tai mūsų buveinė. Deja, trūksta tiek daug klubo narių... Dramos ratelis pasirodys kviestinių svečių auditorijai.

<...>

Penktadienis, sausio 29 d.

Getas liūdi dėl šiandienos žinių. Liuba Levicka (garsi dainininkė, įkalinta už tai, kad mėgino į getą įsinešti maišelį žirnių) ir Stupelis (muzikas), neseniai suimti, buvo sušaudyti kalėjime. Iš šiol vis dar buvo tikimasi, kad juos pavyks išlaisvinti. Žmonės pasakoja, kad Liuba dainavo kalėjimo sargams už tai, kad gautų bent kąsnelį duonos. Ji dainavo tol, kol buvo perkirstas jos gyvenimas. Pražuvo didžiulis talentas...

Antradienis, vasario 16 d.

<...> Visoje Lietuvoje šiandien vyko masiniai aukštųjų sluoksnių areštai. Žmonės kalba, kad lietuviai paskelbė manifestą, kviesdami boikotuoti mobilizaciją (į vokiečių SS dalinius), kol vokiečiai nepatvirtins Lietuvos nepriklausomybės.

Vilniaus getas.
Rūdninkų gatvė.
Nuotrauka iš
Lietuvės žydų
muziejaus
archyvo

Ketvirtadienis, vasario 18 d.

Rengiu referatą: žydų spauda Vilniuje. Vakaraš jau keletą mėnesių nebūna elektros. Trina-mės darbo kambaryje, skaitykloje. Dažnai pagalvoju: atrodo, čia getas, o aš gyvenu tokį darbo perpildytą gyvenimą – mokausi, skaitau, lankau ratelius. Laikas bėga taip greitai, o darbų tiek daug. Referatai, renginiai; dažnai net pamirštu, kad esu gete.

<...>

Ketvirtadienis, kovo 25 d.

Paskelbtas vokiečių valdžios įsakymas likviduoti penkis mažus getus Vilniaus apygardoje. Žmonės iš jų bus perkelti į Vilniaus ir Kauno getus. Šiandien jau ėmė atvykti aplinkinių miestelių žydai. Lauke pilka, lynoja. Į getą liūdnei įvažiuoja valstiečių vežimai, uždengti it čigonų būdos, juose žydai su vaikais, su savo manta. Naujuosius atvykėlius reikia aprūpinti kambariais. Tam buvo užimtos mokyklos patalpos Šiaulių g. 1. Ten veikusi mokykla persikėlė į mūsų mokyklos pastatą, dabar mokomės dviem pamainomis. Jau šiandien ėjome mokytis vakare. Mokymasis kažkaip prarado skonį. Visi prislėgti. Nuotaika prasta.

Sekmadienis, 28 d.

Nuotaika gete labai sunki. Tokios daugybės žydų sugrūdimas į vieną vietą reiškia kažkokį signalą. Vėl pasidarė labai sunku įsinešti maisto pro vartus. Jau suėmė keletą žmonių. Visi vaikšto aplinkui pilki, susirūpinę. Ore tyro grėsmė. Ne! Šįkart mes nesileisime kaip avys varomi į skerdyklą! Apie tai šiomis dienomis mes kalbėjome savo... Esame pasiruošę... Reikia dirbti patiems su savimi. Ši mintis stiprina nervus, suteikia drąsos ir ištvermės.

<...>

Sekmadienis, balandžio 4 d.

Draugija nepasiduoda prastoms nuotaikoms. Kiekvieną sekmadienį rengiame pramogas klube.

Pirmadienis, balandžio 5 d.

Sekmadienį trečią valandą gete buvo uždarytos gatvės. 300 žydų iš Salų ir Smurgáinių buvo išvežti į Kauną dideliu transportu, gabenusiu kitų miestelių žydus ir atvykusiu į geležinkelio stotį. Stovėdamas tarpuvartėje mačiau, kaip jie kraunasi daiktus. Linksmi, žvalūs nužygiavo prie traukinio. Šiandien atėjo baidi žinia: 85 vagonai su žydais, maždaug penkiais tūkstančiais žmonių, buvo nuvežti ne į Kauną, kaip jiems žadėjo, bet į Pānerius; ten juos visus sušaudė. Penki tūkstančiai naujų, kruvinų aukų... Getas sugniuždytas. Visa tai trenkė kaip perkūnas. Žmonės apėmė skerdyklos nuotaika. Ir vėl prasidėjo. Priešas rengiasi mus išnaikinti rafinuotu būdu, pagal planą, kaip įrodo šiandienos žudynės. Getas nuliūdęs ir paniręs į juodumą. Po Vilniaus geto gatvės vėl klaidžioja Panerių košmaras. Žmonės vaikšto aplinkui apimti mirties baimės, laužydami rankas. Vakare – slegiantis susirinkimas. Grėsmė be galo didelė. Tačiau tikime savo jėgomis. Esame viskam pasiruošę...

Antradienis, balandžio 6 d.

Nuotaika slegianti. Žinomos jau visos siaubingos detalės. Užuoat važiavę į Kauną, 5000 žydų buvo nuvežti į Pānerius ir ten nužudyti. Pajutę mirtį, žmonės kaip laukiniai žvėrys ėmė daužyti vagonus, plėšti jų grotuotus langelius. Šimtai žydų buvo nušauti bandydami pabėgti. Didelė geležinkelio bėgių atkarpa nusėta lavonų. Mokykloje šiandien nevyko pamokos. Vaikai bėga iš namų, nebegalėdami juose išbūti dėl baisios nuotaikos. Mokytojai irgi palūžę, sėdi ratu, bando vienas kitą raminti, sudainuoja kokią nors dainą.

Vakare išeinu į gatvę. Penkta valanda popiet. Getas atrodo baisiai. Sunkūs švininiai debesys. Tvenkiasi audra. Nuotaika tokia pat slogi, kaip ir debesuotas dangus. Gatvelėse daug sutrikusių, persigandusių žmonių...

Samuelis Bakas.
„Degantis“, 1995 m.

Dvidešimt penki policininkai buvo pasiūsti sutvarkyti duobėse lavonų. Iš Panerių grįžta nemažai pabėgėlių. Štai eina vienas. Išblyškęs, akys pakvaišusios, visi kailiniai apipilti kalkėmis. Jį seka visas būrys žmonių. Štai veda tris vaikus, atgabentus valstiečių. Atneša sužeistuosius. Vis labiau temsta. Staiga griaustinis, žaibas – ir prapliumpa lyti. Neramūs, liūdni žmonės pranyksta iš poros gatvelių. Lietus kliokia taip piktai, lyg norėtų viską išplauti iš šio siaubingo pasaulio.

Vakare nueinu į klubą. Tamsu. Elektra atsiranda tik devintą vakaro. Sėdime tamsoje. Kartais sudainuojame kokią dainą. Labai slegia ir skauda. Tačiau budime. Ši mintis palengvina sunkias valandas.

Trečiadienis, balandžio 7 d.

Nuotaika kiek geresnė. Klube jau pasigirsta linksmesnė daina. Tačiau mes pasirenkę viskam, nes pirmadienio įvykiai parodė, kad negalime niekuo pasikliauti, niekuo tikėti. Kiekvieną akimirką su mumis gali nutikti blogiausia.

[čia dienoraštis nutrūksta]

Iš jidiš kalbos vertė Mindaugas Kvietkauskas

Klausimai ir užduotys

1. Parašykite, ką išgyvenote ir supratote, perskaitę bendraamžio Iccho-ko Rudaševskio dienoraščio ištraukas. Kuo Jus šis tekstas sukrėtė, kokias ypatingas jauno žmogaus patirtis atvėrė? Apie ką paskatino susimąstyti?
2. Aptarkite šį pasakojimą grupėje ir užsirašykite Jums kilusius klausimus. Juos apibendrinkite ir pristatykite klasėje. Kartu su literatūros, istorijos, etikos, tikybos mokytojais paieškokite atsakymų.
3. Pasikeiskite nuomonėmis klasėje: kuo I. Rudaševskio dienoraštis papildė Jūsų turėtas žinias ir supratimą apie Lietuvoje įvykusį Holokaustą? Ar žydų tautą ištikusią tragediją padėjo suvokti giliau, esmingiau? Kodėl?
4. Pasvarstykite, kuo išsiskiria I. Rudaševskio elgesys, laikysena, mintys Lietuvos žydų tragedijos akivaizdoje. Kas liudija dvasinę jaunuolio stiprybę? Kokiomis vertybėmis jis remiasi, kaip stengiasi pasipriešinti nužmogintai tikrovei? Savo atsakymus pagrįskite dienoraščio citatomis.
5. Išsirašykite Jums įsimintiniausias jaunuolio mintis ir pakomentuokite, kodėl jas pasirinkote, kaip jas suprantate.
6. Kokios išminties, kokios dvasinės stiprybės, Jūsų nuomone, galėtų pasisemti iš sukrečiančio I. Rudaševskio pasakojimo šių dienų jaunuoliai?

Ana Frank ir pasaulį sukrėtęs jos „Dienoraštis“

Ak, kaip iš tikrųjų sunku visada būti tvirtai ir drąsiai!

Tavo gyvenimas – tavo kūrinys.

Jaunas vienišesnis už seną.

Stebuklas, kad dar neatsisakiau visų savo vilčių – juk jos juokingos ir neįgyvendinamos. Laikausi jų įsikibusi ir, nepaisydama jokių aplinkybių, tikiu, kad žmogaus širdis iš prigimties gera.

Mes esame apsupti tamsos ir pavojaus. Aš paprasčiausiai negaliu įsivaizduoti, kad pasaulis kada nors vėl bus toks pat kaip buvo. Galvoti apie tai, kas bus po karo, yra tarsi statyti oro pilis.

Ana Frank, 1942–1944 m.

Iš daugybės balsų, kurie per visą žmonijos istoriją gynė žmogaus orumą didelių kančių ir netekčių laikais, nėra kito balso, kuris įtikintų mus labiau nei Ana Frank.

Džonas Kenedis, JAV prezidentas, 1961 m.

Kalėdami Robeno saloje kai kurie mūsų skaitė Anos Frank dienoraštį. Mes iš jo sėmėmės vilties. Jis palaikė mūsų dvasių ir stiprino mūsų pasitikėjimą laisve ir teisingumu.

Nelsonas Mandela, kovotojas už žmogaus teises, Nobelio taikos premijos laureatas, Pietų Afrikos Respublikos prezidentas, 1994 m.

Apie Aną Frank

Antrojo pasaulinio karo metais nacių koncentracijos stovykloje mirusios žydų mergaitės Anos Frank „Dienoraštis“ šiandien žinomas visame pasaulyje. Jis išverstas į daugiau nei 70 kalbų. Išleista per 25 milijonus jo egzempliorių.

Ana Fránk (Anne Frank, 1929–1945) gimė Vokietijoje, Fránkfurte prie Maino, turtingų verslininkų šeimoje. Adolfui Hitleriui 1933 metais atėjus į valdžią, Anos šeima apsigyvena Olándijos sostinėje Ámsterdame. Čia Ana lanko mokyklą, išmoksta olandų kalbą.

1940-ųjų pavasarį Vokietiją okupuoja Olándiją. 1942-ųjų vasarą naciai pradėjo persekioti ir Olándijos žydus – vežti juos į mirties stovyklas. Tuo metu Frankų šeima, paskleidusi gandą, kad pabėgo į Šveicariją, įsirengė slėptuvę Anos tėvo įmonės name ir joje su dar viena žydų šeima pasislėpė.

Aštuoni žmonės gyveno slėptuvėje jausdami nuolatinę įtampą. Dieną jie turėjo laikytis visiškos tylos, kad apačioje dirbantys sandėlio darbininkai nieko neįtartų. Čia Ana toliau rašė dienoraštį, kurį buvo gavusi dovanų tryliktojo gimtadienio proga – prieš pat pasitraukiant į slėptuvę. Ji taip pat turėjo „Gražių sakinių užrašų knygelę“, į kurią persirašydavo jai patikusias perskaitytų knygų mintis. Karo metais Ana pradėjo kurti ir noveles.

1944-ųjų rugpjūtį, po dvidešimt penkių mėnesių slapstymosi, vokiečių gestapas aptiko Frankų šeimos slėptuvę, kurią išdavė iki šiol nežinomas skundikas. Visi slėptuvės gyventojai buvo išvežti į koncentracijos stovyklas. Ana ir jos sesuo Margo iš Aušvico koncentracijos stovyklos buvo išsiųstos į Bergen-Belzeno stovyklą Šiaurės Vokietijoje. Ten 1945-ųjų kovą jos abi mirė nuo šiltinės. Mergaičių kūnai buvo įmesti į bendrą kapo duobę. Vos po kelių savaičių Bergen-Belzeną užėmė Britanijos kariuomenė ir išvadavo gyvus likusius stovyklos kalinius.

Anos tėvas Otas Frankas vienintelis išliko gyvas. Aušvico stovykloje jis sulaukė sovietų kariuomenės. Grįžęs į Ámsterdamą jis atrado kaimynės išsaugotą dukters dienoraštį. Žinodamas, kad Ana norėjo tapti žurnaliste, rašytoja, tėvas dienoraštį išspausdino. Pirmasis leidimas buvo nepilnas: Anos tėvas išėmė labai atviras vietas, kurių nenorėjo skelbti gerbdamas dukters privatumą. Tačiau leidžiant dienoraštį antrą kartą, jis atidavė leidėjams visą rankraštį, kad būtų iki galo atskleistas to meto žydų gyvenimas.

Ana Frank, 1942 m.

1947 m. Ąmsterdame pirmą kartą olandiškai išspausdintas A. Frank „Dienoraštis“ buvo pirmasis viešai paskelbtas Holokaustą patyrusio vaiko dienoraštis. Netrukus jis buvo išverstas į vokiečių, prancūzų, anglų kalbas ir tapo tarptautiniu bestseleriu, literatūros klasika, skaitoma daugybės šalių mokyklose. Pagal jį pastatytas ne vienas kino filmas.

Anos „Dienoraštis“, adresuotas įsivaizduojamai draugei Kitei, yra ir svarbus istorinis dokumentas, ir literatūros kūrinys. Jis įtaigiai vaizduoja jauno žmogaus asmenybės brendimą, tapatybės kūrimąsi ypač sudėtingu ir tragišku istoriniu laikotarpiu.

Pasirodžius A. Frank knygai, buvo paskelbta dar daugiau nei penkiasdešimt Holokaustą įvairiose Europos šalyse patyrusių vaikų dienoraščių. Tačiau Anos tekstas iki šiol išliko skaitomiausias ir geriausiai ištyrinėtas.

Ąmsterdame, name, kuriame slėpėsi Frankų šeima, dabar veikia Anos Frank muziejus. Jis yra vienas populiariausių Nyderlanduose.

Ana Frank
1941 ujų pavasarį

1942 m. birželio 20 d., šeštadienis

Rašyti dienoraštį – keistas užsiėmimas tokiai kaip aš. Ir ne vien todėl, kad anksčiau niekuomet nerašiau. Man atrodo, kad vėliau nei man pačiai, nei kam nors kitam nebus įdomios trylikametės mokinukės išpažintys. Nors iš tikrųjų tai nelabai svarbu, tiesiog aš noriu rašyti, mažą – atvirai pasakoti viską, kas guli ant širdies.

„Popierius atlaiko daugiau nei žmonės.“ Šis pasakymas atėjo man į galvą sėdint parimus vieną iš liūdnujų dienų. Buvau tokia ištižusi, kad niekaip negalėjau nuspręsti, ar eiti pasivaikščioti, ar būti namie. Taip ir prasėdėjau nepajudėjusi ir niekaip neapsisprendžiau. Iš tikrųjų, popierius bet ką gali pakęsti, o kadangi aš neketinu niekam rodyti šio sąsiuvinio kartoniniais viršeliais ir skambiu pavadinimu „Dienoraštis“, – nebent mano gyvenime kada nors atsirastų draugas arba draugė ir taptų tikru draugu ar drauge, – tai kas kam rūpi.

Štai ir priėjau prie paties svarbiausio: kodėl kilo mintis rašyti dienoraštį. Aš neturiu tikros draugės.

Kad būtų visai suprantama, reikia paaiškinti, nes niekas nepatikės, kad trylikmetė gali būti vienui viena visam margam pasauly. Aišku, tai netiesa. Turiu mylinčius tėvus, šešiolikmetę seserį, ir, krūvon sudėjus, apie trisdešimt vadinamųjų draugų. Galybę gerbėjų, jie nuo manęs akių nenuleidžia, o per pamokas, kai jau nieko daugiau nebeišgalvoja, stengiasi sugauti mano žvilgsnį kišeniniame veidrodėlyje. Turiu giminaičių, mielų tetulių ir gerus namus. Pažvelgus iš šalies – ko gi man betrūktų, išskyrus gerą draugę. Su visais mano draugais galima smagiai praleisti laiką, pasikalbėti apie kasdienes smulkmenas. Deja, artimiau bendrauti neįmanoma. Galbūt aš pati kalta, kad nerandam kalbos, bet tai faktas, ir nieko nepakeisi. Tai todėl ėmiau rašyti dienoraštį.

Bet kad prieš akis matyčiau tikrą draugę, apie kurią taip dažnai svajoju, neužrašinėsiu dienoraštin įvairiausių faktų, kaip visi daro; aš noriu, kad šitas sąsiuvinis taptų mano drauge – ir tą draugę aš vadinsiu Kite.

Niekas nieko nesupras, jei staiga nei iš šio, nei iš to pradėsiu rašyti laiškus Kitei, todėl trumpai papasakosiu savo gyvenimo istoriją, nors tai nėra malonu.

Tėtis, pats nuostabiausias iš visų tėčių, kokius esu mačiusi, vedė, kai jam jau buvo 36 metai, mano mamą, kuriai tada buvo 25-eri. Sesuo Margo gimė 1926 m. Frankfurte prie Maino, Vokietijoje. 1929 m. birželio 12 d. pasaulį išvydau aš. Mes žydai, todėl tėvas 1933 m. išvyko į Olandiją. Jis tapo Olandijos džemo bendrovės „Opekta“ direktoriumi. Mano mama, Edita Holender-Frank, rugsėjo mėnesį taip pat išvyko į Olandiją, o mudvi su Margo išvažiavom į Acheną, kur gyveno senelė. Gruodžio mėnesį Margo išvyko į Olandiją, o mane atgabeno vasarį ir patupdė ant stalo kaip Margo gimtadienio dovaną.

Netrukus pradėjau lankyti darželį prie 6-osios Montessori mokyklos. Lankiau jį iki šešerių metų, paskui ėmiau mokytis pirmoje klasėje. Šeštoje klasėje mane mokė direktorė ponija Kupe-rus. Pasibaigus mokslo metams mudvi labai gaudžiai atsisveikinom ir abi verkėm, nes man teko pereiti į žydų licėjų, kur jau mokėsi Margo.

Mūsų gyvenimas nebuvo lengvas. Giminaičiams, pasilikusiems Vokietijoje, teko savo kailiu patirti Hitlerio įstatymus, nukreiptus prieš žydus. Po 1938 m. pogromų du mano dėdės, mamos broliai, bėgo ir sėkmingai atvyko į Šiaurės Ameriką. Senelė atvyko gyventi pas mus. Jai tada buvo septyniasdešimt treji metai.

Po keturiasdešimtųjų gegužės baigėsi geri laikai: iš pradžių karas, paskui kapituliacija, vokiečių įsiveržimas, ir mums, žydams, prasidėjo kančių keliai. Vieną po kito imta leisti įstatymus prieš žydus, mūsų laisvė dabar smarkiai suvaržyta. Žydai turi nešioti geltoną žvaigždę; žydai turi atiduoti dviračius; žydams draudžiama važiuoti tramvajumi; žydams draudžiama važiuoti automobiliais, net ir asmeniniais; žydams galima apsipirkti tik nuo trijų iki penkių; žydams leidžiama lankytis tik pas kirpėją žydą; po vakaro aštuntos ir iki šeštos ryto žydams draudžiama vaikščioti gatvėse; žydams draudžiama rodytis teatre, kine ir visose pasilinksminimų vietose; žydams draudžiama lankytis baseine, teniso kortuose, ledo ritulio aikštėje ir kitose sporto aikštelėse; žydams negalima irkluoti ar kaip kitaip viešai sportuoti; po vakaro aštuntos žydams draudžiama sėdėti tiek savo, tiek bičiulių sode; žydams negalima svečiuotis pas krikščionis; žydų vaikai turi lankyti žydų mokyklas – ir kasdien vis kas nors nauja. Tai viena, tai kita uždraudžia, o gyventi vis tiek reikia. Žaki man sako: „Bijau ką nors daryti – o gal tai uždrausta?“

1941 metų vasarą senelė sunkiai susirgo. Ją reikėjo operuoti, ir mano gimtadienis beveik nebuvo švenčiamas. Taip pat ir 1940-ųjų vasarą, nes tuomet ką tik buvo pasibaigęs karas Olandijoje. Senelė mirė 1942-ųjų sausį. Niekas nė nenumano, kiek aš apie ją galvoju ir kaip stipriai iki šiol myliu. 1942-aisiais mes atšventėm ir ankstesnius gimtadienius, o senelės žvakutė liepsnojo greta kitų.

Mums keturiems kol kas viskas klojasi neblogai. Taigi priartėjau prie tos dienos, kada iškilmingai pradėdau savo dienoraštį, tai yra 1942 metų birželio 20-osios.

1943 m. rugpjūčio 4 d., trečiadienis

Brangioji Kite!

Mes slapstomės jau ilgiau kaip metus, ir tu daug žinai apie mūsų gyvenimą. Vis dėlto visko tau negaliu papasakoti, nes gyvenam ne taip kaip normaliais laikais ir ne taip kaip normalūs žmonės. Tačiau kad galėtum nors akies krašteliu žvilgtelti į mūsų gyvenimą, retsykiais aprašinėsiu eilinės dienos nuotrupas. Šiandien pradėsiu nuo vakaro ir nakties.

Vakaras, artėja devinta valanda. Pasirengimas miegui slėptuvėj visą laiką sukelia sumaištį. Stumdomos kėdės, traukamos lovos, klojamos antklodės – viskas išjudinama iš tų vietų, kur būna dieną. Miegu ant trumpos kušetės, nebus nė pusantro metro, todėl pristumiu kėdes, kad užtektų ilgio. Vatinė antklodė, paklodė, pagalvės, pledai – viską reikia nusiimti nuo Diuselio lovos, nes dieną ten sukrauta.

Iš gretimo kambario girdėti baisus girgždesys – tai Margo sudedamoji lovelė. Klojami pledai, dedamos pagalvės, kad mediniai grebėstai kiek mažiau badytų šonus. Viršuje, atrodo, griaustinis gruma, bet viso labo tai ponios van D. lova. Ji traukiama arčiau lango, kad Jos Didenybė, pasidabinusi rožiniu vakariniu chalatu, pro subtilias šnerves galėtų traukti nakties gaivą.

Devynios valandos. Po Peterio į vonią einu aš. Praisiuosi kruopščiai, nuo galvos iki kojų, neretai dubeny pamatau plaukiant kokią susitraukusią blusikę (tik šiltuoju metų laiku). Paskui

valau dantis, susuku garbanas, susitvarkau nagus, patepu plaukelius virš viršutinės lūpos peroksido tirpalu – kad pabaltų. Tai trunka mažiau nei pusvalandį.

Pusė dešimtos. Kuo skubiausiai velkuosi vonios chalata. Į vieną ranką paimu muilą, į kitą – naktipuodį, segtukus, kelnaites, suktukus ir vatą. Šaunu iš vonios. Tas, kas eina po manęs, dažnai dar sugrąžina, kad susirinkčiau praustuvėje grakščiai išsivingiavusius plaukelius.

Dešimta valanda. Metas praskleisti temdomąsias užuolaidas ir sakyti labanakt. Dar penkiolika minučių girdėti lovų girgždėjimas, sulūžusių spyruoklių aimanos, o paskui stoja tylą, jei tik viršutiniai nesibara lovoje.

Pusė dvyliktos. Sugirgžda vonios durys. Kambarin įsprūsta siaurutis šviesos ruoželis. Girgžda batai, įvirsta didžiulis paltas, gerokai didesnis už žmogų jame... Diuselis grįžo po vakarinio darbo pono Kiuglerio kontorą. Gerą dešimtį minučių šiurena, šlamina popierius (traukia maištą iš savo spintelės ir kemša), klojasi lovą. Tada šešėlis vėl išnyksta, tik retsykiais iš tualetu girdi įtartinus garsus.

Maždaug trečia valanda. Turiu atsikelti atlikti mažą reikaliuką į skardinę, esančią po mano lova. Po ja dar padėtas guminis takelis – jei prakiurs.

Stengiuosi kaip įmanoma tyliau, net nekvėpuoju, vis tiek toks triukšmas lyg kalnų upelio. Po procedūros skardinė sugrįžta į savo vietą, o figūra baltais naktiniais marškiniais (jie kas vakarą sukelia Margo nepasitenkinimą) šmurkšteli į lovą. Ketvirtą valandos klausausi nakties garsų. Pirmiausia, ar negirdėti vagies, paskui – lovų girgždesių viršų, gretimam ir savo kambariui; iš to galima sužinoti, kaip miega ar pusiausnūda praleidžia naktį namo gyventojai. Ir tai visai ne linksma, ypač kas susiję su šeimos nariu, pavarde Diuselis. Pirmiausia girdžiu tarsi žuvis gaudytų orą, tai pasikartoja devynis ar dešimt kartų. Paskui laižosi lūpas, čepsi, galop ima maltis lovoj ir taisyti pagalves. Penkias minutes visiškai tylu, paskui procedūra kartojama dar trejetą kartų, kol pagaliau trumpam neužsiliūliuoja.

Kartais naktį, maždaug nuo pirmos iki ketvirtos, šauda. Regis, negirdžiu ir nesuvokiu, bet ūmai pasijuntu stovinti greta savo lovos. Kartais net gerai neatsibudusi, galvoju apie netaisyklingus prancūzų kalbos veiksmazodžius arba viršutinių barnius. Tik pasibaigus suvokiu, kad šaudė, o aš ramiai ramiausiai tūnojau kambariui. Vis dėlto dažniausiai atsibundu. Akimirksniu susigriebiu pagalvę, nosinę, užsimetu chalata, įsispiriu šlepetes ir sprunku pas tėtį, lygiai taip, kaip Margo rašė mano gimtadieniui skirtose eilėse:

Nakties tamsoj vos pasigirdus šūviams

Sugirgžda durys. Su pagalve ir nosine

Mergaitė čia kur buvus, kur nebuvus...

Vos atsiduriu didelį lovą, ir baimės kaip nebūta, jeigu tik šauda ne baisiai smarkiai.

Šešios keturiasdešimt penkios. Čirrrr... Žadintuvas, kuris gali pakelti balsą bet kuriuo paros metu (jei tik paprašysi, o kartais ir prašyti nereikia). Čekšt... Bum... Tai ponias van D. jį išjungė. Girgžt... Atsikėlė ponas van D., atsuka vandenį vonioj.

Septynios penkiolika. Vėl sugirgžda durys. Dabar Diuselis gali eiti į vonią. Pagaliau viena, atitraukiu užuolaidas... Slėptuvėje prasideda nauja diena.

Tavo Ana

1943 m. lapkričio 8 d., pirmadienis, vakaras

Brangioji Kite!

Jei galėtum iš eilės perskaityti mano laiškus, nustebtum, kokia skirtinga nuotaika jie parašyti. Pati labai nepatenkinta dėl to, kad čia, slėptuvėje, labai pasiduodu nuotaikai. Beje, ne aš viena – visi. Jei skaitau knygą, kuri man daro įspūdį, prieš rodydamasi žmonėms turiu gerokai pasistengti, kad atgautčiau pavidalą, antraip visi pamanytų, jog esu trenkta. Šiuo metu, kaip supranti, man slogus laikas. Negaliu tiksliai pasakyti kodėl, bet manau, kad kaltas mano bailumas, amžinai trukdantis gyventi.

Šį vakarą, dar viešint Bepei, pasigirdo ilgas ir garsus skambutis. Iškart išblyškau, suskaudo pilvą ir ėmė smarkiai plakti širdis – taip išsigandau.

Naktį gulėdama lovoj matau save kalėjimo kameroj, vieną, be tėtės ir mamos. Kartais blaškausi mieste, regiu degančią slėptuvę arba vaizduojusi, kaip naktį ateina mūsų išvesti ir aš iš nevirties lendu palovin. Matau taip aiškiai, tarsi tikrai ten būčiau. Kai pagalvoju, kad tai gali atsitikti bet kurią minutę...

Mipė dažnai sako mums pavydinti, nes pas mus ramu. Gal tai ir tiesa, bet ji nepagalvoja apie mūsų baimę.

Neįmanoma įsivaizduoti, kad pasaulis mums vėl kada nors bus kaip buvęs. Teisybė, kartais kalbu apie „po karo“, bet tai tarsi kalbėčiau apie smėlio pilį, apie svajonę, kuri niekada nevirs tikrove.

Matau mūsų slėptuvės aštuonetą tarsi žydro dangaus lopinėlių, apsuptą juodų debesų. Ratas, kuriame mes esame, dar tebėra saugus, bet debesys vis artėja, ir apskritimas, skiriantis nuo artėjančios negandos, mažta. Mes apsupti debesų ir tamsos, beviltiškai ieškom išsigelbėjimo ir savo kely nuolat atsitrenkiam vienas į kitą. Visi žiūrim žemyn, kur žmonės kariauja vienas su kitu, visi žiūrim į viršų, kur ramu ir gera, bet negalim patekti nei viršun, nei apačion, nes niūri neganda atkirtusi mums kelią, ji stovi prieš akis kaip nepajudinama siena, ji nori mus sutraiškyti, tik negali. Kol kas. O man belieka šaukti ir maldauti: „O nelemtas apsokritime, išsiplėsk ir atsiverk!“

Tavo Ana

Klausimai ir užduotys

1. Kodėl Ana pradeda rašyti dienoraštį? Kokiomis aplinkybėmis ji rašo? Ką išsakyti ir paliudyti nori? Pasvarstykite, kodėl Ana jaučiasi vieniša? Kas lemia tokią jos jauseną?
2. Aptarkite grupėse, ką Anos Frank dienoraštis liudija apie to meto Europos istorinę tikrovę? Kuo jis papildo Jūsų turėtas istorijos žinias? Kokių klausimų Jums kelia? Išvadomis ir klausimais pasidalykite klasėje. Kartu paieškokite atsakymų ir apibendrinkite.
3. Ką dienoraštis mums pasako apie nuo nacių besislapstančios merginos išgyvenimus, patirtis, nuojautas, mintis? Ar galėtumėte Anos išgyvenimus ir nuojautas palyginti su Matildos Olkinaitės išsakytomis patirtimis?

1944 m. kovo 7 d., antradienis

Brangioji Kite!

Kai dabar prisimenu savo gyvenimą 1942-aisiais, jis man atrodo visiškai nerealus. Ta Ana Frank, gyvenusi kaip rojaus paukštė, buvo visai kita, ne aš, kuri tiek išminties įgijo tarp šių sienų. Taip, tai buvo tikras rojaus gyvenimas. Ant kiekvieno kampo po penkis gerbėjus, bent dvidešimt draugų ir pažįstamų, aš buvau daugelio mokytojų numylėtinė, mama ir tėtis lepino mane, daugybė gardumynų ir ganėtinai pinigų – ko gali dar norėti?

Tu tikriausiai paklausi, kuo aš tais laikais nukariaudavau žmonių širdis. Peteris sako, kad esu patraukli, bet manau, kad tai dar ne viskas. Mokytojams patiko mano šmaikštūs ir protingi atsakymai, linksmos pastabos, mano besišypsantis veidas ir kritiškas protas. Tokia tada ir buvau: žavinga koketė ir flirtininkė. Bet turėjau tokių bruožų, už kuriuos mane mylėjo ir mokytojai, ir draugai: aš buvau stropi, sąžininga ir negobšuoLė. Visada duodavau nusirašyti, visus iš eilės vaišindavau gardumynais ir nebuvau pasipūtusi.

Tikriausiai galų gale būčiau pasikėlusį į puikybę dėl to visuotinio susižavėjimo. Gal ir neblogai, kad savo šlovės viršūnėj atsidūrusi, buvau įmurkdyta realybėn. Turėjo praeiti daugiau kaip metai, kol pripratau, kad manim niekas nesižavi.

Kas aš buvau draugų ir mokytojų akyse? Klasės juokdarė, amžina išdaigininke; niekas nėra matęs manęs susiraukusios ar verkiančios. Tai ko gi nepasivažinėti dviračiu drauge ar neparodyti kokio dėmesio ženklo?

Žiūriu į andainykštę Aną Frank kaip į linksmą, šmaikščią, bet paviršutinišką mergaitę, kuri su manim neturi nieko bendra. Kažkada Peteris pasakė: „Kai tik tave pamatydavau, tu visuomet būdavai apsupta dviejų trijų vaikinių ir gaujos mergaičių, visada juokeisi ir buvai dėmesio centre.“ Taip iš tikrųjų ir buvo.

Kas dabar liko iš tos Anos Frank? Aišku, nepamiršau juoktis ir šmaikščiai atsikirsti, aš taip pat, o gal net dar geriau įžvelgiu trūkumus, taip pat galiu flirtuoti ir linksminti klausytojus, jei tik norėčiau...

Bet tai ir yra svarbiausia. Kodėl gi nepraleisti štai taip, iš pažiūros nerūpestingai ir linksmi, kokį vakarą, dieną kitą ar savaitę? Bet savaitės pabaigoj man visa tai taip nusibostų, kad pasakyčiau ačiū pirmam sutiktam, jei jis pakalbėtų su manim apie kažką rimta. Man reikia ne gerbėjų, o draugų, aš noriu, kad manim žavėtusi ne dėl mielos šypsenos, o dėl mano elgsenos ir charakterio. Puikiai žinau, kad būrelis aplink mane smarkiai sumažėtų – na, ir tegu; man gana dviejų trijų tikrų draugų.

O juk 1942-aisiais nesijaučiau visiškai laiminga, kartais būdavau visai vieniša. Bet nuo ryto iki vakaro būdavau kažkuo užsiėmusi ir apie tai tiesiog negalvojau. Stengiausi kuo daugiau linksintis, sąmoningai ar ne visokiom pramogom užpildyti tuštumą.

Dabar žiūriu atgal į savo gyvenimą ir matau, kad kažkoks jo laikotarpis galutinai baigėsi – nerūpestingi ir linksmi mokykliniai metai niekuomet negriš. Aš jų net nesiilgiu, tiesiog išaugau, jau negaliu tiek laiko skirti niekam, nes didžioji mano sielos dalis visada rimta.

Tyrinėju savo buvusį gyvenimą iki pat 1944-ųjų Naujųjų metų tarsi per stiprų didinamąjį stiklą. Gyvenimas namie – ištisa šventė, o paskui, 1942-aisiais, – staigi permaina: slėptuvė, vaidai, kaltinimai. Aš nieko nesupratau, buvau užklupta, pasidariau šiurkšti, nežinojau, kaip elgtis.

Pirmasis 1943-ųjų pusmetis. Karčios mano ašaros, vienvė. Pamažu ėmiau suprasti savo trūkumus, jie man rodėsi dukart didesni, nei buvo. Bandžiau užpildyti dienas plepėjimu, bandžiau patraukti savo pusėn Pimą. Nepavyko. Turėjau viena susidoroti su sunkiu uždaviniu – taip pasikeisti, kad daugiau negirdėčiau priekaištų, nes jie mane labai slėgė.

Antrąjį pusmetį jau buvo kiek lengviau. Aš tapau paaugle, ir visi mane pamažu ėmė laikyti suaugusia. Pradėjau galvoti apie įvairius dalykus ir rašyti pasakojimus. Pagaliau priėjau išvadą, kad kiti žmonės nieko bendra su manim neturi. Jie neturi teisės blaškyti manęs čia į vieną, čia į kitą pusę kaip laikrodžio švytuoklės. Norėčiau keisti save kaip pati manau geriausia. Supratau, kad galiu apsieiti be mamos, visiškai ir galutinai. Skaudu tai buvo suvokti, bet dar skaudesnė mintis, kad ir tėtis niekuomet netaps man artimu draugu. Nebeturėjau kuo pasikliauti, tik savim.

Po Naujųjų metų įvyko dar vienas didelis pasikeitimas mano gyvenime – aš susapnavau tą svarbųjį sapną. Po jo supratau, kad ilgiuosi... vaikino; kad man reikia ne draugės, o draugo. Po linksmu išoriniu kiautu aptikau vidinę laimę. Tarpais aprimstu. Dabar esu gyva vien Peteriu, nuo jo priklauso, kas manęs laukia!

Vakarais, jau gulėdama lovoje, meldžiuosi ir savo maldą baigiu šiais žodžiais: *Ich danke dir für all das Gute und Liebe und Schöne*¹.

Ir džiaugiuosi galvodama: gera, kad slapstomės – aš sveika; sakydama „miela“ galvoju apie Peterį, tą vos užgimusį ir dar labai gležną jausmą, kurio dar nedrįstam pavadinti meile, ir būsimą laimę; „gražu“ – tai pasaulis, visas pasaulis, gamta, apskritai grožis, kuris niekada neišnyks.

Tomis minutėmis negalvoju apie bėdas, galvoju apie grožį, jis niekur nedingo, liks amžiais. Tuo ir skiriamės mudvi su mama. Pakliuvusiam į bėdą ji pataria: „Pagalvok apie visus šio pasaulio vargus ir džiaukis, kad visa tai neatsitiko tau.“ O aš patariu ką kita: „Važiuok iš miesto, į laukus, į gamtą, į saulutę. Važiuok iš miesto ir pabandyk atgaivinti savy laimės jausmą; prisimink visa, kas gražu, kas tarpsta tavy ir šalia tavęs, ir būk laimingas.“

Manau, kad mamos patarimas niekam tikęs. Ką tada daryti žmogui, kurį ištiko tikrai didelės bėdos? Jis neturi jokios išeities. Priešingai, aš manau, grožis yra amžinas, net bėdoj jis išlieka. Žiūrėk į tai, kas gražu, atgausi pusiausvyrą ir vėl būsi laimingas. O tas, kas pats laimingas, gali ir kitam suteikti laimę, kas drąsus ir tiki gyvenimu, to jokie vargai nepalauš.

Tavo Ana M. Frank

1942 m. liepos 15 d., šeštadienis

Brangioji Kite!

Iš bibliotekos mums atnešė knygą intriguojančiu pavadinimu „Ką manote apie šiuolaikinę merginą?“ Šiandien norėčiau su tavim apie tai pakalbėti.

Rašytoja deda „šiuolaikinį jaunimą“ į šuns dienas, bet ne dėl to, kad jaunimas nieko nesugeba. Visai ne – ji mano, kad jaunimas panorėjęs galėtų sukurti naują, didesnę ir geresnę pasaulį, bet jis linksta prie niekingų dalykų ir visai nesidomi tikruoju grožiu.

Tarpais mane apimdavo jausmas, jog rašytoja kaltina tiesiogiai mane, todėl šiandien tau noriu išlieti visa, kas susikaupė širdy, ir atremti jos puolimą.

¹ Ačiū tau už visa, kas gera, miela ir gražu (vok.).

Turiu vieną ryškų charakterio bruožą. Ilgiau su manim bendraujantys jo negali nepastebėti – tai siekimas pažinti. Galiu pažvelgti į savo elgesį tarsi iš pašalio. Todėl sugebu vertinti ir gerus, ir blogus Anos poelgius visiškai objektyviai, be jokių išankstinių nuostatų. Niekomet nesiliauju savęs vertinusi, vos ištarusi žodį žinau: „Reikėjo pasakyti ne taip“ arba: „Neblogai.“ Smerktinų žodžių ir poelgių tiek daug, ir juo toliau, juo labiau įtikiu tėčio žodžiais: „Kiekvienas vaikas turi pats save ugdyti.“ Tėvai gali tik patarti savo vaikui ar pakreipti jį tinkama linkme. Savo charakterį kuria pats žmogus. Kitas mano bruožas – visai nejaučiu gyvenimo baimės, visada jaučiuosi esanti tokia stipri, tiek daug pajėgianti, tokia laisva ir jauna! Pirmąkart aptikusi tai savy, apsidžiaugiau: vadinasi, aš ne taip greitai palūšiu nuo smūgių, tenkančių kiekvienam žmogui.

Bet apie visa tai dažnai tau esu rašiusi. Dabar norėčiau pereiti prie temos: „Tėvai manęs nesupranta.“ Tėvai mane visą laiką lepino, buvo man mieli, gynė nuo aukštutinių ir darė visa, ką gali tėvai. Bet vis tiek ilgą laiką jaučiausi vieniša, atstumta, užmiršta, nesuprasta. Tėtis išbandė visas priemones maištingai mano dvasiai sutramdyti, bet viskas veltui. Pati save išgydžiau, nuolat primindama sau apie klaidas ir savo elgesį.

Kodėl tėtis neparėmė manęs toj kovoj? Kodėl jis taip nemokėsiškai bandydavo tiesti man pagalbos ranką? Jis neteisingai mane suprato, kalbėjo su manim kaip su vaiku, išgyvenančiu, kaip ir visi vaikai, sunkų amžiaus tarpsnį. Skamba nei šiaip, nei taip, nes iš tikrųjų vienintelis tėtis stiprino mano savikliovą, tik jis man sakė, jog esu protinga. Bet vieną dalyką pražiūrėjo: nepagalvojo apie tai, kad įveikti sunkumus man svarbiau už viską. Nenorėjau nė girdėti apie „tipiškus amžiaus tarpsnio reiškinius“, „kitas mergaites“, apie tai, jog „viskas praeis savaime“. Nenorėjau būti kaip visos, o štai tokia Ana. Pimas¹ to nesuprato. Be to, negaliu pasikliauti žmogum, kuris pats apie save beveik nieko nepasakoja. Apie Pimą nežinau nieko, todėl ir nėra ko tikėtis, kad būsim vienas kitam atviri. Pimas visada kalba kaip vyresnis žmogus, kadaise turėjęs panašių polėkių, bet dabar jis nebegali suprasti jaunimo, kad ir kaip stengtųsi. Todėl taip ir išeina, kad savo pažiūrų į gyvenimą ir visapusiškai apsvaistytą teorijų nepatikiu niekam, išskyrus dienoraštį, dar retsykiais Margo. Nuo tėčio visą laiką slėpiau tai, kas mane jaudino, niekad neatskleidžiau jam savo idealų, savanoriškai ir sąmoningai tapau jam svetima.

Kitaip ir negalėjau elgtis. Savisaugos jausmas taip man liepė. Gal tai ir egoistiška, bet elgiausi taip, kaip buvo būtina dvasios ramybei išsaugoti. Tą ramybę ir savikliovą įgijau per didelį vargą, visa tai dar netvirta, ir jei kam kiltų noras pakritikuoti mano nebaigto darbo rezultatus, viskas tuoj pat pavirstų laužo krūva. O tokios aukos net Pimo labui nedaryčiau. Gal žiauru, bet aš ne tik nesipasakoju jam apie savo dvasinius išgyvenimus – dažnai būdama irzli net stumių jį tolyn nuo savęs.

Vienas klausimas man dažnai neduoda ramybės: kodėl Pimas kartais mane taip erzina? Reikia prisiversti su juo mokytis, jo dėmesys rodo apsimestinis. Verčiau jau jis bent kol kas paliktų mane ramybėje, kad įgyčiau pasitikėjimą. Mane juk iki šiolei graužia sąžinė dėl to laiško, kurį parašiau, ištikta visiškos nevilties. Ak, kaip iš tikrųjų sunku visada būti tvirtai ir drąsiai!

¹ Pimu Ana buvo praminusi savo tėtį.

Bet tai dar ne pats didžiausias mano nusivylimas. Apie Peterį galvoju daug daugiau nei apie tėtį. Puikiai žinau, kad pati jį užkariavau, o ne jis mane. Susikūriau jo paveikslą mintyse, vaizdavusi jį esant tylų, jautrų, mielą vaikina, kuriam taip reikia meilės ir draugystės! Man pačiai reikėjo išlieti širdį gyvai būtybei. Norėjau įgyti draugą, kuris padėtų man rasti savo kelią. Pasiekiau tikslą – pamažų, didelėmis pastangomis, bet užtikrintai jis tapo savas. Kai galop išsikovojau jo draugystę, savaime atsirado intymumas; kai dabar apie tai pagalvoju, viskas atrodo begėdiškai. Kalbėjom apie tokius slaptus dalykus! Bet apie tai, kas gildė ir gildo man širdį, taip ir neprabilom. Iki šiolei neperpratau Peterio: ar jis tiesiog paviršutiniškas, ar drovumas jam neleidžia išlieti jausmus net man? Bet jau nekalbant apie tai, padariau lemtingą klaidą, panaudojusi intymumą jam pritraukti – taip užkirtau kelią kitiems draugystės pavidalams. Jis trokšta meilės, ir aš kasdien jam vis labiau patinku. Jam patinka mūsų susitikimai, o aš vis nesėkmingai bandau su juo pakalbėti apie tai, kas man rūpi. Jėga pasiglemžiau Peterį, jam pačiam to nesuprantant, o dabar jis įsikibo manęs. Kol kas nežinau, ką daryti, kad jis atsitokėtų, kaip priversti jį laikytis ant savo kojų. Labai greitai supratau, kad jis negali man būti draugiška siela, dabar mano tikslas – ištraukti jį iš to menko pasaulėlio, parodyti platesnius horizontus.

Jaunas vienišesnis už seną. Šitą pasakymą atsimenu iš kažkokios knygos, manau, kad jis labai teisingas.

Argi čia, slėptuvėj, vyresniems sunkiau nei mums, jauniems? Manau, kad ne. Jų pažiūros jau susiklosčiusios, jie pasikliauna savim, žino, kaip elgtis. Mums, jauniems, dukart sunkiau likti ištikimiems savo pažiūroms tokiais laikais, kai visi idealai išklibinti arba sutriuškinti, kai aikštėn iškilę niekingiausi žmogaus bruožai, kai kiekvienas ima abejoti tiesa ir teisingumu, net Dievu.

Kas teigia, esą vyresniems sunkiau slėptuvėje, veikiausiai nesupranta, jog ant mūsų galvų užgriuvo daug sunkesnės problemos. Problemos, kurias spręsti mes dar tikriausiai per jauni. Jos slegia mus, verčia ieškoti išeities; tos paieškos dėl mūsų jaunumo be galo sunkios. Galop, kai išeitis jau, regis, rasta, kaipmat viskas dūžta nuo baisių gyvenimo tikrovės smūgių. Stebuklas, kad dar neatsisakiau visų savo vilčių – juk jos juokingos ir neįgyvendinamos. Laikausi jų įsikibusi ir, nepaisant jokių aplinkybių, tikiu, kad žmogaus širdis iš prigimties gera.

Niekaip negalėčiau kurti savo pasaulio ant chaoso, kančios ir mirties pagrindo. Pasaulis palengva virsta dykuma, girdžiu tolimus aidus griaustinio, kuris ir mus nušluos nuo žemės paviršiaus. Jaučiu, kaip milijonai žmonių kenčia, ir vis tiek žvelgdama į dangų tikiu, kad viskas pasikeis į gera, kad baigsis tie žiaurumai ir pasaulyje įsivyras taika ir ramybė. Būtinai turiu iki to laiko išsaugoti savo idealus. Gal ateis ta diena, kai jie taps tikrove!

Tavo Ana M. Frank

Iš anglų k. vertė A. Kairienė

Klausimai ir užduotys

1. Raštu aptarkite, ką svarbaus Ana pastebi, atranda analizuodama save, savo asmenybės pokyčius. Kokios gyvenimo brandos, išminties, kurių charakterio savybių mergina įgyja per slėptuvėje praleistus įtampos kupinus metus? Kuo Anos išvalgos ir patirtys reikšmingos Jums asmeniškai?
2. Į savo Meno dienoraštį įsirašykite, Jūsų manymu, atidesnio dėmesio vertas Anos mintis ir jas glaustai aptarkite.
3. Išplėtokite pasirinktą Anos mintį – paverskite ją savo dienoraščio puslapiu:
 - „Savo charakterį kuria pats žmogus“
 - „Jaunas vienišesnis už seną“
 - „Tikiu, kad žmogaus širdis iš prigimties gera“
 - „Negalėčiau kurti savo pasaulio ant chaoso, kančios ir mirties pagrindo“
 - „Būtinai turiu išsaugoti savo idealus“
4. Grupėse palyginkite, kuo panašūs ir kuo skiriasi Anos Frank ir Icchoko Rudaševskio pasauliai, jų išgyventos patirtys ir mintys. Kurį dienoraštį visų pirma siūlytumėte perskaityti savo bendraamžiams, nieko nežinantiems apie Holokaustą? Kodėl? Išvadas pristatykite klasėje ir apibendrinkite.
5. Pasidomėkite, kaip Anos Frank istorija ir jos atminimas yra įamžinti šių dienų mene, kultūroje. Kaip yra įamžintas Icchoko Rudaševskio atminimas? Savo išvalgomis pasidalykite klasėje ir kartu aptarkite, kaip būtų galima Lietuvoje plačiau įprasminėti Icchoko Rudaševskio atminimą. O ką galėtumėte padaryti Jūs?
Pasinaudokite Anos Frank muziejaus Ámsterdame svetaine, prieiga internete: <http://www.annefrank.org/en/>
Susiraskite režisieriaus Džono Bleiro 1995 metais sukurtą dokumentinį filmą „Prisimenant Aną Frank“ („Anne Frank Remembered“). Filmą 1996 metais apdovanotas „Oskaro“ statulėle.

Dienoraštis – kasdieniai autoriaus užrašai apie save, įvykius, aplinką. Tai žanras, pagrįstas tikrais faktais, dokumentika. Savo prigimtimi jam artimi žanrai – biografija, memuarai (prisiminimai), autobiografija.

Samuelis Bakas „Šeima“, 1974 m.

Joana Ulinauskaitė-Mureikienė ir jai tekę išbandymai

Gražina Didelytė „Laisvi girioje“, iš ciklo „Sibiro suvenyras“, 1990 m.

Kartais žmogui tenka išmokti išlikti gyvam ten, kur neįmanoma išlikti.

Jeigu bus žmonių, kurie vertina tautos istoriją, brangina sunkiai iškovotą laisvę, tai mūsų Lietuvos niekas ir niekada neparklupdys.

Savo knygoje norėjau papasakoti, kaip okupacinis režimas Sibiro lageriuose gniuždė nekaltus žmones. Atėmė jaunystę, svajones, pasmerkė kančioms, marino badu, sunkiu fiziniu darbu, pažeminiu, nužmoginimu, bet nepajėgė palaužti dvasiškai.

Gal mano gyvenimo patirtis kam nors suteiks daugiau jėgų nugalėti gyvenimo nesėkmes.

Joana Ulinauskaitė-Mureikienė, 2012, 2016 m.

Skačiau šią knygą jausdama išskirtinę jos savybę – gyvenimo vertės ir prasmės liudijimą.

Viktorija Daujotytė, 2011 m.

Knyga yra savalaikis priminimas tautai, kad reikia budėti prie valstybės pamatų ir nešti Tėvynės meilės šilumą per kančią į jaunų žmonių širdis... Šią knygą skaitys ir po šimto, ir po dviejų šimtų metų.

Naglis Kardelis, 2014 m.

Apie Joaną Ulinauskaitę-Mureikienę

Joanà Ulinauskaitė-Mureikiėnė (g. 1928 m.) – gydytoja, politinė kalinė, rašytoja. Gimė Zapėškyje, netoli Kauno. Tėvai buvo išsilavinę žmonės, rūpinosi vaikų išmokslinimu. Tėvas tarnavo policijoje, buvo šaulys, sporto ir meno organizatorius. Joaną labai sukrėtė tėvo suėmimas 1941-aisiais. Karo metais šeima sužinojo, kad tėvas gyvas, ištremtas į Sibirą.

Pokaryje besimokydama Kauno mergaičių „Aušros“ gimnazijoje Joana tapo Didžiosios Kovos apygardos partizanų ryšininke, rūpinosi vaistais ir tvarsliava sužeistiems miško broliams, platino partizanų spaudą.

1946 metais sovietų saugumas susekė ir suėmė partizanams talkinusius gimnazistus. Tarp jų – ir Joaną Ulinauskaitę. Teismas nuteisė ją kalėti dešimčiai metų. Mergina kalinta Vorkutos, Irkutsko, Norilsko lageriuose. 1953 m. dalyvavo Norilsko politinių kalinių sukilime.

1954-aisiais grįžo į Lietuvą. Baigusi Vilniaus universiteto Medicinos fakultetą, dirbo vaikų gydytoja. Prasidėjus atgimimui, prisidėjo prie Norilsko vyčių – politinių kalinių organizacijos – veiklos.

Atsiminimus autorė dar sovietmečiu rašė savo vaikams ir vaikaičiams. Artimųjų įtikinta, ji parengė ir 2011 m. išleido knygą „Likimo išbandymai“, kuri sulaukė keleto leidimų, yra išversta į rusų kalbą.

Joana Ulinauskaitė, gimnazistė, 1944 m.

Lemtingi gyvenimo posūkiai

1944 metų vasarą visoje Lietuvoje prasidėjo ginkluotas pasipriešinimas. Vis daugiau vyrų išeidavo į miškus, steigėsi, ginklavosi būriai. Juos vadino miško broliais, partizanais, žaliukais.

Į pasipriešinimą įsitraukė daug Lietuvos gyventojų: mokytojų, studentų, mokinių, jie padėjo partizanams maistu, vaistais, ryšiais. Kūrėsi pagrindinės organizacijos, pagrindinės mokinių kuopelės.

Mes, „Aušros“ ir Ketvirtosios (dabar – S. Dariaus ir S. Girėno) gimnazijų mokiniai, taip pat įsitraukėme į šį pasipriešinimą. Kiekvieną vasarą ir visas atostogas praleisdavau Veprių miestyje, kur gyveno mano dėdė Jonas Kuodis. Partizanai dažnai lankydavosi pas jį. Pusbrolis Vladas vadovavo Veprių mokyklai ir turėjo ryšių su partizanais. Jis mane supažindino su Stasiu Morkūnu, vadovavusiu Didžiosios kovos „Vėtros“ partizanų būriui. Jie leido laikraštėlį „Tikruoju keliu“, kurį aš veždavau į Kauną ir platindavau suaugusiems ir mokiniams. Per susišaudymus su rusais ir sribais miškinius sužeisdavo ir jiems labai reikėjo tvarslavos ir vaistų.

Mano draugė Danutė Smilgaitė turėjo ryšį su Seredžiaus apylinkių partizanais. Su partizanų slapyvardžiu Lydeka susitikdavome partizanų ryšininkės Aušros bute. Jis atveždavo Lietuvos laisvės armijos leidžiamą laikraštėlį „Laisvės kovotojas“. Tada aš ir įstojau į Lietuvos laisvės armiją, man buvo duotas Rasos slapyvardis. Mes platindavome spaudą, iš gydytojo Vlodo Majausko, pagrindinio mūsų vadovo, gaudavome laiškus, vaistus, tvarsliają; ją reikėdavo nugabenti į kaimą. Antroje Kauno ligoninėje dirbo seselė Verutė, buvusi vienuolė; ligoninės tualete ji man perduodavo ryšulėlį tvarslavos ir vaistų. Važiuodavau į kaimą perduoti pusbroliui, o jis – į mišką. 1945 metų vasarą buvau supažindinta su jaunu ryšininku Juliuku, su juo susitikdavome kine, ir seanso metu perduodavau ryšulėlį vaistų, o jis man – laikraštėlių. Vaistų, tvarslavos dar gaudavome iš medicinos seselės Majauskienės, dirbančios Aleksoto poliklinikoje, ir iš seselės Gražinos, dirbančios Žaliakalnyje esančioje ligoninėje. Vaistus, laiškus per ryšininkus perduodavome į mišką, o iš jų gaudavome spaudą ir platinome Kaunė. Kelis kartus reikėjo perduoti iš Aušros ginklą. Jį nešdavau krepšelyje po sportbačiais.

Kartą namo grįžau labai vėlai. Mama iškratė mano krepšelį ir rado ryšulėlį laikraštėlių ir ginklą – mauzerį. Kaip ji tada verkė, kaip prašė užbaigti šitą veiklą, bet aš kartojau, kad einu tėvo keliu ir keršiju už visus kitus nukankintus. Mama laikraštėlius sudegino krosnyje, ginklą įmetė į šulinį, o aš prižadėjau veiklą nutraukti. Bet po kelių dienų vėlėjau su laikraštėliais ir siuntinėliais.

Vakarais ir naktimis su drauge siūdavome 12 cm pločio žalius partizanams ant rankovių rišamus raiščius, ant jų išsiuvinėdavome raides LLA (Lietuvos laisvės armija) ir trispalvę.

Mūsų gimnazijos kapelionas buvo Mokinių bažnyčios kunigas Juozas Stankevičius. Dažnai mes, mokiniai, pas jį į namus užeidavome pasikalbėti, knygų pasiskolinti. Per išpažintį pasakiau, kad meluoju mamai ir kodėl. Jis liepė mudviem su Danute užėti pas jį pavakare. Ilgai kalbėjomės. Jis įrodinėjo, kad čia ne mūsų, o vyrų darbas, mes jaunos, mums reikia gerai mokytis, o ne

Joanos motina Zofija
Ulinauskienė su vaikais po
vyro arešto, 1942 m.

kovoti. Privedė prie didelio pasaulio žemėlapiu, parodė, kokia Lietuva maža, palyginti su Rusija. Esą mes nieko nepasieksime, tik žūsime pačios kalėjimuose, lageriuose ir įklampinsime savo šeimas. Jis sakė – reikia laukti, viską nuspręs laikas ir pasaulis.

Išėjome su skaudančia širdimi, kad taip mylimas kapelionas mūsų nesupranta. Ir mamos nesupranta, ir mokytojai: jie prašė mūsų, mokinių, neišitraukti į pagrindžio veiklą. Mes iš visos širdies tikėjome savo teisumu – juk darome kilnų darbą. Nors ir girdėjome, ir žinojome, kad suiminėjami mokiniai, bet mus vedė patriotizmas, romantika. Ir nors kai kurie jaunesni mokytojai jau bruko mokiniams sovietinę propagandą, mokėjo prisitaikyti, bet mums ji buvo svetima, ir nepasidavėme. Senesni mokytojai visaip sukosi nuo kalbų apie sovietinės santvarkos gerovę, pasiekimus, stengėsi daugiau tylėti ir dėstyti tik savo dalyką. Tada nesupratome, kad partizaninės kovos – ne romantika, o žiaurus, baisus karas, kur sunku suprasti, kas savas, kas svetimas. Daug partizanų stengėsi nepatekti į saugumiečių rankas, nes žinojo, kokias kančias reikėtų iškentėti – patekę į apsuptį susisprogdindavo. Bet ne visi turėjo tokią valią. O patekę į saugumą buvo žiauriai kankinami. Ar visi galėjo ištverti? Juk žmogaus ištvermė irgi turi ribas. Ne visi ištverė, gal kai kurie pasakė tai, ko nereikėjo pasakyti. Po tardymų, kankinimų likę gyvi buvo siunčiami į specialius sugriežtinto režimo lagerius, kuriuose šaltis, badas, pažeminimai, sunkus darbas skynė buvusius partizanus ir jų rėmėjus.

Išaiškinę organizaciją, saugumiečiai suimdavo mokinius, studentus. Tie jaunuoliai gerai laikėsi per tardymus. Retai pasitaikydavo, kad išduotų kitus dalyvius. Vos ne kiekviena mokykla turėjo savo jaunimo pasipriešinimo organizacijas.

Kai buvo suimtas ryšininkas Lydeka, mes nerimavome, kad jis gali išduoti mus. Bet jis, nors žiauriai kankinamas, nieko neišdavė.

Praėjo vasara. Spalio pradžioje suimamas gydytojas Majauskas ir jo žmona. Mes pritolome, supratome: jeigu jie išduos, greitai suims ir mus visus. Dažniausiai būdavau pas draugę Danutę. Po dviejų dienų pamatėme prie jos namų privažiuojantį automobilį viliuką – tokiais visada važinėjo čekistai. Išlipo vyrai juodais lietpalčiais. Puolėme laiptais žemyn ir pro duris, vedančias į

kiemą, išbėgome į daržus, peršokome tvorą ir pasileidome bėgti šalutine gatvele. Kai atsisukome, jau pastebėję bėgančias, vyrukai puolė vytis, bet kol jie pribėgo gatvelės galą, mes buvome jau dingusios. Kitoje gatvelėje gyveno mano teta Marija – Ciocė, pas ją ir įpuolėme. Ji greitai atidarė rūselį virtuvėje, sugrūdo mus ant bulvių, uždarė dangtį, užklojo kilimėliu, pastatė ant jo suoliuką, pati atsisėdo ant suoliuko ir skuta bulves.

Saugumiečiai apieškojo kiekvieną namą. Užėjo ir pas tetą, paklausė, ar nematė dviejų mergaičių, bet teta paaiškino, kad turi tik vieną mergaitę, ir ta dabar darbe, galite užėiti vakare, kai bus namie. Apsidairę po kambarius išėjo. Dar valandą patupėjusios išlindome iš rūselio. Vakare atėjo mūsų mamos. Jos ašarodamos prašė mūsų bėgti kur nors į kaimą ar kitą miestą, pasislėpti, bet mes žinojome: jei mūsų neras, ištremis visą šeimą. Nutarėme grįžti namo ir laukti. Kaip jau bus, taip. Jautėmės nekaltos, nieko blogo nepadariusios. Kitą dieną, einančias į gimnaziją, suėmė Danutę Smilgaitę ir jos sesutę, kuriai buvo 15 metų, ir ji nieko nežinojo.

Praėjo dar dvi nemigo ir nerimo naktys. Spalio 6-osios ryte, pabudusi labai anksti, pajutau tvyrant grėsmę. Jaučiau – kažkas tuoj turi įvykti. Dar neprašvitus į mūsų duris pasibeldė. Įėjo du vyrai juodais liutpalčiais ir liepė man rengtis. Mačiau – Mamos veidas išbalso kaip kreida, ji visa drebėjo ir pradėjo verkti. Vyras ramino ją sakydami, kad mane išsiveža tik apklausti, nieko nereikia įdėti, galiu pasiimti knygas – leis eiti į pamokas. Mama lyg aprimo, bet jos rankos ir lūpos drebėjo.

Viliuku nuvežė į Žaliakalnį netoli Kūno kultūros instituto. Parke už medžių buvo įsikūrusi kontržvalgybos būstinė. Pasodino koridoriuje, aplink zujo rusų kareiviai, karininkai. Galų gale vienas karininkas liepė atiduoti portfelių su knygomis, laikroduką, žiedelį, palto diržiuką. Nusileidome laiptais į rūšį. Ten – kelios eilės geležimi apkaustytų durų. Vienas atidarė ir įstūmė mane. Buvo tamsu. Ilgai stovėjau prie durų, kol apsiprato akys. Nedidelėje kameroje nebuvo nieko, tik mūro sienos, cementinės grindys, viršuje mažas grotuotas langelis, uždengtas skarda. Aš viena. Stovėjau prisiglaudusi prie durų, kojos drebėjo. Baimė, nežinia, šaltis užvaldė visą. Buvau apsirengusi vasariniu paltuku, rudeniniais bateliais, mūvėjau šilkinėmis kojineis. Darėsi vis šalčiau ir drėgniau. Tryniau rankas. Pagaliau pavargau stovėti, atsitūpiau kamputyje, rankomis apglėbiau kelius. Buvau apimta tokio fizinio ir dvasinio šalčio, kad drebėjau visu kūnu. Nutirpo kojos, ir vėl mėginau vaikščioti.

Po kurio laiko išgirdau kažkokį garsą – lyg verksmą, lyg dejonę ar vaitojimą. Apgraibiau visą sieną, pro kurią sklido garsas, visus įdubimus, kiekvieną grublėtą griovelį. Vaitojimas nesiliovė. Pagaliau užčiuopiau mažą plyšelį. Už sienos buvo tokia pati rūšio kamera, silpnai apšviesta. Ant cementinių grindų viduryje kameros tupėjo gydytojas Majauskas. Jis buvo plikai nukirptas ir tiek sumuštas, kad vos pažinau. Visas veidas, galva buvo aptekę krauju, akys užtinusios, drabužiai kruvini. Rankas susiėmęs jis lingavo ir vaitojo. Rūšio prietemoje tas vaizdas ir vaitojimas buvo baisus. Pašiurpau dar labiau.

Į pirmą tardymą nuvedė tą pačią dieną. Tardytojas, jaunas kapitonas Istominas, paklausinėjo, kiek metų, kas tėvai, kur dirba, kur mokausi ir kokiai organizacijai priklausau. Kai pasakiau – jokiai, patarė gerai pagalvoti, prisiminti, prisipažinti, su kuo bendravau, jų pavardes, vardus ir

Gražina Didelytė „Lietuva 1940-aisiais“, iš ciklo „Sibiro suvenyras“, 1990 m.

datas. Jei per kitą tardymą nepateiksiu teisingų žinių, pažadėju kitokį tardymą ir pagal kažin kokią 58 straipsnį 10 metų lagerio. Ir vėl į rūsį.

Patys pirmieji tardymai nebuvo žiaurūs, tardytojas Poliakovas norėjo pasirodyti geras, lyg ir gailėdamasis, kad tokia jauna čia patekau.

Žadėjo greitai paleisti, žadėjo pasimatymą su mama. Norėjo gerumu iškvosti, kas dar dalyvavo pagrindinėje veikloje. O kai aš nieko nežinau, ima keiktis, bartis, žada išvežti pas baltas meškas, iš kur negrįšiu niekada, nepamatysiu savo motinos, supūsiu lageriuose. Bet ką daryti, kad negaliu pasakyti to, ko jis reikalauja – nežinau. Kiti tardytojai elgėsi jau kitaip. Daugelis kaltinimų – niekada negirdėti. Kaltina, kad tik kaltintų.

Tardydavo dažniausiai naktį. Gal kad niekas negirdėtų tardomųjų šauksmų, dejonių, o gal jiems įprasta dirbti naktimis. Tada, kai viskas nurimsta, miestas sumiega, kai jau nutyla viršuje kareivių žingsniai, riksmi, kai, susirietusi kamputyje ant cementinių grindų, susisiautusi į paltuką, ruošiuosi nusnausti, ant laiptų pasigirsta sargybinio žingsniai. Širdis ima drebėti, visa įsitempiu ir klausau, ar praeis, ar mano kamerą atrakins. Jei praeina pro šalį, įtampa laikinai lyg atslūgsta. Bet miegas jau išdulkėjęs. O dažnai po kokios valandos sargybinio žingsniai tikrai sustoja prie kameros durų, sužvanga raktai ir išgirstu: „Stot, išeiti iš kameros, rankos už nugaros!“, ir – į tardymą. Kiekvieną naktį apie dvyliktą ar pirmą valandą prasideda rūsio durų varstymas, įsakymai išeiti, kareivių žingsniai, kalinių dejavimai ir šauksmai.

Po kelių dienų mane tardyti perėmė majoras Bulgakovas ir kapitonas Minčenka. Tardymas vyko rusiškai, dažnai be vertėjo, o mano žinios dar buvo menkos, ne visus rusiškus žodžius supratau. Tardytojas sėdėdavo prie stalo visada nugara į grotuotą langą, o mane pasodindavo ant kėdutės be atlošo, ji atitraukta nuo sienos, kad negalėtum atsiremti. Į akis atgręždavo stiprią stalinę lempą, kurios šviesa tiesiog plieskia į akis. Ir taip visą naktį.

Patys tardytojai keisdavosi kas tris valandas. Kai pavargdavo ar jiems nusibosdavo, pasimdavo laikraštį, skaitydavo rūkydami. Norėdavau atsisėsti truputį toliau nuo kėdės kraštelio, atsipalaiduoti, nes nutirpdavo nugara, varstė skausmai, marino miegas. Bet jei tik atsipalaiduoji, tuoj pastebi ir rėkia sėdėti ramiai. Šviesa tiesiog akino, akys ašarojo, rodos, daug ką atiduotum, kad tik galėtum atsistoti ar nukreipti akis nuo tos prakeiktos šviesos.

Tas sėdėjimas buvo tiesiog baisus, rodės, tuojau išprotėsi. Viskas aplinkui ima skendėti lyg rūke, lyg ima plūduriuoti, akys nejučia užsimerkia, galva svyra žemyn, viskas išnyksta, ir tik smūgis grąžina į tikrovę. Kur aš? Kodėl?

Kelis kartus buvau nualpusi, nukritusi nuo kėdės, bet aplieta vandeniu vėl pasodinta. Ir visą laiką vienas ir tas pats klausimas: ar jau atsimeni? Neverkdavau, nors ašaros tarsi smaugė. Tik prieš rytą atvestai į rūsį neišlietos, ilgai tvardyto ašaros pasipila, negaliu jų sulaikyti. Turiu išsiverkti.

Iš tardymo grįžtu išvargusi, iškankinta nemigos, viskas mirga akyse, sukasi galva, norisi kristi čia ant tų cementinių grindų ir miegoti, miegoti. Bet negalima. Kameroje neleisdavo atsigulti miegoti, nes kaliniams *nepoloženo* – nepriklauso dieną miegoti. Jei bandai išsitiesti ant grindų ir pastebi už durų esantis sargybinis, tuoj rakina duris ir kelia. Todėl reikėjo ant cementinių grindų sėdėti, tupėti ar vaikščioti.

Nieko taip nenorėjau, kaip išsitiesti ant rūsio grindų ir nors valandėlę pamiegoti. Kartais pavykdavo, bet neilgam. Šaltis ir drėgmė kausto, ir vėl vaikštau po kamerą ar tupiu kamputyje. Buvau naivi, nepatyrusi, mažai gyvenimo mačiusi, ir šis pirmas susidūrimas su gyvenimo tikrove buvo sunkiai pakeliamas. Įtikinėjau save, kad turiu būti stipri, ir ką likimas man skirs, turiu išlaikyti. Bet buvo nelengva. Didžiausias kankinimas – nemiga.

Kalėjimą visada įsivaizdavau tokį kaip čia, tik ant cementinių grindų dar pamesta šiaudų. Būtų gerai. Bet čia nebuvo net šiaudų, sėdėjau, gulėjau ant gryo cemento grindų. Įpusėjo spalys, ir pro grotuotą langelį ėmė pūsti šaltas vėjas. Kalenu dantimis – net skamba.

Kai iškviečia į tardymą, kambaryje karšta, tvanku. Atšylu, suima miegas, ir darosi nesvarbūs klausimai, tardytojas ir jo grasinimai, keiksmas. Sekundę sumerkiu akis ir „nuplaukiu“. Smarkus antausis miegus greitai išblaško; nuvirtus nuo kėdės pakelia už pakarpos, ir vėl tie patys klausimai, girdėti jau šimtus kartų, ir tie patys atsakymai. Tik ausis ir skruostas dega ugnimi – ir sielvartas, ir pyktis pripildo širdį. Jei tikiuosi antausio, įsitveriu į taburetę ir nenukrintu, bet jei ne – pliumpteliu ant grindų ir greitai keliuosi.

Po tardymo reikia pasirašyti protokolą, parašytą rusiškai. Nežinau, ką ten prirašo, rusiškai gerai neperskaitau. Taip tardė visą mėnesį.

<...> Išskirstė į kameras. Buvo neramu, kai prižiūrėtojas rakino sunkias metalines duris ir įstūmė į didelę 120-ąją kamerą. Stovėjau atsirėmusi į duris ir dairiausi. Kamera ilga, siaura, sil-

pnai apšviesta vienos nedidelės, viela apraizgytos lemputės, pilna prigrūsta moterų. Jos suklausios meldėsi. Baigusios melstis puolė klausinėti, iš kur aš, kada suimta, raminti ir pasakoti apie kalėjimo gyvenimą. Visos po truputį susiglaudino ir padarė vietą ant grindų man.

Pasiklojau savo rudeninį paltuką, po galva pasidėjau batukus, megztuką pasilikau užsikloti. Kameroje jokių gultų, visos miega ir sėdi ant grindų, pasiklojusios savo rūbus, kas kokius turi.

Greitai atsivėrė duryse esantis langelis, per kurį kiekvienai padavė po aliuminio dubenėlį vos šiltos tamsios neskustų bulvių sriubos, nenusakomo bjauraus skonio ir kvapo. Ją valgant girgždėdavo tarp dantų, o pavalgius dar likdavo žemių. Po vakarienės susipažinau su likimo draugėmis: daugiausia tai jaunos įvairių profesijų merginos, moterys, buvusios studentės, mokinės, mokytojos, patekusios čia už ryšius su partizanais, pagrindinių organizacijų narės, bet yra ir ūkininkių, partizanų šeimų narių. Visos neseniai atvežtos iš saugumo ar kontržvalgybos rūšių. Dažnai žiauriai tardytos, sumuštos. Po vakarienės moterys tyliai uždainavo:

*Tylios ir bežadės slenka dienos čia,
O širdis vaitoja laisvės alkana.
Nieks oi nieks nežino, kiek čia tu kenti,
Kalinio dalužė oi sunki sunki.*

Dainos žodžiai giliai sujaudino, ir ilgai tramdytos pagaliau prasiveržė ašaros. Parpuolusi savo vietoje garsiai užraudojau. Moterys puolė raminti, tik Verutė Tekoriūtė sulaukė jas: tegu išsiverkia – bus lengviau. Ir tikrai – ilgai lyg smaugęs gerklėje gumulas atsileido ir tapo lengviau.

Taip prasidėjo mano gyvenimas 120-oje kameroje ir pažintis su jos gyventojomis. Kauno Mickevičiaus kalėjimo kameros buvo grūste prigrūstos kalinių taip, kad nebuvo vietos gulėti, o visi kaliniai gulėjo ant grindų be jokios patalynės, visas pasiklojimas ir užsiklojimas – savi viršutiniai rūbai. <...>

Neramios kameroje dienos, bet ypač naktys, nes ne visos kalinės toliau tardomos. Tardytojai atvažiuoja naktį, pašaukia iš kameros ir veda koridoriais į tardymo kambarius. Kai naktį išgirstame raktų žvangėjimą, šaižiai veriasi kameros durys, visos pakraupsta, įsitempia kaip styga. Kurią iššauks?

Dažnai po tardymo moterys grįžta į kamerą sumuštos, sukruvintos, mėlynėmis išmargintos. Tada pripuolusios dedame kompresus, guodžiame jas ir keikiame tuos, kurie gali taip mušti moteris, jaunas mergaites. Verutė Tekoriūtė ramino mus, sakydama, kad reikia turėti kantrybės, dvasinės stiprybės, ir mūsų kančios vis tiek kada nors pasibaigs. Ji pasakojo apie savo mokytojos darbą, literatūrą, skaitė eiles.

Kas vakarą po patikrinimo, kai viskas nutyla, visos kameros moterys puola ant kelių melstis. Iš šlapios duonos kiekviena pasidaro rožinė. Viena garsiai kalba maldas, kitos pašnibždomis pritariame. Melstis prižiūrėtojai nedraudavo. Giedoti ir dainuoti neleisdavo, bet mes giedame ir dainuojame, kai žinome, kad tą dieną prižiūrėtojas geras, ir jis tartum negirdi giesmės ar dainos, nors kartais ir nubausdavo, neišvesdami pasivaikščioti. Pritildytais balsais giedame „Marija, Marija“, dar tyliau – Lietuvos himną. Malda, giesmė ar daina leisdavo trumpam užsimiršti, nedavė

nusiminti, palaikė, teikė viltį ir tikėjimą stebuklu. Kas mokėjo atmintinai, skaitė eilėraščius, literatūros kūrinius, pasakojo savo istorijas, čia pat kūrė dainas ir eiles. Kamera dabar – visas mūsų pasaulis. Čia valgome, miegame, meldžiamės, kalbamės. Todėl, kai į kamerą įmetama nauja kalinė, sutinkame smalsiai, tuoj apstojame, užpilame klausimais. <...>

Šalia manęs įsitaisė jauna moteris. Įsikalbėjome. Pasakojo, kad vyras žuvo miške, namie pas senelius palikusi dukrytę. Labai jos ilgisi. Ne vieną naktį atsidaro durys ir iškviečia Nijolę tardyti. Grįžta paryčiais sumušta, užtinusiomis akimis, šlapiais rūbais. Bet niekada nesiskundžia, neverkia.

Atrodo, viskas, kas vyksta, taip ir turi būti. Vieną vakarą taip užsinoriu mamos, taip suspauždia širdį, kad kažkoks gumulas spaudžia gerklę. Sukūkčioju. Ponia Nijolė paglosto ranką. Visada atsimink, sako ji, donkichotišką priesaką: „Ieškok mirty gyvasties, kelio iš užburto rato. Laisvės – tolimoje tremtyje. Ieškok ligoje sveikatos.“ Tuos jos padeklamuotus žodžius vėliau dažnai sau kartojau ir kartojau, kai būdavo taip sunku, kad, rodės, neišgyvensiu.

Naujieji metai, ir ruošiamės juos sutikti. Po vakarienės kas ką turėdamos susidedame ir pavakarienuojame kartu dar kartą. Pasimeldžiame, tyliai dainuojame – taip palydime senuosius metus. Viena iš mūsų turi nugvelbusi laikraščio skiautėlę, o kita – rūkanti – degtukų, tad nutariame paburti. Kai jau nuskamba *otboj*, ir visos sumiega, mūsų būrelis susispiečia į mano vietą, uždegame popieriaus gabalėlį ir iš šešėlio ant sienos buriame savo likimą. Staiga su didžiausiu trenksmu atsidaro durys, įgriūna prižiūrėtojas ir jaunas piktas karininkas. Visos kaip pabaidytos vištos puola į savo vietas, tik aš lieku, rankomis plodama degantį popierėlį. Visa kamera sukeliamą ant kojų, daroma krata, o mane, esą labiausiai nusikaltusią, kaip stoviu su viena suknute įmeta į karcerį.

Karceris – tai 1,5 m pločio ir 2 m ilgio nekūrenama patalpa rūsyje. Visiškai tuščia, tik kampe *paraškė*. Grindys, sienos cementinės, langas labai aukštai, visiškai užkaltas medine dėže, sienos labai storos, todėl plati palangė leidžiasi nuožulniai žemyn. Labai šalta. Iš pradžių dar galiu kentėti. Imu skaitinėti anksčiau čia kalėjusių sienose išbraižytus vardus, pavardes. Tupiu kamputyje susirietusi. Išsitiesiu ant cementinių grindų ir bandau numigti, tačiau nepavyksta. Šaltis kausto kūną. Kai šaltis nugali visai, imu vaikščioti: suku po nedidelę patalpą ratais. Ir tai negelbsti, tada šokinėju. Pavargstu, patupiu kampelyje prie durų, kur ne taip pučia vėjas, ir vėl šokinėju. Kalėjimas miega. Tik karcerio kaliniai, negalintys užmigti dėl šalčio, vaikščioja, šokinėja, ir už durų girdisi lėti prižiūrėtojo žingsniai.

Taip sutinku 1946 metus. Girdžiu, kaip laisvėje šaudo salvės. Naujieji metai. Keista, bet nieko nejaučiu, nieko negalvoju, nejaučiu liūdesio, nuoskaudos. Tupiu kamputyje tuščia širdimi ir tik noriu sušilti. Pagaliau sugalvoju. Ropščiuosi ant palangės, įsitveriu grotų, pasisuku, atsisėdu ir čiuožiu žemyn.

Ir vėl lipu ir čiuožiu. Taip truputį sušylu. Visą naktį šokinėju, čiuožinėju. Pavargstu – patupiu, ir vėl. Bet šaltis vis tiek kausto visą kūną. Jaučiu, kad dažnai atsiveria duryse akutė, ir prižiūrėtojas stebi, bet nieko nesako. Pagaliau begalinis nuovargis nugali, trumpam prisnūstu. Pabundu nuo raktų skambesio, šaižaus metalinių durų vėrimo. Sąnariai sustingę, visas kūnas dreba.

Pagyvenęs prižiūrėtojas liepė išeiti iš karcerio. Koridoriuje šilta. Jis ilgai žiūrėjo į mane, stovinčią prisiglaudusią prie sienos ir visą tirtančią iš šalčio, ir lingavo galvą. Pagaliau pasodino ant savo kėdutės, atnešė puodelį karštos arbatos, bandelę. Pats stovėjo, žiūrėjo, kaip geriu arbatą, šildausi rankas į karštą puodelį. Ir man atrodė, kad jo akyse suspindėjo ašaros. Palaikė koridoriuje gerą valandą ir vėl uždarė karceryje. Dabar man buvo šilčiau, gera širdyje ne tik nuo karštos arbatos, bet ir nuo to pagyvenusio žmogaus užuojautos ir gerumo. Pro grotuotą langą matau blausią šviesą. Švinta. Atėjo Naujųjų metų rytas.

Po paros karcerio grįžusi į kamerą radau neseniai suimtų moterų, kurios atnešė žinių iš laisvės. Jos pasakojo, kaip vyksta pasipriešinimas, kaip gyvena žmonės, kas išvežtas, kas suimtas, kad per „Laisvės“ radiją pranešama apie greitą Lietuvos išlaisvinimą. Tos žinios suteikia viltį.

Taip sunkiai slinko dienos kalėjime, mėtomai iš kameros į kamerą, sklandant gandams, gyvenant viltimis, savo susikurtomis svajonėmis, meldžiantis ir tikintis stebuklo, laukiant nesulaukiant išsigelbėjimo.

1946 vasario 13-ąją prasidėjo mūsų teismas, kuris vyko Kaunė Kęstučio gatvėje esančiame karo tribunole. Teisėjai, prokurorai – rusai. Čia susitikome visi keturiolika mūsų bylos dalyvių. Nors kalbėtis teismo metu neleido, vis tiek ištarėme po vieną kitą žodį. Į teismą mus surikiuotus viduriu gatvės vedė ginkluoti kareiviai. Mūsų artimieji, iš prižiūrėtojų sužinoję apie teismą, jau laukė gatvėje. Pirmą kartą po penkių mėnesių pamatau mamą, sesutes. Jos verkia, šaukia vardu. Mes tik pamojavome, kalbėtis sargybiniai neleido.

Pirmame aukšte mus, visus keturiolika, susodino ant suolų, prie raudonai apdengto stalo susėdo trys rusų karininkai: pirmininkas majoras Ivanovas, nariai majoras Dzisokas, leitenantas Budanovas ir prokuroras majoras Terechinas. Teismas vyko rusų kalba. Pirmą dieną pirmininkas ilgai skaitė kaltinamąjį aktą. Prasidėjo nuobodi apklausa – vėl kaip tardymas. Kiekvieną pasistatę klausinėja valandų valandas, vis liepdami prisipažinti. Vyrai, gerai mokėję rusiškai, labai kirtosi, ginčijosi su teisėjais, sekretorius užrašinėjo, bet ką – niekas nežino, kas jam buvo liepta, tą ir užrašinėjo.

Teismas vyko 3 paras. Nuo 10 valandos ryto iki vėlyvos nakties, beveik iki paryčių. Viskas girdėta, ėmė nenumaldomas miegas. Ir turėjome tik vieną norą – kad greičiau pasibaigtų. Kaip ir visiems, mums buvo duotas paskutinis žodis. Nebuvome nuolankūs, pasigailėti neprašėme. Vasario 16 dieną mums buvo perskaitytas nuosprendis: visi buvome nuteisti pagal Sovietų Sąjungos baudžiamojo kodekso 58 straipsnio 1a ir 11 punktus 10 metų pataisos darbų lageriuose ir 5 metams tremties be teisių, konfiskuojant visą kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą. Nuosprendį išklaušėme ramiai, abejingai, su palengvėjimu, kad galų gale ta komedija pasibaigė. <...>

Vedami į kalėjimą, paskutinį kartą pamojavome savo verkiantiems artimiesiems. Ir vėl užsitrenkė kalėjimo vartai. <...>

Klausimai ir užduotys

1. Pasidalykite įžvalgomis klasėje, ką nauja ir svarbaus sužinojote apie pokarį Sovietų Sąjungos užimtoje Lietuvoje ir pavergtų žmonių laikysenas, perskaitę J. Ulinauskaitės-Mureikienės atsiminimų ištrauką.
2. Grupėse aptarkite, kodėl gimnazistai ištraukia į pagrindžio veiklą. Kaip patys sau pagrindžia pasipriešinimo kovos tikslą ir prasmę? Atsakydami remkitės teksto citatomis. Ar įtikina Jus pokario jaunimo argumentai? Ar pritariate jų apsisprendimams? Kodėl? Išvadas pristatykite klasėje ir apibendrinkite.
3. Panagrinėkite atsiminimuose aprašytas suaugusiųjų – mamų, mokytojų, kunigo – pastangas apsaugoti gimnazistus nuo gresiančių pavojų. Kokiais argumentais grindžiama jų pozicija? Kodėl jie neįtikina jaunimo? Kodėl pasipriešinimo kovą pasirinkę jaunuoliai jaučiasi nesuprasti?
4. Pasvarstykite, kodėl gimnazistės atsisako pabėgti nuo sovietinio saugumo ir išvengti suėmimo. Kokios vertybės nulemia jų pasirinkimą?
5. Grupėse atidžiau panagrinėkite kalinimo ir tardymų epizodus: paaiškinkite, kaip su įkalintais žmonėmis elgiasi sovietų pareigūnai. Kokių tikslų šitaip elgdamiesi jie siekia? Išvadas pristatykite klasėje ir apibendrinkite.
6. Raštu aptarkite pasakotojos ir kitų įkalintų moterų patirtus išgyvenimus ir jų laikysenas kalėjime, teisme. Kas padeda kalinėms išverti pažeminimus ir kankinimus, išsaugoti savigarbą ir orumą? Kodėl pasakotojai tampa toks svarbus ponios Nijolės perduotas „donkichotiškas priesakas“? Paaiškinkite, kaip suprantate jo prasmę: „Ieškok mirty gyvasties, kelio iš užburto rato. Laisvės – tolimoje tremtyje. Ieškok ligoje sveikatos.“ Ar, susidūrę su gyvenimo išbandymais, galėtumėte šiuo prisakymu pasiremti ir Jūs? Kodėl?

Gražina Didelytė. „Vilties šviesa“. Iš ciklo „Sibiro suvenyras“, 1990 m.

Apibendriname temą „Laiko išbandymai“ ir įsivertiname

Pasvarstykite

1. Ką svarbaus sužinojote, patyrėte, išgyvenote, supratote skaitydami šios temos dokumentinius tekstus – dienoraščius, prisiminimus. Ko būtumėte nepatyrę ir nesupratę, jei būtumėte šių tekstų nepažinę? Kokiais šios temos klausimais norėtumėte pasidomėti išsamiau ir giliau?
2. Kodėl šie tekstai yra tinkamas ir patikimas būdas Antrajam pasauliniam karui ir pokariui pažinti? Ką Jūs galite sužinoti ir išmokti iš šių tekstų daugiau negu iš kitų šaltinių ir pasakojimų? Kodėl?
3. Dirbdami grupėse, palyginkite M. Olkinaitės, I. Rudaševskio, A. Frank, D. Grinkevičiūtės ir J. Ulauskaitės-Mureikienės dokumentinius pasakojimus.

Pirmoje grupė aptarkite, kuo skiriasi ir kuo panašios šiems jaunuoliams tekusios patirtys ir jų išgyvenimai.

Antroje grupėje įvertinkite jaunuolių laikysenas ir pasirinkimus, panagrinėkite, kuo skiriasi ir panašūs jų santykis su baisia savo meto tikrove.

Trečioje grupėje pasiaiškinkite, kuo panašūs ir kuo skiriasi dokumentinis tikrovės vaizdavimas dienoraščiuose ir atsiminimuose.

Grupių išvadas pristatykite klasėje, aptarkite ir apibendrinkite.

4. Pasvarstykite, kuo mums išlieka reikšmingi Holokausto, tremties, antisovietinės rezistencijos liudininkų pasakojimai. Kuo svarbi jų patirčių atmintis? Koks yra jų paliktas perspėjimas mums? Išvadas surašykite lentoje ir apibendrinkite.
5. Icchoko Rudaševskio dienoraštį pirmą kartą paskelbęs poetas Avromas Suckeveris kai kurias rankraščio vietas praleido. Anos Frank tėvas, rengdamas dukters dienoraštį spaudai, taip pat išbraukė labai atviras dienoraščio eilutes. Kaip manote, ar teisingai jie pasielgė? Ar skaudžios patirties dienoraščiai skaitytoją turėtų pasiekti nesutrumpinti, neišbraukyti? Ar kai kurie dalykai turėtų būti nutylėti? Kodėl?

Surenkite diskusiją klasėje ir savo nuomonę pagrįskite.

6. XX amžiaus pirmoje pusėje Lietuvoje ir Vakarų Europoje laimingai gyvenę vaikai, jaunuoliai nesitikėjo, kad juos užgrius tokie barbariški ir siaubingi laikai. Šiurpą kėlė ir tai, kad okupacijų metais atsirado buvusių Lietuvos ir kitų pavergtų valstybių piliečių, kurie trėmė žmones į Sibirą, žudė žydus. Po Antrojo pasaulinio karo tragedijos Europos žmonės daug jautriau žvelgia į rasinės, tautinės neapykantos kurstymą ir reaguoja į išpuolius prieš žmogiskumą.

Susipažinkite su žinomo lietuvių žurnalisto Ròmo Sakadòlskio (1947–2016) pareiškimu. Jis buvo viešai paskelbtas po 2008 metais Kovo 11-ąją Vĩlniujė vykusių jaunimo eitynių, kurių metu skanduoti prieš žydus ir rusus nukreipti šũkiai.

R. Sakadòlskis, gimęs pokario Vokietĩjoje lietuvių pabėgėlių šeimoje, daug metų dirbo „Amerikos balso“ radijuje Vāšingtone, o, atkũrus Nepriklausomybė, atvyko į Lĩetuvą ir dėstė žurnalistiką Vĩlniaus universitete.

Pasiaiškinkite, kodėl žurnalistas R. Sakadòlskis paskelbė šį pareiškimą. Kodėl būtent taip jį pavadino? Kokia yra svarbiausia šio pareiškimo žinia Lietuvõs visuomenei, jaunimui?

Romas Sakadolskis

ROMAS SAKADOLSKIS. Šiandien mes visi žydai ir rusai

Kai 2006 m. rudenį pašlijus Tbilĩsio ir Maskvõs santykiams, Kremlius ėmėsi keršto, sulaikydamas ir deportuodamas Rũsijoje gyvenančius gruzinus, Maskvojė buvo matyti grupė rusų mokslo ir kultũros žmonių, prisisegusių ženkliukus „Aš esu gruzinas“. Tai buvo atsakas Kremliaus primityviai, neapykanta grĩstai politikai, solidarumo su gruzinų tauta išraiška.

Jų veiksmas priminė 1963 metus, kai Jungtĩnių Valstĩjų prezidentas Džonas F. Kenedis (John F. Kennedy) Vakarų Berlyne paskelbė „Ich bin ein Berliner“ (Aš esu berlynietis). Tai buvo atsakas neapykantos sienai, dalijusiai miestą ir pasaulį, solidarumo su vokiečių tauta išraiška.

Kenedžio žodžiai įsiraizė į 20-ojo amžiaus istoriją, o Maskvõs inteligentų veiksmas praėjo negirdomis. Tačiau inteligentai žinojo, kad dėl jų elgesio Vladimiras Putinas nekeis savo politikos. Ir Kenedis suprato, kad jo žodžiai nenugriaus Berlyno sienos.

Tiek Kenedis, tiek Maskvõs inteligentai veikė iš moralės imperatyvo – netolerancijos blogiui. Pasakydami „Ne“ blogiui, jie patikrino šią nuostatą savyje, ją sutvirtino. Pasitikrinimas buvo reikalingas jų pačių bendruomenėms.

Vĩlniujė Kovo 11-ąją, minint 18-uosius Lietuvõs nepriklausomybės metus, keli šimtai jaunuolių dalyvavo eitynėse Gedimino prospektu. Jie skandavo „Juden raus“ (Žydai, lauk) ir kitus tekstus, kuriuose niekinami žydai ir rusai, grasinama su jais susidoroti.

Na ir kas, jei keli šimtai fašistuojančių jaunuolių parodė neapykantą ar iš bukumo, ar iš menkystės, ar inspiruoti iš šalies? Kam jų kvailystes sureikšminti? Kam juos reklamuoti?

Todėl, kad šitie fašistuojantys jaunuoliai liejo neapykantą ant mūsų piliečių, jiems grasino. Todėl, kad jie pamynė Lietuvõs Konstituciją. Todėl, kad žodžio laisvę jie pavertė grimasa.

Tai nebuvo blogas skonis. Tai buvo išpuolis. Kažkas negera valstybėje, kai tautinę bei religinę neapykantą triukšmingai reiškiantys jaunuoliai gali nekliudomai, policijai pasyviai stebint, pereiti sostinės pagrindinę gatvę. Kažkas negerai valstybėje, kai po tokio išpuolio tvyro nejauki tyla sostinėje, valstybės politinėje valdžioje.

Atkuriamasis Seimas, kurio gretose buvo ir žydų, ir rusų, grąžino valstybingumą Lietuvai, kurioje gerbiamos visų jos piliečių teisės. Būtent už tokią Lietuvą aukojosi Medininkų vyrai ir Sausio 13-osios gynėjai. Tokiai Lietuvai masino žmones Sąjūdis, kurio įsikūrimo 20-metį netrukus švėsime. Tai buvo Lietuvos Atgimimo, atvedusio mus į laisvę, esmė.

Šiandien metas prisiminti, už kokią Lietuvą anuomet kovota... ir patikrinti savyje moralės imperatyvą – netoleranciją blogiui. To reikia mūsų pačių bendruomenei, mums patiems.

Praėjusį šimtmetį Lietuvą pergyveno komunizmą ir nacizmą. Vieno galiausiai atsikratėme po 50 okupacijos metų, nors tebesigydomė nuo jo palikimo. Antro apraiškas savo visuomenėje per ilgai neigėme. Nejau vėl leisime jį skatinti? Būtent tai darome savo tyla, vaidindami, tarsi nieko neįvyko.

Įvyko. Kovo 11-ąją buvo surengtas išpuolis prieš Lietuvos piliečius mūsų valstybės sostinėje. Valstybės priedermė yra ginti savo piliečius. O valstybė tai mes, jos žmonės.

Tad šiandien mes visi galime būti žydai ir rusai. Jeigu ne mes, tai kas? Jeigu ne šiandien, tai kada?

Klausimai ir užduotys

1. Aptarkite, kodėl jaunuolių poelgį žurnalistas laiko grėsmingu išpuoliu, nesuderinamu su žodžio laisve? Ar pritariate tokiai R. Sakadolskio pozicijai? Kodėl?
2. Mokytojo padedami išsiaiškinkite, kas yra moralės imperatyvas, netolerancija blogiui.
Pasvarstykite, kodėl šiandien, pasak R. Sakadolskio, svarbu žmogui ir visuomenei „veikti pagal moralės imperatyvą“, pasakyti „ne“ blogiui? Kodėl tai svarbu daryti net ir tada, kai supranti, kad tavo vieša pozicija „Berlyno sienos nenugriaus“.
3. Kaip žinomas žurnalistas vertina politikų ir visuomenės tylėjimą išpuolio prieš bendrapiliečius rusus ir žydus akivaizdoje? Kodėl?
4. Grupėse padiskutuokite, kokio blogio, Jūsų manymu, Lietuvoje neturime toleruoti. Ką Jums sako Jūsų moralės imperatyvas? Kaip, kokiais būdais, konkrečiam netoleruotinam blogiui galime pasipriešinti? Grupių išvadas pristatykite klasėje ir apibendrinkite.

Tiriamosios ir kūrybinės užduotys

1. Pasidomėkite, kokių daugiau dokumentinių knygų yra išleista apie Lietuvos vaikų, jaunuolių patirtą Holokaustą, pokario kalinimus ir tremtį. Pasirinkite vieną jų ir atidžiai perskaitykite. Parašykite knygos recenziją, kuria paskatintumėte knygą perskaityti savo bendraamžius ar tėvus.

Siūlytume atkreipti dėmesį į šias knygas: „Sibiro vaikai: Lietuvos vaikų tremtinių atsiminimai“; T. Birger „Dukters meilės dovana. Prisiminimai apie Holokaustą“; J. Beilesas „Judkė“; S. Rubinovas „Miške ir scenoje“ (pirmoji dalis); A. Suckeveris „Iš Vilniaus geto“.

2. Pasidomėkite, kaip Antrojo pasaulinio karo ir pokario metų įvykiai ir tragiški žmonių likimai vaizduojami grožinės literatūros kūriniuose. Pasirinkite ir perskaitykite vieną šių knygų: R. Šepetys „Tarp pilkų debesų“, I. Meras „Geltonas lopas“, A. Suckeveris „Žaliasis akvariumas“ (pasirinktas novelės), R. Spalis (Romualdas Giedraitis) „Ant ribos“, „Rezistencija“.

Dirbdami grupėse panagrinėkite pasirinktų tekstų ištraukas ir palyginkite, kuo skiriasi dokumentinis ir grožinis gyvenimo vaizdavimas. Grupių išvadas su tekstų pavyzdžiais pristatykite klasėje ir apibendrinkite.

Į savo Meno dienoraštį įsirašykite apmąstymo vertas perskaitytos grožinės knygos citatas, jas pakomentuokite.

3. Susipažinkite su Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus projektu „Išsigelbėjęs žydų vaikas pasakoja apie ŠOA“, prieiga internete: <http://www.issigelbejesvaikas.lt/>. Pasigilinkite į svetainėje pateiktą medžiagą. Pasirinkite, Jūsų manymu, pačias svarbiausias temas ir pasidalykite grupių užduotimis – kuo išsamiau patyrinėkite. Surinktą informaciją, vaizdinę medžiagą apibendrinkite ir pristatykite klasės draugams.

Pasidomėkite, ar Jūsų vietovėje Antrojo pasaulinio karo metais buvo žmonių, gelbėjusių žydus. Ar visa medžiaga apie jų kilnius poelgius yra surinkta, ar jų atminimas įamžintas, vietos bendruomenės saugomas? Jei ne, aptarkite, ką konkrečiai galite nuveikti Jūs. Pasirinkite prasmingiausią idėją ir ją įgyvendinkite.

4. Susipažinkite su Lietuvos mokyklose vykusiu projektu „Mano senelių ir prosenelių kaimynai žydai“. Jo metu mokiniai visoje Lietuvoje rinko medžiagą apie savo vietovėse gyvenusias žydų bendruomenes ir jas ištikusią tragediją. Mokinių darbai paskelbti knygoje „Mano senelių ir prosenelių kaimynai žydai“ (Vilnius: Garnelis, 2002, 2007).

Remdamiesi šiuo projektu, pasirenkite savo klasės tyrimų projektą ir jį įgyvendinkite.

5. Pasidomėkite Jūsų vietovėje gyvenančiais sovietinės represijas – tremtį, kalėjimus – patyrusiais žmonėmis. Ar jau yra surinkti jų atsiminimai, jų patyrimus liudijanti kita dokumentinė medžiaga? Jei ne, mokytojų, muziejininkų padedami tai padarykite Jūs.

Surinktą medžiagą apibendrinkite, patraukliai pristatykite visuomenei, pasirūpinkite jos išsaugojimu.

6. Pasidomėkite, kaip Lietuvoje minimos Gedulo ir vilties (birželio 14-oji), Lietuvos žydų genocido aukų atminimo (rugsėjo 23-ioji) dienos. Dirbdami grupėje sukurkite scenarijų, kaip norėtumėte vieną ar kitą svarbią datą prasmingai paminėti savo mokykloje. Grupių scenarijus pristatykite klasėje ir išsirinkite prasmingiausią, meniškiausią. Juo remdamiesi surenkite paminėjimą savo klasėje, mokykloje.
7. Jūsų bendraamžiai nepaprastus išbandymus patiria ir šiandienos pasaulyje. Savo patirtimis jie dalijasi su visuomene moderniomis informacijos priemonėmis – dienoraščius rašydami internete. Pasidomėkite tokiais šių dienų jaunuolių liudijimais.
Pavyzdžiui, išsamiau susipažinkite su jauniausios Nobelio premijos laureatės, pakistinės, kovotojos už žmogaus teises Malalos Juzafzai (Malala Yousafzai, g. 1997 m.) veikla:
 - perskaitykite knygą „Aš esu Malala“ („Alma littera“, 2014),
 - susipažinkite su jos pasakyta kalba Nobelio premijos įteikimo ceremonijoje, prieiga internete: <https://www.youtube.com/watch?v=MOqIotJrFVM>,
 - paieškokite daugiau informacijos internete.
 Parenkite pranešimą apie Jūsų bendraamžiui tekusius laiko išbandymus. Pristatykite jį klasėje.
8. Kiekvienas Jūsų esate dabarties gyvenimo dalyvis, tačiau galite būti ir jo liudytojas.
Gera pagalvokite, išsirinkite ir aprašykite dabarties ar pastarojo meto įvykį arba Jūsų išgyventą patirtį, kurią, Jūsų manymu, svarbu paliudyti ateičiai.
Savo liudijimą parašykite kaip dienoraščio arba atsiminimų ištrauką.
9. Pasirinkite vieną iš vadovėlyje esančių Gražinos Didelytės arba Samuelio Bako dailės kūrinių ir parašykite, kuo gražus, iškalbingas, prasmingas šis kūrinys.
10. Pasirinkite vieną nagrinėtų šios temos tekstų ir sukurkite jam iliustracijas. Savo kūrinius pristatykite ir aptarkite klasėje.
11. Pasirinkite temą ir parašykite rašinį:
Kas mano bendraamžiams padėjo išsaugoti žmogiškumą mirties ir siaubo akivaizdoje?
Ką man sako tragiškos XX amžiaus bendraamžių patirtys?
XX amžiaus tragedija perspėja
Dabartis, verta atsiminimų
12. Parašykite esė pasirinkta tema:
„Reikia dirbti patiems su savimi. Ši mintis suteikia drąsos ir ištvermės“ (Icchokas Rudaševskis)
„Išklausiusi tremtinių pasakojimų, supratau, kad labai mažai nežinau, kas yra tikras narsumas, tikras skausmas“ (Rūta Šepetys)
„Kančią didelę ir sunkią / Tyliai neša ilgos kartos“ (Matilda Olkinaitė)
„Ieškok mirty gyvasties, kelio iš užburto rato, laisvės – tolimoje tremtyje“ (Joana Ulinauskaitė-Mureikienė)
„Ak, kaip iš tikrųjų sunku visada būti tvirtai ir drąsiai!“ (Ana Frank)
„Tavo gyvenimas – tavo kūrinys“ (Ana Frank)

Samuelis Bakas. „Žvilgsnis į praėjusius septynis dešimtmečius. Atminties sergėtojai“, 1991 m.

4

Juoko prasmė

Algirdas Griškevičius. „Toks gyvenimas“, 2013 m.

Juokai daugelį svarbių dalykų nusako taikliau negu rimtas nagrinėjimas.

Horacijus, I a. pr. Kr.

*Juokui esu skolingas už tai, kuo dabar esu.
Aš jau seniai nebijau būti apjuoktas: šiandien žinau,
kad žmogus – neapjuokiamas padaras.*

Romenas Gary, 1960 m.

Juokas mus sustiprina, leidžia lengviau pakelti kasdienybės negandas.

Petronėlė Česnulevičiūtė, 1996 m.

Žmonės bijo, kad nudegs, bus išjuokti. Na ir kas. Nereikia bijoti būti mulkiu.

Saulius Šaltenis, 2016

*Juokas yra vienintelis mažojo žmogaus ginklas.
Ironizuodamas save, išsaugai savo orumą.*

Jei juokauji – ne šaipaisi, ne tyčiojiesi, o būtent juokauji taip, kad juoktųsi iš tavęs, o ne tu juoktumėsi iš kitų, – vadinasi, tu myli pasaulį ir žmones.

Mes juokaujame tik su tais, kuriuos mylime.

Leonidas Donskis, 2006, 2016 m.

Juokas – neatskiriama mūsų gyvenimo dalis. Jis būna pats įvairiausias. Juokas gaivina, stiprina, guodžia, gydo. Jis – mūsų ginklas, kurį nukreipiame prieš neteisę, absurdą, ydas. Tačiau juoko esama ir kitokio. Kartais jis skaudžiai žeidžia. Kartais juokiamasi net pro ašaras.

Lietuviai juokui nusakyti turi daug žodžių: nuo tylos šypsenos, smagaus kikenimo iki garsaus kvatojimosi ir arkliško žvengimo. Sakoma, kad juokas gali būti skanus. Dar sakoma, kad juoku galima užsikrėsti.

Literatūros kūriniuose taip pat dažnai juokiamasi. Su literatūros kūrinio veikėjais, pasakotoju juokiamės tiek, kiek patys juoką pajuntame ir suprantame.

Mūsų tema – „Juoko prasmė“. Sakysite, keistas derinys – vienas žodis visiškai nerimtas, o kitas – netgi labai rimtas. O gal čia ir slypi visas temos žavesys? Skaitysime kūrinį, kuriuose smagiai žaidžiama rimtais ir nerimtais dalykais.

Sauliaus Šaltenio apysaka „Riešutų duona“ supažindins mus su Andriumi ir Liuka – dviejų susipykusių šeimų jaunuoliais. Galbūt jų situacija primins Romeo ir Džuljetą? Tik gyvena šie jaunuoliai XX amžiaus sovietinėje tikrovėje ir žvelgia į ją ir save ironišku žvilgsniu. Pasakotojas taip pat švelniai iš jų šaiposi, o mes pajuntame: juokas tampa kiautu, po kuriuo galima pasislėpti nuo absurdiškos tikrovės arba paslėpti tai, kas asmeniškai ir labai jautru.

Juokas brandina, drąsina ir užgrūdina. Apie tai įtaigiai rašo iš Vilniaus kilęs garsus prancūzų rašytojas Romenas Gary. Vilniaus kiemais ir gatvėmis laksto devynmetis berniūkštis. Iš jo motinos garsiai kvatojasi visa namo laiptinė. Romenas sukrėstas. Tačiau po daugelio metų autobiografiniame romane „Aušros pažadas“ rašytojas pasakys: „Juokui esu skolingas už tai, kuomet dabar esu.“

Juokas yra laisvos ir sveikos visuomenės ženklas. Jei žmogus ir visuomenė moka save vertinti kritiškai, geba pažvelgti į save su šypsena, jie yra stiprūs ir savarankiški. Jų negąsdina kitų pašaipos ir juokas.

Į dabartį ir praeitį, į Lietuvos istoriją ir lietuvių literatūrą ironiškai žvelgia rašytojai Juozas Erlickas ir Gintaras Beresnevičius. Jų kuriamas juokas – ne mulkiams. Kad jį suprastume, turime turėti pakankamai kultūros žinių. Taigi juokas mus egzaminuoja – tikrina mūsų išprusimą. Jis lavina, plečia mūsų akiračius ir moko išminties.

Juokas išjudina, atgaivina ir literatūrą, ir žmogų, ir visuomenę.

Taip pat nagrinėdami šią temą:

- mokysitės literatūros kūrinyje pastebėti, nagrinėti, vertinti komizmą ir lyrizmą; aiškinsitės, kaip kuriama ironija, kokia jos paskirtis ir prasmė;
- suprasite, kaip vaizdinys arba daiktas kūrinyje tampa simboliu, kokias reikšmes jis įgyja;
- rašysite humoristinio literatūros kūrinio arba kino filmo recenziją;
- žiūrėsite ir nagrinėsite kino pasakojimus apie pasaulinio garso menininką;
- tyrinėsite lietuvišką humorą viešosiose erdvėse ir apie tai diskutuosite;
- patys rinksite ir nagrinėsite anekdotus;
- vaidinsite pasirinktą humoristinį kūrinį;
- aprašysite juokingas ir graudžias savo vaikystės patirtis, kursite istorinį arba literatūrinį anekdotą, humoristinį komentarą dailininko paveikslui;
- iliustruosite skaitytus literatūros kūrinius piešiniais, meninėmis nuotraukomis, filmuotais vaizdais, piešite karikatūras;
- surengsite humoristinės kūrybos popietę.

Saulius Šaltenis: „Škac, mirtie, visados, škac!“

Aš visą gyvenimą žaidžiu. Esu žaidžiantis žmogus ir literatūra man visada buvo žaidimas. Ir sovietmečiu buvo galima gyventi – buvau laisvas ir žaidžiau.

Kadangi jaučiau didelę panieką sovietinei sistemai, visada tikėjau, kad nepriklausomybė ateis ir dėl to visa galva puoliau į ją.

Svarbiausia – būti tikram, sąžiningam, kurti gyvybę, tik tada gali išlikti.

Mus su ateities kartomis tikrai sies meilės siūlas.

Dabartiniai jaunuoliai labiau nori būti „kieti“, todėl kažkokie vieniši jie man atrodo. Bijo pasirodyti silpni, atviri.

Reikia gyventi narsiai. Kiti bijo, kad nudegs, bus išjuokti. Na ir kas. Nereikia bijoti būti mulkiu. Gyvenimas – didžiausia rizika. Tie vyrai gyventi bijo – mylėti, atsiskleisti. Savimi būti yra tikroji narsa, o ne į dantis užvažiuoti.

Gyvenimas yra Dievo dovana. Jos laukdami eilėje stovi milijonai negimusiųjų. Juk esi tarp išrinktųjų, gavusių Dievo dovaną – tad gėrėkis gyvenimu ir artimaisiais.

Saulius Šaltenis, 2016 m.

Sauliaus Šaltenio šmaikštus monologas, dygi ironija pridingia širdgėlą dėl tautos likimo, užuojautą skriaudžiamam žmogui.

Vytautas Kubilius, 1994 m.

Saulius Šaltenis – prozos poetas.

Jūratė Sprindytė, 1996 m.

Apie Saulių Šaltenį

Saulius Šaltenis (g. 1945 m.) – žinomas prozininkas, dramaturgas. Gimė Utenoje lietuvių kalbos mokytojų šeimoje.

S. Šaltenis pasakoja: „Rašė knygas ir mano tėvas Rapolas Šaltenis, jis ir motina buvo mano literatūros mokytojai. Senesnė mūsų giminės karta – Antanas Vienuolis-Žukauskas, dar giliau – Antanas Baranauskas. Kai sulaukdavom Kalėdų, tai visados stalą padengdavo balta kaip sniegas vyskupo Baranausko staltiese su jo raudonais inicialais. Kaime, mano sodyboje, jo spinta stovi ir pelės ją ten droviai, matyt, iš pagarbos klasikui vis pagrauzia. Tėvas vaikystėje man pasakė, kad būsiu rašytojas. Taip ir pradėjau rašyti...“

S. Šaltenis studijavo Vilniaus universitete lietuvių kalbą ir literatūrą. Tačiau po pirmo kurso buvo paimtas tarnauti į sovietinę armiją. Iš jos grįžęs studijų nebetęsė – pradėjo rašyti apsakymus ir apysakas. Rašytojas išsiskyrė ironišku žvilgsniu į sovietinę tikrovę. Jis šaipėsi iš tos tikrovės absurdo ir su švelnia ironija vaizdavo toje tikrovėje gyvenusius žmones. Jo kūriniuose pinasi juokas ir gaudulys, gyvenimo komizmas ir tragizmas. S. Šaltenio proza primena kino filmą: ji sudaryta iš gyvų, ryškių, greitai besikeičiančių gyvenimo vaizdų, kurie „sumontuojami“ į vientisą, pagavų ir įtraukiantį pasakojimą.

Vienas žinomiausių rašytojo kūrinių – apysaka „Riešutų duona“ – buvo paskelbta 1972-aisiais. Joje jaunuolio Andriaus Šato vardu žaismingai pasakojama apie pokario Lietuvos miestelyje prabėgusią vaikystę – apie pirmąją meilę, mokyklos gyvenimą, santykius su tėvais, provincijos miestelio kasdienybę.

S. Šaltenis taip pat rašo dramas, istorinius romanus, kino scenarijus. Pagal jo scenarijus buvo sukurti populiarūs vaidybiniai filmai „Herkus Mantas“, „Riešutų duona“.

Rašytojas aktyviai dalyvavo atkuriant Lietuvos Nepriklausomybę: jis – Kovo 11-osios Akto signataras. Vėliau ėjo Lietuvos Respublikos kultūros ministro pareigas.

Saulius Šaltenis apie 1970 m.

Apysaka „Riešutų duona“ sudėta iš dalių, kurios primena trumpas noveles. Kelias jų atidžiau panagrinėsime.

Iš Arūno Žebriūno filmo „Riešutų duona“, 1977 m. Andrių Šatą vaidina aktorius Algirdas Latėnas

ŠKAC, MIRTIE, ŠKAC

Tą dieną, kai gaisras nušvietė padanges, man sprogo užpūliavęs apendiksas ir užliejo visą pilvą. Mane paguldė ant stalo po didele lempa ir paklausė:

– Andriau Šatai, ar jūs mokat skaičiuot?

– Jeigu labai reikia, galiu suskaičiuot iki dešimt, – pasakiau ir ėmiau stropiai skaičiuot, bet susipainiojau ir vėl pradėjau iš naujo.

O tuo tarpu Kaminskų tvartas jau liepsnojo ir ugnis laižė dangų. Mano tėvo brolis Boleslovas Šatas nebuvo nei gaisrininkas, nei ugnies inspektorius, tačiau jis pirmas pasistatė švarko apykaklę ir šoko į liepsnos nasrus. Tą dieną aš įkvėpiau chloroformo ir nė nemirktelėjau, kai man išpjovė apendiksą ir ėmė valyti pilvą. Mano tėvo brolis Boleslovas Šatas nebuvo gaisrininkas, tačiau jis išgelbėjo nuo mirties vieną iš penkių paršiukų. Jam apsmilko švarkas ir nudegė antakiai, ir jis droviai, lyg teisindamasis ir gėdydamasis savo išsišokimo prieš visą miestelį, apgulusį tvoras, pasakė:

– Kai vagis vagia – nors sienos lieka, bet kai ugnis – ničnieko nelieka.

Ir tikrai, kai aš grįžau namo be apendikso, iš Kaminsko tvarto bebuvo likę vien prisiminimas ir pamatai. Bet vakare, tą pačią dieną, kai tebesmilko degėsiai, mano tėvo brolis Boleslovas nedrąsiai pasibeldė į Kaminsko namo duris. Jis tik norėjo paklausti, ar neatsirado jo akiniai, kuriuos jis pametė per gaisrą, nes be akinių kaip be rankų. Tačiau nepaklausė, nes visa Kaminskų šeima – Kaminskas, jo žmona Kaminskienė, gražiausia ir tyliausia miestelio moteris, ir jų vaikai Liuka ir Peliūkštis – sėdėjo už stalo ir išsprakaitavę valgė Boleslovo išgelbėtą paršiuką. Kaminskas nepakvietė Boleslovo prie stalo, tik įpylė degtinės ir paliepė Liukai:

– Nunešk, Liucina, tam žmogui!

Ir Boleslovas išgėrė degtinę ant slenksčio.

– Paduok, Liucina, tam žmogui kaulą užsikąst, – tada įsakė Kaminskas.

Liuka prunkstėlėjo ir vėl nutapeno prie slenksčio.

– Vaikeli, negi aš toks juokingas be akinių? – paklausė Boleslovas.

– Nežinau, – pasakė Liuka.

Mano tėvo brolis nepaėmė kaulo, tik paglostė Liukos galvą ir pažiūrėjo savo liūdnom be antakių akim į Kaminską:

– O aš maniau, kad tamsta žmogus.

– Aš irgi maniau, – nusijuokė išprakitavęs Kaminskas. – Aš gi ir neprašiau nė vieno šokt į ugnį.

Ir užtrenkė duris prieš Boleslovo nosį.

Kai grįžau iš ligoninės, gaisro pelenai seniai jau buvo atšalę ir vėjo išpustyti, ir man buvo labai skaudu, kad negalėjau matyt degančio tvarto, kuriame kažkada pastipo mano senelio Kaminskams parduota karvė.

Ir sugrįžus buvo tikra vasara, tokia, kokia daugiau nepasikartoja gyvenime, ir nors paskui tau būtų dar šimtas vasarų, visos jos atrodė netikros, palyginti su ta vienintele. O kodėl – velniai žino. Kaip šiandien prisimenu ryškią ir saulėtą dieną, riebų ir nustebusį katiną, slystantį įkaitusiu skardiniu stogu, stiklinę ant palangės su juodais barzdos šeriais ir muiluotu vandeniu, panašiu į vakarykščią baltintą kavą. Aš gulėjau hamake tarp dviejų klevų, apmuturiuotas žieminiu palto ir vilnoniu šaliku, ir jaučiausi atlikęs kažkokį labai svarbų darbą, nes visi man kartojo, kad esu plėštė išplėštą iš šaltų mirties nagų. Mano tėvo brolis Boleslovas ta proga buvo apsvilkęs baltais be apykaklės marškiniais su dryželiais. Tą dieną atrodė, jog visas pasaulis šypsosi man ir džiūgauja, ir tėvo brolis Boleslovas užkabino man ant žieminio palto tris savo medalius ir ordiną. Jis sūpavo hamaką ir grojo lūpine armonikėle, o katinas tuo tarpu slydo miauksėdamas įkaitusia skarda, paskui išsigandęs pažiūrėjo į mus, ir aš ėmiau juoktis visa gerkle. Mano tėvas su motina išėjo pasižiūrėti į prieangį, kaip aš juokiuos. Jie pagalvojo, kad mane pagaliau sugebėjo prajuokinti tiktai Boleslovas, ir, skatindami jį, sulinksėjo galvom.

– Boleslovai, – pasakiau, – jeigu aš užmirščiau šitą dieną, tu man visados primink.

– Iš tikrųjų graži diena, – pasakė tada Boleslovas, žiūrėdamas į saule tvieskiantį skardinį stogą, ištraukė iš kišenės kažkokį nosinę apskutą daiktą ir padavė man.

– Aš nenoriu valgyt, – pasakiau.

Boleslovas papūtė lūpinę armonikėlę ir liūdnai nusišypsojo:

– Kai tu gulėjai ligoninėj, aš pasakiau: „Atstok, mirtie, nuo mano brolio vaiko Andriuko Šato – juk jis dar nevalgė riešutų duonos. Škac, mirtie.“

– Škac! – mostelėjau ranka, ir katinas nuslydo nuo skardinio stogo.

Aš atsikandau traškančios tarp dantų, truputį lipnios ir keistos duonos, ir mano burna buvo pilna riešutų kvapo. Boleslovas užgrojo lūpine armonikėle ir viena ranka įsiūbavo hamaką.

– Škac, škac, – uždainavau, supdamasis aukštai virš žemės.

Medaliai žvangčiojo ant žieminio palto, ir lengvas, gaivus riešutų duonos kvapas iš mano burnos užpildė visą padangę virš medžių, gaudžiančių telefono stulpų, ratais išvažinėto kooperatyvo kiemo, Finkelšteino kirpyklos ir žibalo krautuvės – ir visų akys nuo to kvapo iš šaltai mėlynų pasidarė šviesiai rudos su dviem šiltom auksinėm kibirkštėlėm.

Klausimai ir užduotys

1. Apysaka pradeda dviem skaudžiais įvykiais: pagrindinis veikėjas ir pasakotojas Andrius Šatas, sprogu užpūliavusiam apendiksui, atsiduria arti mirties, o provincijos miestelį sukrečia Kaminskų tvarto gaisras. Kodėl pasakojimas apie šias nelaimes mums kelia šypseną? Kaip sukuriamas pasakojimo komiškumas? Aptarkite grupėse ir citatomis pagrįstas išvadas pristatykite klasėje.
2. Pirmojoje apysakos dalyje susipažįstame su dviem veikėjais: Andriaus Šato dėde Boleslovu ir Šatų šeimos kaimynu Kaminsku. Ką mes sužinome apie šiuos veikėjus ir jų santykius? Kaip Boleslovas ir Kaminskas charakterizuojami? Kokie poelgiai, kokios detalės atskleidžia jų charakterius? Aptarkite pasirinktą vieną ar kitą veikėją tęsdami darbą grupėse.
3. Padedami mokytojo pasiaiškinkite klasėje, kuo savitas šio kūrinio pasakotojas. Kaip jis žvelgia į save, į kitus žmones, į pasaulį? Kaip, kokiais būdais, savo požiūrį atskleidžia?
4. Raiškiai perskaitykite pasirinktas šios dalies ištraukas perteikdami pasakotojo poziciją.
5. Apysakos pavadinimas „Riešutų duona“ turi simbolinę reikšmę, kuri atskleidžiama jau kūrinio pradžioje. Pasvarstykite ir raštu paaiškinkite, kokią reikšmę įgyja riešutų duona. Savo teiginius paremkite teksto citatomis ir pristatykite klasėje.
6. O ką reiškia šios dalies pavadinimas – „Škac, mirtie, škac“? Aptarkite grupėse, kodėl būtent taip rašytojas pavadina įvadinę apysakos dalį. Kokia pirmosios apysakos dalies tema, kokia – pagrindinė mintis? Grupių išvadas apibendrinkite klasėje.

LIUKA

Pavasarį kurkia ir plėšosi varlės, pavasarį trūksta vitaminų ir retkarčiais norisi nusišaut, pavasarį stovi su portfeliu prie lango, autobusai važiuoja tolyn pro mokyklą, mirkčioja žaliom ir raudonom švieselėm, ir tau kažko pasiutusiai maudžia širdį.

Liuka nusikerpa kasas, tuos šlykščius virvagalius, jos tėvas Kaminskas už tai įkrečia jai į kailį taip, kad ji net atsisėst žmoniškai tris dienas negali, bet Liuka nė kiek nesijaudina, apsiauna išeiginius batukus, šlaistosi koridoriais užvertus galvą ir giriasi visiems, kokia ji, atseit, žavinga. Žinoma, nieko sau atrodo mergaitė. Pakenčiama. Bet iš tikrųjų visos moterys į pavasarį išgražėja taip, kad su jomis net nesusišnekėsi. Sėdi Liuka per pertrauką ant palangės su Rimavičium – nemalonus tipelis, muilinas kažkoks, su akiniais – ir skaito abu iš vienos knygutės. Prieinu švilpau-damas ir klausiu:

Iš filmo „Riešutų duona“. Liuką vaidina aktorė Elvyra Piškinaitė

– Tai ką, mano mieli, skaitinėjat?

– Froidą, – teikėsi iš aukšto puse lūpos atsakyt Rimavičius.

– A, kažkada teko skaityt. Pasenęs reikalas, – nusižiovauju ir spjaunu jam tarp kojų.

Žinom mes tokius profesorius: nespėtum mostelėt, iš karto akiniai aprasotų.

Dar buvo galima pakęst tą jų Froidą, bet paskui Liuka susigalvojo išeit į kiemą ir palikt vieną batą purve. Stovi ant vienos kojos, nors juokais plyšk, o su kitu jos batą jau futbolą berniukai spardo. Aš futbolo nežaidžiau, garbės žodis, liudininkų yra. Pagavau tą Liukos batuką ir nunešiau jai. Kvailas mano charakteris – pasigaili tokių raganų, o paskui krauju springsti.

– Pasiimk savo vyžą, – sakau. O Liuka žiūri, lyg aš jai būčiau skolingas, paskui griebia savo mylimiausiąją batą ir kaip paskutinę gyvatę skelia lenkišku užkulniu man per nasrus.

– Ak šitaip! – išlupu iš jos nagų batą.

– O ko tu šaipaisi? – sucypia tada Liuka ir užsidengia veidą rankom.

Žinoma, galima būtų ir jai, raganai, išakėt nasrus, bet aš ne iš tų, kurie moteris muša. Nu-sišluostau nosine ištryškusias ašaras, atsikrenkščiu ir išspjaunu pusę danties. O publika stovi aplink balą ir nekantriai laukia, kada aš ją pamurkdysiu į purvą. Bet aš tik pasispjaudau ir ta pačia nosine iš lėto, iki blizgėjimo nušveičiu jos brangų batą ir lediniu balsu kraujuotom lūpom sakau:

– O aš maniau, kad jūs – žmogus, mano miela.

Tačiau, kaip visados, atsiranda skundikų, be kurių kiekviena padori mokykla būtų ne mokykla, o angelų darželis. Dar neprasideda pamoka, ir jau atskrenda direktorė, visa atjaunėjusi po vėlyvų vedybų su gaisrinės viršininku, o jos aitrai geltona, skrandį gadinanti suknelė įkirpta viršų ir apačioj.

– Parodykit savo dantis, – pražiodo mane direktorė, o Liuka nei gyva, nei mirusi.

Aš išsišiepiu, direktorė pasistiebia, ištiesia ranką, užsimerkiu, ir man atrodo, kad ji tuoj pra-kiš savo gelsvą nuo papirosų „Kazbekas“, bet mielą pirščiuką pro juodą, lyg pragaro vartai, mano

dantų tarpą, pirmyn ir atgal, pirmyn ir atgal. Direktorė mūsų šypso, o Liuka dar labiau pabąla.

– Jūs, Šatai, dainuojat chore? – klausia direktorė.

– Deja, taip.

– Ar ne jūs, Šatai, esate dailiojo skaitymo čempionas, tai yra laureatas?

– Taip, pernai buvau, – kukliai sakau.

– Ar jūs šiemet nešvepluosit? – gudriai klausia direktorė, ir aš suprantu, kad dabar ji pradės dorot Liuką, po gabalėlį išmėsinės.

Kiekviena atjaunėjusi direktorė negali pakęst tiek gražesnių mergaičių. Ką padarysi, reikia suprast žmogų.

– Aš seniai jus stebiu, Kaminskaite... Penkiolika metų dirbu pedagoginį darbą, bet tokio įžūlumo neteko matyt...

Aš atsidūstu, o Liuka Kaminskaitė gailiai lemena:

– Aš daugiau taip nedarysiu...

– Matot, tamsta direktore, – šalta nusišypsau ištinusiom lūpom, – man visai neskauda... Ir aš pats paprašiau Kaminskaitės, kad išmuštų dantį.

– Jūs pats? Paprašėt? – net žiopteli direktorė.

– Deja, taip, – atsidūstu, – nes sugedęs dantis gali užkrėsti sveikus.

Cha, neblogai pasakiau! O direktorė ėmė raudonuot nežmoniškai ir kartot kaip užsukta:

– Na ką gi... Na ką gi...

O man kas, šypsauti tėviškai, Liuka spokso į mane visa įsitempusi, ir nesuprasi – gal vėl trenkt į dantis ruošiasi.

– Eikit, Šatai, namo ir susitvarkykite, – vos girdimai ištaria direktorė.

Ir aš išeinu su portfeliuku ir geriu prie girdyklos iš aliumininio puoduko, grandine prirakinto, dezinfekuotą vandenį. Koridorium į klasę nubėga vėluodamas Ragaišis su žurnalu po pažastim ir ima turtint jaunimo žinių bagažą. Išgeriu antrą puodelį. Mokyklinis vanduo sveikas, naikina baci-las ir gydo anginą – bet žiūriu, išlekia iš klasės Liuka, o iš jos nosies kaip iš fontano švirksčia kraujas.

Liuka užsipila šalto vandens ir žiopso išvertus akis ir atlošus galvą. O man kas, negaila, tegul žiopso.

– Aš pati... Aš pati išsidraskiau nosį... – pagaliau neištveria Liuka ledinės tylos, – kad galėčiau išeit iš klasės.

Aš pagargaliuoju ir iššvirksčiu vandenį pro dantų plyšį į kibirą. Kitas manim dėtas ją, raganą, seniai būtų apipylęs žibalu ir sudeginęs.

– Nori, – staiga prabyla Liuka liūdnei, vos ne priešmirtiniu balsu, – aš suvalgysiu tą batą?

– Valgyk, jei patinka.

O ji žiūri gailiai į mane, nusiauna savo mylimą batuką ir ima kramtyti jį, net vandeniui neužgeria.

– O žinai, kas tu esi, atvirai šnekanč? – pradedu sakyt ramiai, bet, vien pagalvojęs apie tai, kas ji galėtų būt, visiškai įtūžtu. – Man pats Rimavičius pasakojo... Penktoje klasėje tu jam už šimtą gramų saldainių galėjai nusimaut kelnaites.

Liuka sudreba visa, batukas iškrenta iš nasrų, ji prisileidžia į puodelį mokyklinio vandens, bet neišgeria nė lašo, nes žliumbia taip, kad net vanduo į šonus taškosi. Šiurpus reikalas.

– Aš ne tokia... Aš ne tokia, – kartoja Liuka.

Bet ir mano nervai ne geležiniai. Imu ramint Liuką, išsitraukiu nosinę, o ji nuo batų valymo juoda, tada pasirašiu portfelyje, surandu sąsiuvinį melsvą spaustuką ir apsidairęs nusausinu jos ašaras.

– Pasižadėk, kad daugiau taip nešnekėsi, – rimtai, nemirksėdama sako Liuka.

Aš linkteliu galva.

– O dabar pabučiuok mane! – tyliai sako Liuka.

Tik spėjam, nuleidę galvas, užėti už koridoriaus kampo ir, lyg kas būtų iš padangų išleidęs orą, palinkstam viens į kitą ir gražiai apsikabinam.

Toks jau yra gyvenimas, ir nieko čia gudriau neišgalvosi.

Klausimai ir užduotys

1. Šioje apysakos dalyje pasakojama apie dviejų jaunuolių – Andriaus Šato ir Liukos Kaminskaitės – meilę. Pasikeiskite nuomonėmis klasėje, kuo šis pasakojimas kitoks, ypatingas. Kuo jis skiriasi nuo kitų Jūsų skaitytų ir nagrinėtų pasakojimų apie meilę? Kuris pasakojimo būdas Jums įdomesnis, artimesnis? Kodėl?
2. Liuka ir Andrius elgiasi keistai, neįprastai. Dirbdami grupėse aptarkite, iš ko mes sužinome, kad abu jaunuoliai vienas kitam svarbūs. Kokie poelgiai ir žodžiai atskleidžia jų tikruosius jausmus? Atsakymus pagrįskite citatomis. Pasvarstykite, kodėl apie stiprius jausmus tiesiogiai nekalbama.
3. Raštu išdėstykite, kaip Jūs vertinate Andriaus elgesį, jo laikyseną. Kodėl jis būtent taip elgiasi? Ar jo poelgiai Jums gražūs? Kodėl? Kodėl Andriui prireikia juoko? Iš ko juokiamasi? Kokia šio juoko prasmė?
4. Finalinė Liukos ir Andriaus jausmų išpažinimo scena ir lyriška, ir komiška. Kodėl? Kas jai suteikia lyrizmą, o kas – komizmą?
5. Pasidaliję vaidmenimis perskaitykite šią apysakos dalį ar pasirinktą jos ištrauką, atskleiddami veikėjų charakterius ir jausmus, pasakojimo komizmą ir lyrizmą.
6. Atkreipkite dėmesį į vaizduojamą pokario miestelio mokyklos tikrovę. Aptarkite grupėse, kokia ši tikrovė, kokie mokinių ir mokyklos direktorės santykiai. Kuo panašios, kuo skiriasi S. Šaltenio aprašoma pokario mokykla, Kazio Binkio „Atžalyne“ vaizduojama prieškarinio gimnazija, Jūsų mokykla? Išvadas pristatykite klasėje ir apibendrinkite.

Iš filmo „Riešutų duona. Andriaus tėvus vaidina aktoriai Saulius Sipaitis ir Dolorosa Kazragytė

RATU IR VISADOS APLINK

Kai Elytė Šatienė persikraustė gyventi į senelio kambarį, Antanas Šatas, mano tikras tėvas, paskelbė motinai ekonominę blokadą, ir tada Elytė Šatienė pirmąkart gyvenime pradėjo dirbti ne vien šeimai, bet ir visuomenei naudingą darbą – kooperatyvo rūšy ėmė pardavinėti kreidą, kalkes, langų stiklus bei kitas ūkiškas ir statybines medžiagas.

Dabar mes gyvenom kiekvienas sau, taip sakant, viengungiškai, mus jungė bendras skardinis stogas ir bendri virtuvės puodai. Aš, kaip išaiškėjo, kainavau savo tėvui, įskaitant maitinimą, trisdešimt rublių per mėnesį, iš viso – tris šimtus šešiasdešimt rublių grynais per metus. Ko daugiau norėt iš Antano Šato, kuris, pergyvenęs visus gyvenimo sukrėtimus, išsaugojo neblėstantį savo jaunystės idealizmą ir romantiką. Mūsų viengungiško gyvenimo pradžioje, kai užsiliepsnodavo ginčai ir plyksteldavo šventa šeimyninės nesantaikos ugnis, aš buvau tampomas už kojų ir rankų į visas puses, ir tada aš sakydavau Elytei ir Antanui Šatams:

– Patys... patys, mano mieli... Aš dar, ačiū Dievui, esu nepilnametis...

Ir kas dieną virdavau sau ir jiems pietus, daugiausia makaronus ar pienišką makaronų sriubą, o kartais, kai įsitikindavau, jog gyvenimas vis dėlto yra gražus ir saulėtas, iškepdavau kažką panašaus į pyragus ar meduolius ir įbeddavau į kepinį nudrožtą pagaliuką, lyg laivo stiebą su popierinėm burėm, kur būdavo parašytas mano paties sugalvotas kulinarinis pavadinimas, pavyzdžiui: MEDAUS PYRAGAS ANDALŪZIJOS KALVOS, SKIRTAS BOLESLOVO ŠATO ATMINIMUI, o sugrįžusios iš klinikų mano motinos laukia sausainiai su vyšnių uogiene – IR BLOGI LAIKAI TAPS GERI, KAI VĖL TAVE PAMATYSIU.

Elytė Šatienė sugrįžta iš klinikų visa skersai ir išilgai peršviesta ir apšviesta, paverkia man, kaip tikram sūnui, ant peties – aš jai populiariai išaiškinu, kad bet koks auglys yra tas pats, kaip sugedęs dantis, išmuši laiku ir vaikštai laimingas. Žodžiu, padžiovinu ašaras, apsiraminau abudu, Elytė eina į savo rūšį, šildosi rankas prieš elektrinę plytelę. Ir staiga nedrąsiai įslenka jos my-

limo vaiko tėvas ir taip pat kiša rankas pasišildyt prie plytelės lyg prie šeimos židinio ir bando, kaip visados, užmegzt gražius ir nepabaigiamus pokalbius moralinėm temom.

– Tai ką pirkši, Antanai, kalkių, o gal stiklo? – klausia rentgenais peršviesta Elytė.

– Stiklo, – liūdnai sako tėvas ir atitraukia rankas nuo plytelės, sumoka pinigų, pasikiša po pažastim stiklo gabalą ir nueina tik iki kooperatyvo kampo. Ten stovi, mindžiodamas atsirišusius apatinių kelnų raištelius, lyg sveikindamasis su kažkuo, kilsteli skrybėlę ir apsidairęs trenkia stiklą į pamatą.

Sugrįžta atgal Šatas Antanas į rūšį, Elytė Šatienė pakelia galvą ir vėl, lyg jie būtų vienas nuo kito už šimto kilometrų ir kalbėtųsi tarp miestiniu telefonu, sako:

– Ką dar pirkši, Antanai... vėl stiklo?

– Stiklo... iškrito, ir sudaužiau netyčia, – atsidūsta mano tėvas ir velkasi namo su nauju stiklo gabalu, apsuka ratą miestelio gatvėm, vėl sugrįžta prie kooperatyvo ir apsiašarojęs, verksmingu veidu paleidžia stiklą iš rankų.

– Man ne stiklo, – Antanas Šatas lyg ištikimas šuo žiūri į savo žmoną, – man tavo meilės, Elyte, reikia...

– Nėra, nėra, Antanai... Iš kurgi dabar jos paimsi? – švelniai šypsosi Elytė Šatienė.

– Ak Elyte, aš jau – skleroziniai griuvėsiai... aš gi viską pamiršau, – Antanas Šatas nusikelia skrybėlę, riebaluotą nuo prisigėrusio prakaito, ir jos *bryliais* šluostosi akis, – aš vėl įsimylėjęs lyg jaunystėj, prieš dvidešimt su viršum metų...

Elytė Šatienė pataiso susivijusį mano tėvo kaklaraištį ir marškinius, kuriuos panešiojęs Šatas dabar visados išverčia ir toliau nešioja.

Mano tėvas laiko Elytės šiltus nuo elektrinės plytelės pirštus, o ji ramiai šypsosi jam:

– Tai kur tu, Antanai, tiek metų buvai?... Kur tavo akys?... Kur tavo širdis buvo?... Ėjai kažkur, ėjai, ir vis, sakytumei, ratu, ir visados aplink...

Klausimai ir užduotys

1. Ką iš šios apysakos dalies sužinome apie Andriaus Šato šeimą, jo tėvų santykius?
2. Dirbdami grupėse aptarkite aprašomus įvykius, veikėjų poelgius iš skirtingų – Antano Šato, Elytės Šatienės ir Andriaus Šato – perspektyvų. Ką kiekvienas jų jaučia, kaip į kitus šeimos narius žvelgia, šeimos santykius vertina?
3. Kas Andriui Šatui padeda išgyventi šeimos dramą? Paaiškinkite tokią jo poziciją:
„<...> aš sakydavau Elytei ir Antanui Šatams:
– Patys... patys, mano mieli... Aš dar, ačiū Dievui, esu nepilnametis...“
Ar pritariate šitokiai jaunuolio laikysenai? Kodėl?

Iš filmo „Riešutų duona“

TEN, PO MANO DELNU

Šalta ir tamsu žvėriškai, kaime šunys plėšosi, o tu išeini ant kelio su juodu senelio dviračiu ir Liuka – lyg jaunas, pradedantis žmogžudys.

– Tai važiuojam, – sakau atsidusdamas, ir garas kyla lig mėnulio.

– O mūsų niekas nepamatys? – Liuka stovi pasikreipus, negalėdama žmoniškai atsitiest. Matyt, gerai trinktelėjo į akmenį.

– Be panikos, – sakau, pasiraitodamas kelnes. – Tu, Liuka, klausyk visados tiktai manęs, ir viskas bus gerai. Blogais keliais aš tavęs nenuvesiu.

– Gerai, aš tik tavęs klausysiu, – sako vos girdimai Liuka, ir taip graudu pasidaro, lyg peilis būtų po širdim.

Tokios, kaip Liuka, vieną kart per šimtą metų gimsta.

Užkeliu ją ant kartelės, apžergiu dviratį, ir važiuojam. Mano senelio dviratis sėda po truputį ant ratlankių, braška, džeržgia, bet aš nelabai girdžiu. Minu įsiklausęs į dešinę savo koją, kuri nenori lankstytis ir girgžda, nes kaulai tikriausiai čia iššoka iš savo vietų, čia vėl atsitaiso. Įvažiuojam į mišką, o ten kaip žarnoj tamsu. Kelias visur – į kairę, į dešinę, ir, žinoma, verčiamės į griovį. Guliu, ir toks nuobodulys užėina nuo tų avarijų, kad ir keltis nesinori. Bet kažkas šalia tankiai alsuoja ir atsargiai liečia pirštais, lyg kokie paukščiukai vaikštinėtų po širdį. Suprask, žiūri Liuka, ar aš dar gyvas.

– Viskas bus gerai, – tada sakau, – mes teisingai važiuojam.

Ačiū Dievui, miestelis tuščias kaip iššluotas, čia visi anksti gula ir anksti keliasi. Pagaliau nutrenkiu dviratį į bulves, atrakinu duris ir įvedu Liuką:

– Jauskis kaip namie... Mano tėvo namai – tavo namai. Be panikos.

Ir kažko, velniai griebtų, kai tavo namai tušti, suspaudžia širdį, ir pats nežinai, kodėl jautiesi, lyg būtum šlykštus, piktybinis auglys. Virtuvėj nedegu šviesos, kad nesimatyty užmerktų puodų ir lėkščių, ir nuvedu Liuką stačiai į savo viengungišką kambarį.

– Tai tu čia gyveni? – Liuka susijaudinusi apžiūrinėja mano urvą.

– Tenka gyvent, – atsakau ir nupučiu dulkes nuo stalo.

Žodžiu, aptvarkau viską, sustumdau į vietas, išpurtau patalą, bet susigėstu ir nueinu ieškot naujų paklodžių į savo motinos kambarį. Kai žmogus dirbi, ne visada užtenka laiko kojoms nusiplaut. Pervelku patalynę ir sumišęs pasakau:

– Tai gal tu gulkis, Liuka?

O ji man staiga sako:

– Ne, aš visiškai nenoriu miego.

– O mane – atvirkščiai – po avarijos visada miegas pjauna.

Ijungiu stalinę lempą ir nusuku į sieną:

– Negaliu tamsoj miegot, kažkaip dusina.

– Aš irgi, – Liuka nedrąsiai atsikelia nuo kėdės, – pabandysiu, gal ir pasiseks užmigti.

Liuka atsisėda ant lovos krašto, pagalvoja, nusiauna savo jau sunešiotus, kadaise kramtytus batukus.

Aš įjungiu Paryžių, švilpaudamas pataisau pagalvę, įkeliu jos kojas į lovą ir tebešvilpaudamas užkloju ją nenusirengusią. Liuka guli lyg pievoj, sudėjusi rankas už galvos, paskui apglėbia pagalvę ir džiugiai atsidūsta:

– O, tai tu čia visados miegi?

– Tenka miegot, – sakau tebešvilpaudamas, – čia stumiu bemieges naktis.

Ir staiga suabejoju ir niekaip negaliu prisimint, ar lauko durys užrakintos, ar, velniai trauktų, palikau jas atdaras. Liuka žiūri susirūpinus į mane ir, kai aš einu pažiūrėt durų, atsisėda lovoj:

– Kur tu? Išėini?

– Tuo sugrįšiu, – sakau, – ir apskritai aš tavęs, Liuka, niekada nepaliksiu...

Nueinu į virtuvę, paklevenu lauko durų spyną ir sakau sau, kad Liuka irgi žmogus ir turi prieš guldama pavalgyt, ir užkaičiu arbatinį.

Kai grįžtu, man pasivaidena, kad Liuką dejuoja.

– Tau skauda? – klausiu susirūpinęs ir uždedu ranką jai ant kaktos, atseit, lyg matuodamas karštį.

– Skauda, – liūdnai sako Liuka, ir aš drąsindamas paglostau jos plaukus ir veidą. Ji atsidūsta ir pašnibždom sako:

– Man iš tikrųjų labai skauda, garbės žodis...

– Nieko, – raminu, – pavyzdžiui, vienas mano pažįstamas be parašiuo...

Bet Liuka paima mano ranką ir prideda ją sau kažkur kairėj pusėj ant krūtinės.

– Čia kažkas atsitiko, – pašnibždom sako Liuka.

Aš stengiuosi per antklodę savo delnu pajust tą baisų Liukos kažkas kažkas atsitiko, ir, žinoma, galvoj man maišosi girdėti įvairūs smegenų sutrenkimai, apendicitai.

Bet tai, mano mieli, vaikų žaidimas, palyginus su tuo, kas yra ten... ten, po mano delnu.

Iš filmo „Riešutų duona“

Klausimai ir užduotys

1. „Tokios, kaip Liuka, vieną kart per šimtą metų gimsta.“ Kodėl Andrius Šatas būtent taip apibūdina mylimą mergaitę? Kodėl Liuka tampa Andriui tokia artima, nepaprasta, išskirtinė? Kokiais palyginimais nusakomi stiprūs Andriaus jausmai Liukai?
2. Andriui Šatui ir Liukai Kaminskaitei būti kartu nėra įprasta, jie jaučiasi kiek nejaukiai, drovisi vienas kito. Kaip šioje situacijoje juos gelbsti juokas?
3. Grupėse atidžiau panagrinėkite tekstą ir paaiškinkite, kuo ši apysakos dalis yra lyriška, kuo – komiška? Kodėl jaunuolių laimingos meilės scena kelia ir gaudulį, ir šypseną?

ŽAISKIT, ŽAISKIT, MANO MIELI, ELEKTROS LEMPUTĖM

<...>

Rytą įlekia pro langą drėgnas lapas ir nusėda ant veido. Gatvėje burzgia sunkvežimiais, aš pašoku iš lovos ir matau Liuką prie vartų. Kaminskas sėdi kabinoje, o Peliūkštis viršuj, tarp spintų, veidrodžių ir puodų, įsitaisęs ant sofos su dviem elektros lemputėm rankose.

Tėvas praveria kambario duris ir susijaudinęs sako:

– Ten ji, Kaminskaitė, tavęs laukia.

– Žinau... – sumurmu. – Žinau ir be jūsų... palikit mane ramybėje.

Kaminskas kabinoje sulanksto laikraštį, ir garsiau suburzgia motoras. Liuka prikanda lūpą, grįžteli į mašiną, aš basas kaip stoviu išlekiu į kiemą ir uždusęs šūkteliu:

– Liuka!.. Liuka, palauk!

Ji atsigrižta, lyg norėdama pulti prie manęs, bet sustoja, ir mes abu apsidairom ir nuleidžiam akis, nes Kaminskas, išlipęs iš kabinos, ir šoferis, ir Peliūkštis su dviem elektros lemputėm rankose, ir mano tikras tėvas, ir net mano išoperuota motina tarpdury, ir mieli kaimynai už tvoros, ir šiaip malonūs pažįstami gatvėje spokso į mus ir laukia spektaklio.

Aš susikišu rankas į kišenes ir sakau, išstumdamas šypseną kaip sulytą ir priplaktą šunį:

– Tai išvažiuoji?

– Išvažiuoju, – šypteli Liuka ir skėsteli rankomis.

Liukos batai blizga laku ir varinėm grandinėlėm, ir apskritai ji visa žvėriškai graži ir šventiškai blizganti, ir jos akys taip pat blizgančios, lyg turėtų keturiasdešimt laipsnių temperatūros. Užaugęs ir, kaip sakoma, dar labiau išsiskleis ir išgražės, nors mes visi tuo tarpu, galbūt, ir kapuose ilsėsime.

– Laimingai! – sakau.

– Laimingai, – sako Liuka ir žiūri man į kojas, – nevaikščiok basas, žemė šalta.

– Nieko, – nusijuokiu, – aš užsigrūdinęs.

Liuka sėda į kabiną, Kaminskas pasislenka, ir sunkvežimis pradingsta iš mano akių amžinai, ir paskutinį iš Kaminskų matau Peliūkštį, žongliruojantį su dviem elektros lemputėm.

Ir vėl, velniai griebtų, pradeda lyt.

Klausimai ir užduotys

1. Panagrinėkite Andriaus ir Liukos atsisveikinimo sceną. Kaip joje elgiasi pagrindiniai veikėjai? Ką slepia jų elgesys?
2. Raštu išsamiau paaiškinkite šios apysakos dalies pavadinimą. Kokią reikšmę įgyja žodžiai: „Žaiskit, žaiskit, mano mieli, elektros lemputėm“?

NEGRĮŽK, LIUKA, NEGRĮŽK, MANO GYVENIME, NIEKADOS

Buvo tylu, ir begalinė, lyg išretinta erdvė priešais, į šoną ir už nugaros spengė ausyse – jokio garso, negirdėti net vėjo, kuris nešė aštrias žemės dulkes ir lyg skutamaisiais peiliukais pjaustė akis.

– Aš baigiu apakt! – Liuka užsimerkusi skaičiavo šovinius ir valė nuo jų smėlį.

Jie artėjo tai pradingdami, tai vėl pasirodydami priekyje, šone ir už nugaros, aštrūs ir mirgantys lyg dulkės, ir staiga išdygo čia pat, ranka pasiekiami.

– NO PASARAN! – suklykiau, Liuka pakibo man ant kaklo, ir aš, nusimetęs antklodę ir atsimerkęs, pamačiau, jog baigiu praryt raudoną Liukos kaspinę.

Užsidediau stalinę lempą, kaspinas buvo šlapias ir sudriskęs nuo kramtymo, o mano skrandį pradėjo traukyt skausmingos spazmos, lyg tuoj vemčiau. Atsikėliau iš lovos ir, lėtai grabinėdamas sienų, lyg mano senelis, keičiantis pinigams, išslinkau iš kambario.

Virtuvėj degė šviesa, ir aš girdėjau vienodą taukšėjimą.

Mano tėvas dryžuota pižama ir aštriom kaip nupešto paukščio sparnai mentėm palinkęs skaldė plaktuku riešutus ir metė branduolius į stiklinę permatomą lėkštę. Jis atsistojo lyg mokinys, nusiėmė akinius, nušluostė į pižamą, vėl užsidedo ir droviai pasakė:

Iš filmo „Riešutų duona“

- Šiandien tavo gimimo diena... Aš prisiminiau, kad tu visada mėgdavai riešutus...
- Tai tu iš tikrųjų prisiminei? – paklausiau nustebęs ir gerokai susijaudinęs.
- Pabandysiu iškept riešutų duonos. Gal ir pavyks... – šyptelėjo tėvas ir skėstelėjo rankom. –

Tik riešutų mažoka, per vėlai susigriebiau.

Paskui atsikėlė iš lovos mano motina ir pažiūrėjo, pravėrusi duris. Ji buvo basa, žemuogėm išmargintais ilgais naktiniais marškiniais ir šypsodamasi rodė žvilgsniu į mano tėvą. Tada uždarė duris, bet greit sugrįžo į virtuvę ir padovanojo man baltas kelnės, kokias nešioja tik žokėjai, bokso teisėjai ir kai kurie laimingi žmonės.

- Tik nespėjau dar atsiulėt...

Aš apsimoviau baltom kelnėm, buvau gerokai sulysęs, ir jos man buvo per plačios. Ir mano tėvas padėjo plaktuką į šalį ir įdėmiai nužvelgė mane nuo juosmens iki kojų.

- Gražios kelnės, tik gal kiek nepraktiškos.

Galbūt, iš tikrųjų su tokiom kelnėm mūsų miestely vaikšiotum lyg balta varna ir tave greitai apdrabstytų purvais, nes nesi nei bokso teisėjas, nei žokėjas, nei... nei...

Susėdom už stalo ir pradėjom švęst mano gimimo dieną, ir mano motina ilgai pasakojo, kaip gimdė mane ir kad aš galėjau gimt negyvas, kaip dujom apnuodytas Irenos Meškutės vaikas. O tėvas pasakojo, kaip jis penkis kartus laktė nuo ligoninės iki namų, nuo namų iki ligoninės su antklode, vystyklais ir kad kareivis su šautuvu palaikė jį miškinų ryšininku.

- Ačiū jums, tėvai, – pasakiau, – ir tau, Elyte, kad manęs nepamiršot.

– Ką tu šneki, – susijaudino ir net paraudo mano tėvas. – Aš ne toks jau baisus sklerotikas, kad tave pamirščiau.

Elytė tik šypsojosi ir negalėjo juoktis, nes jai dar skaudėjo siulė.

Buvo dvylikta valanda, kai aš apkabinau savo tikrą tėvą ir savo tikrą motiną per pečius ir pasakiau:

- Tegu man nudžius ranka, jeigu aš pamirščiau jus, tėvai, ir tave, Elyte.

Ir jie nuėjo miegot, gręžiodamiesi ir negalėdami atsižiūrėt į savo tikrą sūnų.

Sutvarkiau virtuvę, išploviau indus, sušlaviau tuščius kevalus ir pasėmiau saują tėvo išgliaudytų riešutų: jie buvo pernykščiai, sudžiūvę, susitraukę ir kartūs – tai ne tie riešutai, tai ne ta riešutų duona, kurios, galbūt, niekados iš tikrųjų nebuvo ir niekada nebus.

Užgesinu virtuvėj šviesą ir, lėtai kramtydamas riešutus, sakau:

– Negrižk, Liuka, negrižk, mano gyvenime, niekados...

Klausimai ir užduotys

1. Aptarkite, kokie Šatų šeimos santykiai išryškėja šioje kūrinio dalyje. Kokiomis detalėmis, kokiais vaizdais santykiai atskleidžiami?
2. Koks elgesys, kokie žodžiai liudija penkioliktąjį gimtadienį švenčiančio Andriaus Šato brandą? Kaip jis mums pasakoja apie save, savo tėvus, savo gimtadienį? Kokią pasakojimo nuotaiką pajuntame? Kodėl? Kodėl tekstas baigiamas būtent tokiais Andriaus žodžiais Liukai?
3. Raštu paaiškinkite, kokias papildomas reikšmes šioje apysakos dalyje įgyja riešutų duonos vaizdinys. Savo išvadas pristatykite klasėje ir apibendrinkite.

PASKUTINIS SKYRIUS

Finkelšteinas nuo pat vaikystės buvo žydas ir nuo pat vaikystės kirpo plaukus. Finkelšteinas išskleidė naują paklodę, apgaubė mano rankas, kojas, pečius, palikdamas tik galvą, ir paklausė:

– Kaip?..

Aš pagalvojau ir liūdnai šyptelėjau:

– Plikai, varykit plikai...

Už krosnies džiūvo šlapios malkos ir iš sugadinto radijo taško stengėsi prasimušt tolima, lyg vasaros žiogų čirškimas, smuikų muzika.

Finkelšteinas suleido pirštus į mano plaukus, pakraipė galvą ir įjungė elektrinę kirpimo mašinėlę. Plaukai krito ir slydo iškrakmolyta paklode žemyn, ant grindų. Finkelšteinas papūtė į mano pakaušį ir pasakė uždusęs:

– Auksas, ne plaukas.

O aš velniai žino kodėl staiga pasiutusiai susigraudinau, suspaudžiau saujoj kuokštą nuosavų gaurių ir begėdiškai prieš veidrodį, viešai ir įžūliai apsižliumbiau, visa laimė, kad dar tyliai, be garso, kaip ciuckis, batu smagiai užvažiuotas.

Finkelšteinas išjungė elektrinę kirpimo mašinėlę, nupurtė plaukus ir, žiūrėdamas tik į veidrodį, nušluostė paklode mano drėgną veidą.

– Dešimt kapeikų, – pasakė Finkelšteinas ir išmušė kasoj kvitą.

Aš padaviau jam pinigų, apsivilkau paltu, Finkelšteinas atidarė duris, ir aš išmoviau balta ir šąlančia galva, o iš dangaus sukdamasis krito pirmas šių metų sniegas...

Tegu sninga, ir apskritai... Ak, pasikarkit, pasikarkit su tuo savo sniegu...

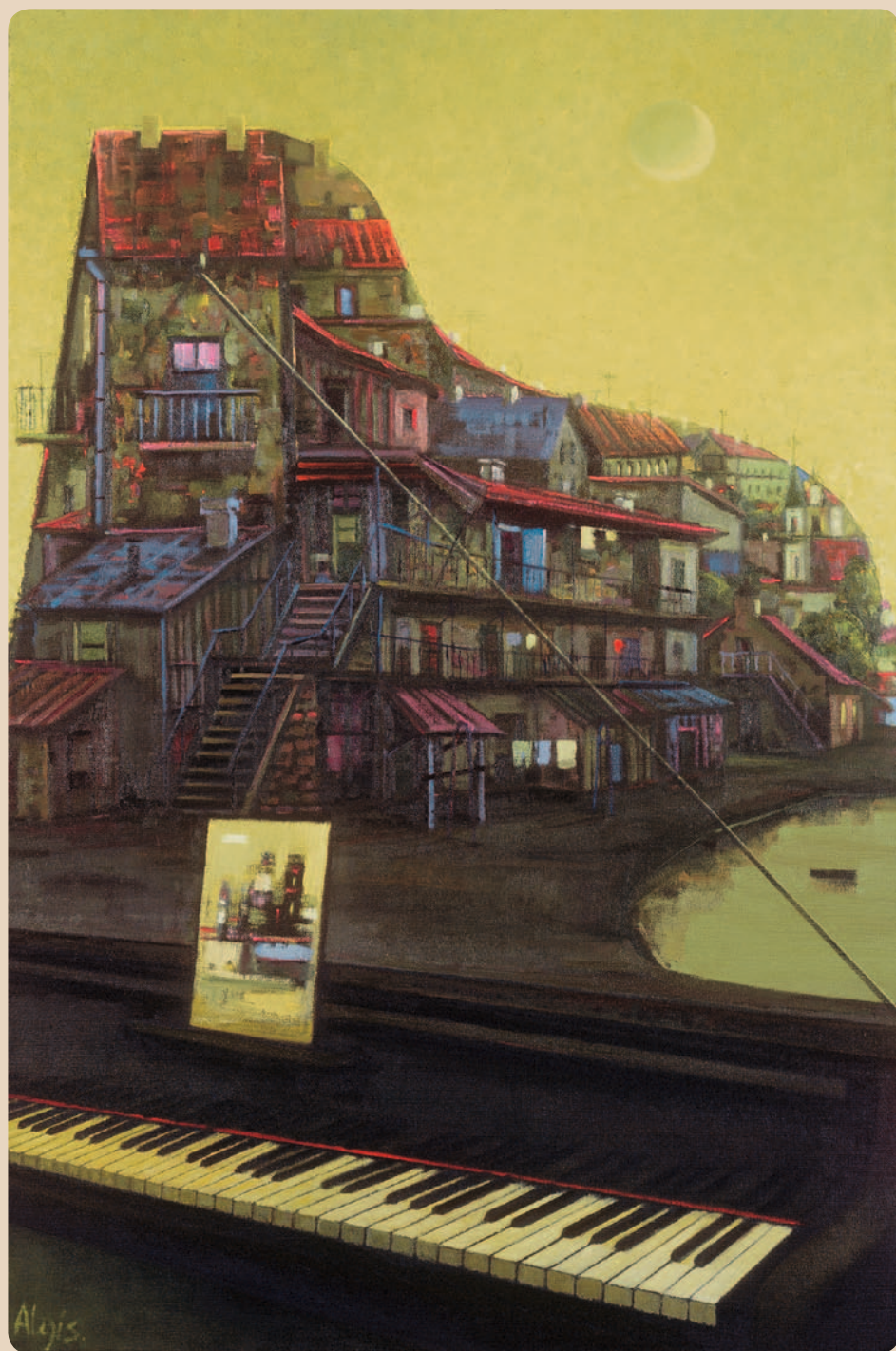
Iš filmo „Riešutų duona“

Klausimai ir užduotys

1. Kuo svarbi pati apysakos pabaiga? Kuo ji išsiskiria iš viso apysakos pasakojimo? Ką ji pasako apie Andrių Šatą?
2. Pasiaiškinkite, ką reiškia plaukų kirpimo scena?
3. Perskaitę visą apysaką, grupėse aptarkite, kokie klausimai kūrinyje keliami ir svarstomi, kokia yra šios apysakos tema, kokia pagrindinė mintis? Kaip apysakos pavadinimas padeda atskleisti pagrindinę mintį? Išvadas pristatykite klasėje ir apibendrinkite.
4. Savo ar senelių namuose paieškokite senų daiktų, kurie primintų apysakoje „Riešutų duona“ vaizduojamus laikus ir padėtų atskleisti, išryškinti šio kūrinio temą, pagrindinę mintį, veikėjus. Pasirinktą daiktą ar daiktus pristatykite klasėje ir papasakokite apie juos, susiedami jų istorijas su apysakos turiniu.
5. Panagrinėkite nepagrindinių veikėjų paveikslus. Kuo jie spalvingi, įdomūs? Kuo reikšmingi pagrindiniams veikėjams? Kaip jie padeda išplėtoti apysakos temą ir atskleisti idėją?
6. Išsirašykite į savo Meno dienoraštį Jums svarbias apysakos mintis. Užsirašykite ir savo pastebėjimus, kuo Jums asmeniškai pasirodė reikšmingos pasakotojo patirtys.
7. Pasirinkite vieną iš dviejų teiginių ir, remdamiesi tekstu, jį pagrįskite: „Esu žaidžiantis žmogus ir literatūra man visada buvo žaidimas“ (Saulius Šaltenis), „Saulius Šaltenis – prozos poetas“ (Jūratė Sprindytė). Savo argumentus pristatykite grupėse, išrinkite arba suformuluokite pačius stipriausius ir apibendrinkite.

Romenas Gary ir juokas pro ašaras

Algirdas Griškevičius. „Senamiesčio sonata“, 1997 m.

Su motinos meile gyvenimas pačioj aušroj tau duoda pažadą...

Į gyvenimą žvelgiu kaip į reikšmingą estafetę, kurioje kiekvienas mūsų privalo prieš pargriūdamas kuo toliau nuvesti priesaką – „būk žmogumi“.

Mes ne tiek gyvename gyvenimą, kiek esame jo gyvenami.

Humoras – tai orumo teigimas, žmogaus pranašumo skelbimas prieš viską, kas jam nutinka.

Romenas Gary, 1960 m.

Romenas Gary buvo apsėstas nenumaldomo siekio pranažti patį save. Tai buvo didelių ambicijų ir stiprių aistrų žmogus, savo amžiaus menininkas ir svajonių magas...

Dominika Bona, prancūzų literatūros tyrinėtoja, 1987 m.

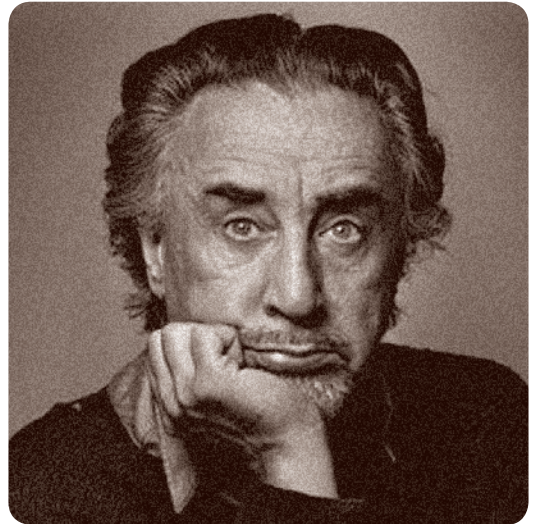
Apie Romeną Gary

Romenas Gary (1914–1980) – pasaulinio pripažinimo sulaukęs žydų kilmės prancūzų rašytojas. Tikrasis jo vardas – Romanas Kacevas. Būsimas rašytojas gimė Vilniuje. Čia augo, mokėsi, patyrė pirmąją meilę. Jo mama Mina kilusi iš Švenčionių miestelio.

Būdamas devynerių, su motina persikėlė gyventi į Varšuvą, vėliau išvažiavo į Prancūziją. Ten prieš Antrąjį pasaulinį karą studijavo teisę, dirbo padavėju restoranuose, statistu kine, piešėju žaislų fabrike, pradėjo rašyti.

Karo išvakarėse buvo susiruošęs nužudyti Adolfą Hitlerį ir jau įsigijęs bilietą į Berlyno ekspresą, tačiau nuo šio žygio jį sulaikė motina. Tuomet įstojo į karo lakūnų mokyklą. Kilus karui kovėsi oro mūšiuose. Už narsą apdovanotas „Garbės legiono“ ordinu.

Po karo dirbo Prancūzijos diplomatu Bulgarijoje, Šveicarijoje, JAV. Atsidėjo literatūriniam darbui. Pasirinko Romeno Gary slapyvardį. Savo naująją pavardę kildino iš Vilniuje išmokto

Romenas Gary apie 1975 m.

Skulptoriaus
Romo Kvinto
sukurtas paminklas
Romenui Gary,
2007 m.

rusiško žodžio gori – „dek“. Juo pabrėžė liepsningą, ugningą savo būdą. Rašytojas parašė net trisdešimt knygų. Dvi iš jų laimėjo svarbiausią Prancūzijoje – Gonkūrų – literatūrinę premiją.

Iš visos Romeno Gary kūrybos išsiskiria autobiografinis romanas „Aušros pažadas“. Apie jį rašytojas sakė: „Išduosiu paslaptį – iš viso to, ką esu parašęs, „Aušros pažadas“ veikiausiai man pati brangiausia knyga. Joje daugiausia manęs, manojo pasaulio matymo ir gyvenimo.“ Šiame romane R. Gary pasakoja apie savo vaikystę ir jaunystę, Vilniuje praleistus metus ir čia patirtus stiprius išgyvenimus.

Šiandien gimtasis rašytojo miestas saugo jo atminimą. Dabartinėje Jono Basanavičiaus gatvėje Vilniuje, greta namo, kuriame gyveno R. Gary, stovi berniuko statulėlė – tai paminklas rašytojui ir jo vaikystei.

II SKYRIUS

Regis, man buvo trylika, kai pirmą kartą pajutau turįs pašaukimą.

Mokiausi Nicos licėje, ketvirtoje klasėje, o motina tuomet atidarė vieną iš savo „vitrinų“ „Negresco“ viešbučio koridoriuje, kur išdėliodavo jai patikėtas prabangių parduotuvių prekes: nuo kiekvieno parduoto šaliko, diržo ar palaidinės ji gaudavo dešimt procentų komisinių. Kartais užkeldavo truputį kainą patyliukais, o skirtumą susidėdavo į kišenę. Kiaurą dieną nekantriai laukdavo atsitiktinių pirkėjų, nervingai traukdama vieną po kitos tas „Gauloise“, nes tuomet kasdienė mūsų duona visai priklausė nuo tos nepatikimos prekybos.

Jau trylika metų viena, be vyro, be meilužio, ji atkakliai grūmėsi, kad mudu kas mėnesį turėtume iš ko gyventi: sumokėti už sviestą, batus, butą, drabužius, už tą vidudienio žlėgtainį, kurį kasdien patiekdavo man iškilingai lėkštėje, lyg kokį ženklą savo pergalės prieš priešiškas jėgas. Pargrįžęs iš licėjaus, atsisėdavau prie stalo prieš tą patiekalą. O motina stovėdavo ir nurimusi savo mažylius žindančios kalės žvilgsniu žvelgdavo, kaip valgau. Pati prie jo neprisiliesdavo ir tikino mane, kad mėgsta tik daržoves, o valgyt mėsą, riebalus jai griežtai draudžiama.

Kartą, atsistojęs nuo stalo, nužingsniavau virtuvėn atsigerti vandens.

Motina sėdėjo ant taburetės; ant kelių laikė keptuvę, kurioje kepė mano žlėgtainis. Kruopščiai trynė duonos riekelėmis jos riebaluotą dugną ir godžiai valgė jas; nors ji mikliai pakišo keptuvę po pašluoste, iškart, it žaibo nutviekstas, aš supratau tikrąsias vegetariškos jos dietos priežastis.

Valandėlę stovėjau kaip įbestas, suakmenėjęs, žvelgiau apniktas siaubo į tą keptuvę, prastai paslėptą po pašluoste, į išgąstingą, kaltą motinos šypsnį, paskui pratrūkau rauda ir išbėgau lauk.

Šekspyro prospekto, kur mes tuomet gyvenome, gale virš geležinkelio stūksojo status pylimas, – ten ir nubėgau pasislėpti. Man šovė į galvą mintis pulti po traukinį ir taip išsivaduoti nuo savo gėdos ir bejėgiškumo, bet kone tuoj pat pašėlęs ryžtas atitaisyti pasaulį ir vieną dieną pakloti jį motinai po kojų, – džiugų, teisingą, pagaliau jos vertą, – nutvilkė širdį, o kraujas tą liepsną varinėjo iki pat galo. Įsikniaubiau į rankas, išliejau savo skausmą, bet šįkart ašaros, dažnai suteikdavusios palengvėjimą, neguodė. Mane apniko nepakeliamas netekties, nuvyriškėjimo, kone luošumo jausmas; metams bėgant tas mano vaikiškas nusivylimas ir neaiškių dalykų siekis ne tik tai neišdilo, bet dar didėjo man augant ir pamažėle virto reikme, kuriai patenkinti jau niekad nepakako nei moters, nei menų.

Kai taip įkniuobęs į žolę verkiau, šlaito viršuj staiga išvydau motiną. Nežinau, kaip ji tą vietą surado: čia niekas niekad neateidavo. Mačiau, kaip ji pasilenkė, palindo po vielos pinučiais, paskui pradėjo leisti prie manęs, o jos žili plaukai buvo pilni šviesos, dangaus. Atsisėdo šalia, įsikando savo amžiną „Gauloise“.

– Neverk.

– Palik mane.

– Neverk. Atsiprašau. Tu jau vyras. Aš užgavau tave.

– Sakau tau, palik mane!

Bėgiais pravažiavo traukinys. Staiga man pasirodė, kad šitaip dunda mano skausmas.

– Daugiau tai nepasikartos.

Truputį aprimau. Abu sėdėjome ant pylimo, susidėję rankas ant kelių, žiūrėjome į kitą pusę. Ten prie medžio – mimozos – stovėjo pririšta ožka. Mimoza buvo apsiklėtusi žiedais, dangus – žydrių žydriausias, o saulė tviekste tvieskė. Staiga man toptelėjo: visas pasaulis – tik iliuzija. Tai buvo mano pirmoji suaugusio žmogaus mintis, kurią prisimenu.

Motina kyštelėjo man „Gauloise“ pakelį.

– Nori cigaretės?

– Ne.

Ji stengėsi elgtis su manimi kaip su vyru. Gal skubėjo. Jai buvo jau penkiasdešimt vieneri. Sunkus amžius, kai visas tavo gyvenimo ramstis – vaikas.

– Ar parašei ką nors šiandien?

„Rašiau“ jau visus metus. Savo eilėraščiais išmarginau ne vieną mokyklos sąsiuvinį. Kad atrodytų kaip spausdinti, visus juos, žodis po žodžio, perrašydavau spausdintinėmis raidėmis.

– Taip, pradėjau ilgą filosofinę poemą apie sielų persikūnijimą ir klajones.

Ji pritariamai linktelėjo galva.

– O kaip licėjuje?

– Gavau nulį iš matematikos.

Motina susimąstė.

– Jie tavęs nesupranta.

Buvau linkęs su ja sutikti. Atkaklumas, su kuriuo tikslųjų mokslų mokytojai rašydavo man nulių, liudijo visišką jų neišmanymą.

– Jie dar pasigailės, – pasakė motina. – Jiems bus gėda. Ateis diena, kai tavo vardas bus išraižytas aukso raidėmis ant licėjaus sienų. Rytoj nueisiu pas juos ir pasakysiu...

Aš suvirpėjau.

– Mamyte, aš tau draudžiu! Tu vėl mane apjuoksi.

– Aš paskaitysiu jiems tavo naujausių eilėraščių. Aš buvau didi aktorė, eilėraščius deklamuo-
ti moku. Tu būsi d'Anuncijus¹! Tu būsi Viktoras Hugo, Nobelio premijos laureatas!

– Mamyte, aš tau draudžiu su jais kalbėti.

Ji manęs nebeklausė. Jos žvilgsnis pasiklydo toliuose, lūpos nušvito laiminga šypsena, sykiu naiviai ir patiklia, sakytum akys, skrosdamos ateities rūkus, staiga išvydo sūnų jau suaugusį, pažįstamą kopiantį Panteono laiptais paradine uniforma, gaubiamą šlovės, sėkmės ir pagarbos.

– Visos moterys bus tau po kojų, – kategoriškai baigė ji, nušluodama dangų cigarete.

Paskendęs dūmų debesyje, pravažiavo pusės pirmos traukinys iš Vintimiljos. Keleiviai, sėdintys prie langų, tikriausiai svarstė, ką taip įdėmiai žvalgo danguje ta žilaplaukė moteris ir liūdnas vaikas, vis dar šluostantis ašaras.

Staiga motina susirūpino.

¹ Gabrieliūs d'Anuncijus – žymus italų poetas.

– Tau reikia sugalvoti slapyvardį, – tvirtai pareiškė ji. – Didis prancūzų rašytojas negali pasirašinėti rusiška pavarde. Jei būtum smuikininkas virtuožas, ji pritiktų, bet tik jau ne prancūzų literatūros titanui...

Šįkart „prancūzų literatūros titanas“ pritarė jai visiškai. Jau pusę metų aš kiauras valandas „bandžiau“ visokius slapyvardžius. Kaligrafiškai juos vedžiojau raudonu rašalu specialiaame sąsiuvinyje. Dar šįryt buvau apsistojęs prie „Iubero de la Valė“, tačiau po pusvalandžio nebegalėjau atsispirti nostalgiskam „Romenui de Ronsevo“ žavesiui. Tikrasis mano vardas, Romenas, atrodė man visai patenkinamas. Bet visa bėda, kad jau buvo Romenas Rolanas, o aš nebuvo linkęs dalytis šlove su niekuo. Visa tai buvo labai keblu. Slapyvardis nepatogus tuo, kad negali juo išreikšti visko, ką jauti turįs savyje. Aš jau buvau priėjęs išvadą, kad slapyvardžio, kaip literatūrinės išraiškos priemonės, nepakanka, kad dar reikia rašyti ir knygas.

– Jei būtum smuikininkas virtuožas, pavardė Kacevas visai tiktų, – pakartojo motina atsidususi.

Ta „smuikininko virtuozo“ istorija jai buvo didis nusivylimas. Aš dėl to jaučiausi labai kaltas. Čia būta kažkokio nesusikalbėjimo su lemtimi, kurio motina visiškai nesuprato. Tikėdamasi visko iš manęs ir ieškodama stebuklingo trumpesnio kelio, atvesiančio mudu „į šlovę ir minios liaupses“, ji niekad nesutrikdavo prieš banalybę, ir tai pasireiškėdavo ne tiek nuvalkiotais kalbos štampais, kiek savotiška priklausomybe nuo savo meto visuomenės ir jos vertybių, jos etalonų (esama trafaretų, gatavų formulių, kurios atliepia išgaliojusių visuomeninę tvarką ir prisitaiko prie jos). Tad iš pradžių ji puoselėjo viltį, kad būsiu vunderkindas, toks Jašos Heifeco¹ ir Jehudžio Menuhino², kurie tuomet jau buvo pasiekę savo jaunos šlovės viršūnę, hibridas. Motina visada svajojo būti didžia aktore; man buvo tik septyneri metai, kai vienoje Vilniaus parduotuvėje, Rytų Lenkijoje, kur mes trumpam apsigyvenome pakeliui į Prancūziją, man buvo nupirktas nenaujas smuikas ir aš buvau iškilmingai nuvestas pas tokį pavargusį, juodais drabužiais vilkintį ilgaplaukį vyriškį, kurį motina vadino „maestro“, pagarbiai tardama tą žodį pašnibždomis. Paskui aš eidavau ten vienas, narsiai, dusyk per savaitę, nešinas smuiku geltoname futliare, išsklotame violetiniu aksomu. Tą „maestro“ prisimenu tik kaip žmogų, didžiai nustebdavusį kiekvienąsyk, kai aš paimdavau į rankas smičių, o tas jo šūksnis: „Ai! Ai! Ai!“, kurį tuomet išleisdavo, užspausdamas ausis abiem delnais, dar ir dabar man skamba ausyse. Manau, jis buvo žmogus, baisiai kentėjęs nuo visuotinės harmonijos stokos šiame niekingame pasaulyje, nuo stokos tos harmonijos, kurioje aš, matyt, vaidinau itin ryškų vaidmenį tas tris savaites, kol truko mano pamokos. Pasibaičius trečiai savaitei jis guviai ištraukė iš mano rankų smičių, smuiką, patikino pasikalbėsiąs su mano motina, tada išprašė mane lauk. Ką jis pasakė motinai, taip ir nesužinojau, bet keletą dienų ji dūsavo ir žvelgė į mane su priekaištu, kartais, užplūdus gailėsčiui, glausedavo prie savęs.

Didžioji svajonė išsisklaidė.

¹ Jaša Heifecas – pasaulinio garso smuikininkas, virtuožas, gimęs Vilniuje.

² Jehudis Menuhinas – litvakų kilmės pasaulinio garso smuikininkas, dirigentas.

Klausimai ir užduotys

1. Pasikeiskite nuomonėmis, ką įdomaus, svarbaus, netikėto sužinome apie trylikametį Romeną ir jo mamą. Koks jų gyvenimas? Kuo saviti jų santykiai?
2. Aptarkite grupėse, kodėl aprašytas įvykis toks svarbus pasakotojo gyvenime. Kodėl būtent šis įvykis jį subrandina ir padeda pajusti savo pašaukimą? Kodėl pamatęs motinos pasiaukojimą, Romenas patiria „ryžtą atitaisyti pasaulį ir vieną dieną pakloti jį motinai po kojų – džiugų, teisingą, pagaliau jos vertą“? Ką jis mąsto apie gyvenimą? Savo išvalgas pagrįskite teksto citatomis ir pristatykite klasėje.
3. „Su motinos meile gyvenimas pačioj aušroj tau duoda pažadą“, – sako Romenas Gary. Remdamiesi perskaityto skyriaus tekstu, raštu paašškinkite romano pavadinimą – „Aušros pažadas“. Kokią romano idėją šis pavadinimas pabrėžia?
4. Atidžiau panagrinėkite Romeno motinos paveikslą. Ko ir kaip ji gyvenime siekia? Kaip elgiasi? Kaip išreiškia meilę sūnui? Kodėl ji atsi-prašo Romeno?
Kuo motinos paveikslas dramatiškas, lyriškas, komiškas?
5. Aptarkite, kuo savitas šios knygos pasakojimas. Kaip pasakotojas žvelgia į save, į savo siekius? Kodėl jo kalbėjimas apie rimtus gyvenimo dalykus mums kelia šypseną ir juoką? Kas pasakojimui suteikia komizmo? Pasvarstykite, kokia galėtų būti Romeno Gary juoko prasmė.
6. Pasiruoškite ir vaidmenimis perskaitykite pasirinktą šio skyriaus iš-trauką. Atskleiskite veikėjų jausmus ir charakterius, perteikite pasakojimo komizmą.

Algirdas Griškevičius. „Koliziejus“, 1998 m.

VI SKYRIUS

Tuomet mes laikinai apsigyvenome Vilniuje, Lenkijoje, „pakeliui“, kaip mėgdavo pabrėžti motina: laukėme, kada galėsime visam laikui išvykti į Prancūziją, kur turėjau „užaugti, baigti studijas, tapti ne bet kuo“. Nusisamdžiusi padėjėją, motina uždirbdavo mudviem duoną darydama moteriškas skrybėlaites mūsų bute, kuris pavirto „didžiuoju Paryžiaus madų salonu“. Išmoningai padirbtos etiketės įtikindavo klientes, kad skrybėlaitės yra garsaus tų laikų paryžiečio madų dizainerio Polio Puarė kūrinys. Su tomis kartoninėmis dėžėmis ji nepailsdama keliaudavo iš vieno namų į kitus – dar jauna moteris didžiulėmis žaliomis akimis, veidu, švytinčiu nežabotu motinišku ryžtu, kurio jokia abejonė negalėjo nei palaužti, nei pažeisti. Aš likdavau namuose su Aniela, kuri prieš metus išvyko drauge su mumis iš Maskvos. Tuomet mūsų materialinė padėtis buvo apverktina, paskutinės „šeimos brangenybės“ – šį kartą tikros – jau seniai buvo parduotos, o Vilniuje, kur sniego krūvos palei nešvarias pilkas sienas nuolat didėjo, buvo siaubingai šalta. Skrybėlaites pirkto gana prastai. Kai motina grįždavo iš savo žygių, namų savininkas kartais palaukdavo jos laiptinėje, kad pareikštų, jog išmes mus į gatvę, jei per dvidešimt keturias valandas nesumokėsime nuomos. Ir dažniausiai nuoma būdavo sumokėta per dvidešimt keturias valandas. Kaip – to aš niekada nesužinosiu. Žinau tik, kad ji visada būdavo sumokėta, krosnis būdavo pakurta, ir aš puikiai prisimenu, kaip pergalingai, kaip liepsningai išdidžiai motina žvelgdavo man į akis, kai mane apkabindavo. Tuomet mes iš tikrųjų buvome pasiekę dugną – nesakau

„prarajos“, nes nuo tada patyriau, kad praraja dugno neturi ir kad visi mes galim mušti gylio rekordus, niekada neišsėdami tos įdomios institucijos galimybių. Motina grįždavo iš ilgų kelionių po apsnigtą miestą, sudėdavo į kertę kartonines skrybėlių dėzes, atsėdavo, prisidėdavo cigaretę ir žiūrėdavo į mane su švytinčia šypsena.

– Kas nutiko, mamyte?

– Nieko. Eikš, pabučiuok mane.

Prieidavau, ją pabučiuodavau. Jos skruostai kvėpėdavo šalčiu. Ji priglausdavo mane prie savęs ir žvelgdavo susižavėjusi pro mano petį į kažką tolimą. Paskui ištardavo:

– Tu būsi Prancūzijos ambasadorius.

Aš visai nežinojau, ką tai reiškia, tačiau neprieštaravau. Man buvo tik aštuoneri, bet jau buvau tvirtai nusprendęs: suteiksiu motinai viską, ko tik ji panorės.

– Gerai, – sutikdavau nerūpestingai.

Aniela, sėdėdama prie krosnies, žvelgdavo į mane pagarbiai. Motina šluostydavosi laimės ašaras. Ir spausdavo mane glėbyje.

– Tu turėsi automobilį.

Ji ką tik būdavo pėsčiomis perėjusi visą miestą, nors lauke spaudė dešimties laipsnių šaltis.

– Reikia tik trupučio kantrybės, ir daugiau nieko.

Koklių krosnyje traškėdavo malkos. Apsnigtas pasaulis už langų atrodė keistai tirštas, įgijęs kažin kokį tylos matmenį, kartais paryškintą rogių varpelio. Palenkusi galvą, Aniela siūdavo prie paskutinės tądien suformuotos skrybėlaitės etiketę „Paul Poirer, Paris“. Motinos veidas būdavo laimingas, nurimęs, rūpesčių pėdsako nelikdavo. Net ir nuovargio žymės išnykdavo, o žvilgsnis klaidžiodavo po kažkokią stebuklingą šalį, ir aš savime pasukdavau ton pusėn galvą, kad pamatčiau žemę, į kurią sugrįžo teisingumas, kurioje motinos buvo atlygintos. Apie Prancūziją ji pasakodavo man taip, kaip kitos motinos kalba vaikams apie Batuotą Katiną ir Miegančiąją Gražuolę; nors ir labai stengiausi, nesugebėjau visiškai atsikratyti to pasakiško Prancūzijos, kur viešpatavo vien didvyriai ir dorybės, vaizdo. Gal esu vienas iš nedaugelio žmonių pasaulyje, kurie liko ištikimi žindyvės pasakai.

Visa bėda, kad mano motina buvo ne iš tų, kurios tą guodžiančią širdies svajonę laiko sau. Viską, kas tik slėpėdavo jos širdyje, ji tuojau pat atverdavo, paskelbdavo, padeklamuodavo, ištrimituodavo, išsviesdavo lauk, dažniausiai drauge su lava ir pelenais.

Turėjome kaimynų, ir tie kaimynai motinos nemėgo. Smulkieji Vilniaus buržua ničniekuo nesiskyrė nuo kitų miestų buržua, ir apie svetimšalės lakstymus pirmyn atgal su lagaminais ir kartoninėmis dėžėmis, kurios atrodė paslaptingos ir įtartinos, netrukus buvo pranešta lenkų policijai, tuomet labai jau įtariai žiūrėjusiai į pabėgėlius iš Rusijos. Motina buvo apkaltinta vogtų daiktų slėpimu. Savo šmeižikus ji suniekino lengvai, bet gėda, skausmas, pasipiktinimas ją kaip visada įsiutino. Ji paverkšleno kelias valandas tarp išblaškytų skrybėlaičių – moterų skrybėlaitės ligi šiolei liko mano mažomis fobijomis, – o paskui paėmė mane už rankos ir pareiškusi: „Jie nežino, su kuo jie turi reikalą“, išvilko į laiptinę. Tai, kas paskui įvyko, buvo viena skaudžiausių mano gyvenimo akimirkų, o tokių aš patyriau keletą.

Motina žengė nuo vieno durų prie kitų skambindama, belsdama ir kviesdama visus gyventojus išeiti į laiptinę. Apsikeitusi su jais pirmaisiais įžeidimais, – o čia tai motina visuomet ir nenuginčijamai pranokdavo visus, – ji prisitraukė mane prie savęs, visiems parodė į mane pirštu ir išdidžiai, iš aukšto pareiškė balsu, kuris dar ir dabar skamba mano ausyse:

– Niekings buržujiškos blakiūkštės! Jūs net nežinote, su kuo turite garbės kalbėti! Mano sūnus bus Prancūzijos ambasadorius, Garbės Legiono ordino kavalierius, didis dramaturgas, Ibsenas, Gabrielis d'Anuncijus! Jis...

Užsikirto, paieškojo žodžių, kurie juos visiškai sutriuškintų, parodytų, kas yra toji aukščiau sia nuneigiama žemiška sėkmė, ir išpyškino:

– Jis siūdinsis drabužius Londone!

Dar ir dabar mano ausyse skamba garsus, smagus „buržujiškų blakiūkščių“ juokas. Dar ir dabar raustu rašydamas šias eilutes. Girdžiu juos aiškiai, regiu piktus ir pašaipius, paniekos iškreiptus veidus – regiu be jokios neapykantos: tai žmonių veidai, aš juos pažįstu. Gal dėl pasakojimo aiškumo geriau būtų iš karto pasakyti, kad šiandien aš – Prancūzijos generalinis konsulas, apdovanotas Išvadavimo ordinu, Garbės Legiono ordinu, o jeigu netapau nei Ibsenu, nei d'Anuncijumi, tai ne todėl, kad nesistengiau.

Ir dar, aiškumo dėlei: drabužius siūdinuosi Londone. Nekenčiu angliško kirpimo, tačiau pasirinkimo neturiu.

Manau, joks kitas įvykis nesužadino tokio lemtingo vaidmens mano gyvenime kaip šitas juoko pliūpsnis, užgriuvęs mane vieno seno namo, Didžiosios Pohuliankos¹ 16, laiptinėje. Jam ir esu skolingas už tai, kuo dabar esu: tas juokas virto manimi tiek gerąja, tiek ir blogąja prasmėmis.

Motina atlaikė tą „audrą“ pakelta galva, spausdama mane prie savęs. Nė truputėlio nesigėdydama ir nesijausdama pažeminta. Ji žinojo.

Kelias savaites po to įvykio mano gyvenimas buvo ne iš maloniųjų. Nors man buvo tik aštuoneri, turėjau labai gerai išlavintą patyčių pojūtį, savaime suprantama, ne be motinos įtakos. Išsiugdžiau jį pamažu. Pamažu, bet užtikrintai išmokau nesusigėsti viešai patekęs į kvailą padėtį. Tai visų geros valios žmonių auklėjimo sudedamoji dalis. Aš jau seniai nebijau būti apjuoktas: šiandien žinau, kad žmogus – neapjuokiamas padaras.

Bet tas kelias minutes, kol mes stovėjome laiptų aikštelėje po užgaulių patyčių, sarkastiškų įžeidinėjimų kruša, mano krūtinė buvo pavirtusi narvu, iš kurio beviltiškai veržėsi gėdos ir siaubas apimtas žvėris.

Tuomet to namo kieme buvo toks malkų sandėlis, ir mėgstamiausia mano slėptuvė buvo tarp jo malkų rietuvių; aš jausdavausi nuostabiai saugus, kai po išmanių akrobatinių triukų – rietuvės buvo sulig dviem namo aukštais – man pavykdavo ten įsigauti ir pasijusti iš visų pusių saugomam drėgnų, kvapių malkų sienų. Iškiurksodavau ten kiauras valandas su savo mėgstamais žaislais, visiškai laimingas ir nepasiekiamas. Tėvai drausdavo vaikams artintis prie to trapaus, grėsmingo statinio: išjudinus kurį nors malkų ryšulį iš vietos ar nelemtai jį stumtelėjus, viskas

¹ Buvusi Didžiosios Pohuliankos gatvė dabar vadinama Jono Basanavičiaus gatve.

galėjo subyrėti ir tave palaidoti. Įsimiklinau šmurkščioti siaurais to pasaulio, kur karaliavau it visagalis viešpats, koridoriais: menkiausias neapdairus žingsnis grėsė sukelti griūtį, bet ten aš jaučiausi kaip namie. Išmoningai perkėlęs pliauskas iš vienos vietos į kitą, susikūriau galerijas, slaptus koridorius, urkštynes, visą saugų ir draugišką pasaulį, tokį nepanašų į aną kitą pasaulį – įslinkdavau tenai it šeškas ir glūdėdavau, nepaisydamas drėgmės, kuri pamažėle persunkdavo mano kelnės ir stingdydavo nugarą. Tiksliai žinodavau, kurias pliauskas ištraukti, kad atsivertų kuris nors iš koridorių, ir perėjęs per jį visuomet rūpestingai įkišdavau jas atgal į vietą, kad jaučiausi dar labiau nepasiekiamas.

Taigi tądien nukūriau į savo medinės valdas, vos tiktai pajutau, kad padorumas leidžia taip pasielgti, kitaip tariant, kai jau nebegalėjo kilti įspūdis, kad palieku motiną vieną su priešu: mudu išbuvo karo aikštelėje iki pat galo ir ją palikome paskutiniai.

Įsigavęs keliais įgudusiais judesiais į savo slaptas galerijas, vėl sustatęs į vietą visas pliauskas, pagaliau pasiekiau statinio vidurį, kur man virš galvos buvo penki šeši metrai apsauginio sluoksnio, ir ten, gaubiamas to kiauto, pagaliau tikras, kad niekas manęs nemato, pratrūkau raudoti. Verkiau ilgai. Po to įdėmiai apžiūrėjau pliauskas viršuj, aplink, kad šiukštu neapsirikčiau ir parinkčiau būtent tas, kurias reikia ištraukti, kad viskas galiausiai baigtųsi suvisai, kad medinė mano tvirtovė užgriūtų ir išvaduotų mane iš gyvenimo vienu moju. Kupinas dėkingumo liečiau jas vieną po kitos. Dar ir dabar prisimenu jų draugišką, paguodžiantį prisilytėjimą ir kaip sudrėko mano nosis, ir tą ramybę, kuri mane užliejo pagalvojus, kad niekas manęs jau nebežemins ir aš nebesijausiu nelaimingas. Reikėjo tik vienu metu pastumti pliauskas kojomis ir nugarą.

Atsistojau ta poza.

Staiga prisiminiau turįs kišenėje gabalą aguonų pyrago, kurį iš ryto nugvelbiau mūsų name įsikūrusioje konditerijos gaminių parduotuvėlėje, kai konditeris buvo užsiėmęs su klientais. Suvalgiau jį. Paskui vėl atsistojau reikiama poza ir, garsiai atsidusęs, pasirengiau stumti.

Mane išgelbėjo katinas.

Jo snukutis staiga išniro priešais mane tarp pliauskų, ir valandėlę mudu nustebę žiūrėjome vienas į kitą. Jis buvo stulbinamai nususeęs, niežuotas, apelsinų marmelado spalvos katinas su apsilaupiusiomis ausimis ir tokiu ūsuotu, baisiu ir gudriu snukiu, kokius turi tik seni katinai po gausios ir įvairios gyvenimo patirties.

Jis pažiūrėjo į mane įdėmiai, paskui, nė trupučio nesudvejojęs, ėmė laižyti man veidą.

Neturėjau jokių iliuzijų dėl tokios netikėtos meilės priežasčių. Nuo ašarų aguonų pyrago trupiniai prilipo man prie skruostų ir smakro. Glamonės buvo aiškiai savanaudiškos. Bet man buvo vis vien. Skruostu pajutęs šiurkštų, šiltą jo liežuvi, patenkintas nusišypsojau, užsimerkiau ir leidausi nulaižomas: nei tąsyk, nei vėliau gyvenime nemėginau išsiaiškinti, kas iš tikrųjų slėpėjo už tų meilės ženklų, kuriais buvau taip gausiai apdalintas. Svarbiausia, kad šalia buvo draugiškas snukutis ir uoliai laižantis man veidą šiltas liežuvis, toks kupinas švelnumo ir užuojautos. O man daugiau nieko ir nereikėjo, kad pasijusčiau laimingas.

Kai katinas baigė lieti savo jausmus, jaučiausi jau kur kas geriau. Pasaulis siūlė naujas draugystes, galimybes, nepaisyti jų negalėjau. Katinas murkdamas trynėsi man į veidą. Pabandžiau

mėgdžioti jo murkimą, ir mudu šiek tiek pasismaginom rungtyniaudami, katram geriau išeina. Surinkau iš kišenių trupinių likučius ir jam pasiūliau. Jis jais susidomėjo ir, pastatęs uodegą, prigludo man prie nosies. Paskui kąstelėjo į ausį. Trumpai tariant, gyventi vėl buvo verta. Po penkių minučių, katinui pėdinant įkandin, išsirioglinau iš savo medinio statinio ir patraukiau namų link, rankas susikišęs į kišenes ir švilpaudamas.

Nuo tada visada manau, kad gyvenime verta turėti prie savęs kelis pyrago trupinius, jei nori būti mylimas tikrai nesavanaudiškai.

Savaime suprantama, žodžiai *francuzskij poslannik* – Prancūzijos ambasadorius – lydėjo mane visur daugybę mėnesių, ir kai konditeris Miška pagaliau sučiupo mane ant pirštų galiukų patyliukais sprunkantį su aguonų pyragu rankoje, visas kiemas buvo pakviestas paliudyti, kad diplomatinis imunitetas neapsaugo vienos labai gerai žinomos mano asmenybės dalies.

Klausimai ir užduotys

1. Aptarkite šį skyrių grupėse ir užsirašykite Jums kilusius svarbiausius klausimus. Pasidalykite šiais klausimais su klase ir mokytojo padeda mi paieškokite atsakymų.
2. Šiame skyriuje pasakojama apie aštuonmetį Romeną sukrėtusį juoką. Pasvarstykite ir parašykite, kodėl šis vaikystėje skaudžiai išgyventas juokas pasakotojui toks svarbus. Kokios gyvenimo išminties jis pasakotoją išmokė, kokios stiprybės suteikė? Atsakymą pagrįskite teksto citatomis.
3. Pasakotojas teigia: „Jam (juokui) ir esu skolingas už tai, kuo dabar esu: tas juokas virto manimi tiek gerąja, tiek ir blogąja prasmėmis.“ Paaiškinkite, kaip suprantate šį teiginį.
4. Atidžiau panagrinėkite šiame skyriuje kuriamus vaizdus. Kuo jie pasižymi? Kaip sukuriami? Kaip jie padeda atskleisti aštuonmečio Romeno išgyvenimus?
5. Pamėginkite šį skyrių iliustruoti piešiniais, meninėmis nuotraukomis, filmuotais vaizdais ar kitais būdais.

Algirdas Griškevičius. „Miestas iškėlęs bures“, 2005 m.

XI SKYRIUS

Man buvo jau beveik devyneri, kai pirmą kartą įsimylėjau. Visą mano esybę persmelkė pašėlusi, viską užgožusi aistra, užnuodijusi man gyvenimą ir vos nekainavusi gyvybės.

Jai buvo aštuoneri ir jos vardas buvo Valentina. Galėčiau rašyti apie ją ilgai, iki kvapo netekimo, ir jei turėčiau balsą, nesiliaučiau dainavęs apie jos grožį ir švelnumą. Ji buvo šviesiaakė brunetė, nuostabiai sudėta, vilkėjo balta suknele ir rankoje laikė sviedinį. Išvydau ją, eidamas iš malkų sandėlio, ten, kur jau prasidėjo dilgėlės, užžėlusios tą sklypą iki pat kaimyno sodo tvoros. Nemoku aprašyti mane apėmusio jaudulio: pamenu viena – kojos sulinko, o širdis ėmė plakti taip audringai, kad akyse aptemo. Be dvejonų nusprendęs pakerėti ją iškart ir amžiams, kad jos gyvenime neliktų vietos jokiam kitam vyrui, padariau taip, kaip mokė motina: atsainiai atsirė-

miau į malkų rietuves ir pažvelgiau aukštyn, į šviesą, tikėdamasis ją pavergti. Bet Valentina buvo ne iš tų greitai paveikiamų moterų. Stovėjau užvertęs akis į saulę, kol skruostais paplūdo ašaros, o žiaurioji visą tą laiką žaidė sviediniu ir, regis, nė trupučio manimi nesidomėjo. Akys man lipo iš kaktos, viskas aplinkui degė ir liepsnojo, bet Valentina net nežvilgtelėjo į mane. Visai suglumintas tokio abejingumo, kai šitiek dailių damų motinos salone ištikdavo ekstazė dėl mano mėlynų akių, beveik apakęs ir iš pirmo sykio išnaudojęs, taip sakant, visą savo amuniciją, nusišluosčiau ašaras ir, besąlygiškai kapituliuavęs, padaviau jai tris žalius obuolius, ką tik nugvelbtus iš kaimyno sodo. Ji juos paėmė ir lyg probėgšmais man pareiškė:

– Janekas dėl manęs suvalgė visą savo pašto ženklų kolekciją.

Štai šitaip prasidėjo mano kankinystė. Nuo tos dienos Valentino paprašytas suvalgiau ne vieną saują žemės kirminų, aibę drugelių, kilogramą vyšnių su kauliukais, pelę ir pabaigoje galiu pridurti, kad, būdamas devynerių, tai yra daug jaunesnis už Kazanovą, jau patekau į visų laikų didžiųjų pasaulio meilužių būrį, atlikęs tokį meilės žygdarbį, kuriam, kiek man žinoma, lygių nebuvo niekada. Suvalgiau dėl savo mylimosios kaliošą.

Čia turėčiau atskliausti skliaustelius.

Puikiai žinau, kad vyrai, kai kalba apie savo meilės nuotykius, pernelyg linkę girtis. Jei paklausytum jų, tai vyriškai jų narsai ribų nėra, ir jie be gailėsčio iškloja tau viską su menkiausiomis smulkmenomis.

Taigi aš neprašau, kad manimi kas nors tikėtų, kai tvirtinu, jog dar dėl savo mylimosios suvirškinau japonišką vėduoklę, dešimt metrų virvės, kilogramą vyšnių kauliukų, – Valentina palengvindavo man užduotį valgydama minkštimą ir paduodama kauliukus, – ir tris raudonas žuveles, kurias sugavome jos muzikos mokytojo akvariume.

O Dieve, ko tik moterys gyvenime neprivertė manęs praryti, bet tokios nepasotinamos natūros daugiau nesu sutikęs. Tai buvo Mesalina ir Bizantijos Teodora drauge sudėtos. Po šitos partirties jau buvo galima sakyti, kad apie meilę žinojau viską. Tuo mano auklėjimas baigėsi. Vėliau jau tik tęsiau tai, ką buvau pradėjęs.

Žavijai mano Mesalinai buvo tik aštuoneri, tačiau jos fizinis reiklumas pranoko viską, ką man buvo lemta per gyvenimą pažinti. Ji bėgdavo priešais mane kieme, pirštu parodydavo čia į lapų, čia į smėlio krūvą arba į kokį seną kamštį, ir aš nesumurmėjęs puldavau vykdyti jos įsakymo. Ir dar velnioniškai džiaugiausi, kad esu reikalingas. Kartą ji puolė rinkti ramunių puokštės, sekiau su baime, kaip ta puokštė jos rankoje didėjo, tačiau suvalgiau ir jas, lydimas įdėmaus jos žvilgsnio (ji jau žinojo, kad vyrai, žaisdami tokius žaidimus, visada mėgina sukčiauti), kuriame bergždžiai ieškojau kad ir menkausio susižavėjimo blyksnio. Ji nubėgo pasišokinėdama, neparodžiusi jokios pagarbos ar dėkingumo, tačiau netrukus grįžo ir atkišo man delne sraigį. Nuolankiai suvalgiau ir sraiges, drauge su kiautu ir visu kuo.

Tais laikais dar nebuvo įprasta vaikams aiškinti apie lyčių slėpinį, ir aš buvau įsitikinęs, kad mylimasi būtent taip. Ko gero, buvau teisus.

Visų liūdniausia buvo tai, kad man nepavykdavo padaryti jai įspūdžio. Vos baigiau kramtyti sraiges, ji man atsainiai pareiškė:

– Juzekas dėl manęs suvalgė dešimt vorų ir liovėsi tik todėl, kad mama pakvietė mus arbatos.

Aš sudrebėjau. Vadinasi, vos tik man nusi-
sukus ji apgaudinėdavo mane su mano geriausiu
draugu. Bet prarijau ir tai. Jau pradėjau prie to
priprasti.

– Galiu tave pabučiuoti?

– Taip, tik neapseilink skruosto, aš to ne-
mėgstu.

Pabučiavau ją stengdamasis neapseilinti
skruosto. Klūpojome už dilgėlių, ir aš ją bučia-
vau, bučiavau. O ji nerūpestingai suko apie pirštą
lanką. Taip jau visada būdavo mano gyvenime.

– Kiek jau?

– Aštuoniasdešimt septyni. Ar galiu iki
tūkstančio?

– O kiek yra tas tūkstantis?

– Nežinau. Ar galiu pabučiuoti ir į petį?

– Taip.

Pabučiavau ir į petį. Bet tai buvo dar ne pats tas. Jaučiau, kad turėjo būti dar kažkas, ko nepa-
tyriau, kažkas esminio. Širdis man daužyte daužės, bučiavau ją į nosį, į plaukus, į kaklą, ir man vis
labiau ir labiau kažko trūko, jaučiau, kad šito nepakanka, kad turiu eiti toliau, daug toliau, ir ga-
liausiai, paklaikęs iš meilės, pasiekęs erotinio įnirčio viršūnę, atsisėdau žolėje ir nusiaviau kaliošą.

– Nori, suvalgysiu jį dėl tavęs?

Ar ji norinti! Cha! Kurgi ne! Tai buvo tikra moteris.

Pasidėjo ranką ant žemės ir pritūpė. Man pasirodė, kad išvydau jos akyse pagarbos blyksnį.
Man daugiau nieko nereikėjo. Išsitraukiau kišeninį peiliuką ir pradėjau pjaustyti gumą. Ji žiūrėjo,
kaip aš ją pjaustau.

– Valgysi žalią?

– Taip.

Prarijau vieną gabalą, paskui kitą. Pagaliau jos akys nušvito susižavėjimu, ir aš pasijutau
iš tikro tampąs vyru. Ir neklydau. Štai ką tik išėjau vyriškumo mokyklą. Kramčiau tą gumą dar
energingiau, tarp kąsnių atsipūsdamas, ir tai truko gerą valandėlę, kol galiausiai kaktą išpylė šal-
tas prakaitas. Kramčiau net ir po to, dantis sukandęs, kovodamas su šleikštuliu, sukaupęs visas
jėgas, kad tik atsilaikyčiau, kaip ne sykį teko daryti ir vėliau, vykdant savąjį vyro priedermę.

Apsirgau labai smarkiai, buvau išvežtas į ligoninę, motina raudėjo, Aniela riaumojo, siu-
vyklos merginos dejavo, kai mane kėlė į greitosios pagalbos neštuvus. Labai savimi didžiavausi.

Po dvidešimties metų tą vaikišką meilę įkvėpė mane parašyti pirmąjį romaną – „Europietiškas
auklėjimas“ ir kai kurias „Didžiosios drabužinės“ pastraipas.

Kilnodamasis iš vienos vietos į kitą aš labai ilgai vežiojausi tą vaikišką kaliošą, kurio dalis
buvo nupjauta peiliu. Man buvo dvidešimt penkeri, paskui trisdešimt, paskui keturiasdešimt, o
tas kaliošas visada buvo šalia, ranka pasiekiamas. Visada buvau pasirengęs jo griebtis, dar kartą

To meto saldainio popieriukas su lenkišku užra-
šu „Pirmasis bučiny“

pasirodyti iš geriausios pusės. Tačiau progos nepasitaikė. Galiausiai kažkur jį palikau. Juk gyvenimas dukart nesikartoja.

Mano meilės ryšys su Valentina truko maždaug metus. Ji pakeitė mane visiškai. Nuolat turėjau kautis su varžovais, įrodyti ir rodyti savo pranašumą, vaikščioti rankomis, vogti parduotuvėlėse, muštis, visur būti pats geriausias. Didžiausia mano kančia buvo toks berniukas, kurio vardo nebeprisimenu, bet jis mokėjo žongliuoti penkiais obuoliais, – ir būdavo akimirklų, kai, sėdėdamas ant akmens tarp aplinkui išbarstytų obuolių, nunarinęs galvą po kelių valandų bergždžių mėginimų, pajusdavau, kad gyventi išties neverta. Vis dėlto narsiai atsilaičiau, ir net šiandien vis dar moku žongliuoti trimis obuoliais; gana dažnai ant savo kalvos Big Sure pasigręžiu veidu į vandenyną, į beribį dangų, atkišu priekinę koją ir atlieku tą žygdarbį, norėdamas parodyti, jog esu ne iš kelmo spirtas.

Žiemą, kai duodavomės ant rogių nuo kalniukų, Valentinos akyse išsinarinau petį šokdamas iš penkių metrų aukščio į sniegą vien todėl, kad nesugebėjau nusileisti nuo šlaito stovom ant rogių, kaip darė tas nenaudėlis Janas. Kaip aš to Jano nekenčiau, ir kaip nekenčiu dar dabar! Taip niekad ir nesužinojau, kiek jis buvo susijęs su Valentina, ir net dabar stengiuosi negalvoti apie tai, bet jis buvo vyresnis beveik metais (netrukus jam turėjo sukakti dešimt), labiau pažįstas moteris, ir visa, ką aš mokėdavau daryti, jis padarydavo geriau. Spoksodavo, nutaisęs nusikaltėlišką benamio katino miną, buvo neįtikėtinais vikrus ir nuspjaudavo tiesiai į taikinį, esantį už penkių metrų.

Mokėjo stulbinamai švilpti, susikišęs į burną du pirštus, – išmokti to triuko man nepavyko iki šiolei, o per visą gyvenimą sutikau tik du žmones, mokėjusius taip šaižiai ir galingai švilpti: tai buvo mano draugas ambasadorius Chaimė de Kastras ir grafiė Neli de Vogiuė. Valentinai turiau būti dėkingas už tai, kad supratau, jog mano motinos meilė ir švelnumas, kuriuo buvau apgaubtas namuose, neturėjo nieko bendra su tuo, kas laukė manęs ateity, ir kad nieko niekada negalima pasiekti, laimėti, užtikrinti ir išsaugoti visiems laikams. Janas, toks apsigimęs įžeidinėtąs, praminė mane „mėlynuku“, ir, norėdamas nusikratyti tos pravardės, atrodžiusios man labai užgaulios, nors nebūčiau galėjęs pasakyti kodėl, turėjau pagausinti savo narsumo ir vyriškumo įrodymų, tad veikiai tapau kvartalo prekeivių siaubu. Galiu nesigirdamas pasakyti, kad esu sudaužęs daugiau langų, pavogęs daugiau dėželių su datulėmis ir chalva ir nuspaudęs daugiau svetimų durų skambučių nei bet kuris kitas kiemo berniukštis; be to, išmokau lengvai rizikuoti gyvybe, o tai labai pravertė vėliau, per karą, kai tokie dalykai buvo oficialiai pripažinti ir skatinami.

Tų laikų lietuviškas atvirukas „Tik nepyk...“

Iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė

Klausimai ir užduotys

1. Paaiškinkite, kuo pirmosios meilės patirtis tapo reikšminga pasakotojui. Kokią gyvenimo išmintį jam atvėrė? Kaip pamilta mergaitė pakeitė Romeną?
2. Panagrinėkite ir parašykite, kokias reikšmes šiame pasakojime įgyja „vaikiško kaliošo“ vaizdinys? Kodėl skulptorius Romualdas Kvintas, įamžindamas R. Gary atminimą Vilniuje, sukūrė berniuko su kaliošu rankose skulptūrą? Kokia idėja tokiu meniniu sprendimu išryškinama?
3. Pasvarstykite, kodėl pasakojimas apie pirmąją Romeno meilę mums kelia ir gaudulį, ir juoką. Iš ko ir kodėl juokiamės? Kodėl mūsų juokas – pro ašaras?
Palyginkite R. Gary ir S. Šaltenio pasakojimus: kuo jie panašūs ir kuo skiriasi?
4. Pasiruoškite ir vaizdžiai, įtaigiai papasakokite devynmečio Romeno meilės istoriją. Gerai apgalvokite, kokius vaizdus, kokias detales, kokį kalbėjimo būdą pasirinksite – kaip perteiksite R. Gary juoką pro ašaras?
5. Remdamiesi visais perskaitytais romano skyriais, aptarkite rašytojo tapomą XX amžiaus pradžios Vilniaus paveikslą. Koks miestas, kokie miestiečiai ir jų santykiai mums atsiveria? Kokie vaizdai, kokios detalės Vilniaus paveiksle ryškiausios? Ką nauja sužinojote apie Vilniaus istoriją?
6. R. Gary yra sakęs, kad romane „Aušros pažadas“ – „daugiausia manęs, manojo pasaulio matymo ir gyvenimo“. Dirbdami grupėse apibendrinkite, ką iš perskaitytų skyrių sužinojote apie patį pasakotoją, jo pasaulio matymą ir gyvenimą. Kokios išminties jį išmokė vaikystės patirtys?
7. Savo Meno dienoraštyje užsirašykite Jums reikšmingiausias R. Gary „Aušros pažado“ mintis.
8. Pasvarstykite ir parašykite, kuo Jums asmeniškai svarbi R. Gary perteikta gyvenimo patirtis ir išmintis.
9. Pasižiūrėkite ir aptarkite klasėje du kino pasakojimus apie R. Gary. Vienas jų sukurtas režisieriaus Juozo Javaičio („Romain Gary pėdsakais“), kitas – žurnalistės Editos Mildažytės („Išsėtas pažadas“):
<http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/69177>
<http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/4824>
Pasikeiskite nuomonėmis, ką naujo sužinojote ir supratote apie R. Gary, jo romaną ir XX amžiaus pradžios Vilnių.

Kitoks juokas: Juozas Erlickas ir Gintaras Beresnevičius

Algirdas Griškevičius. „Patriotiniai žaidimai“, 2000 m.

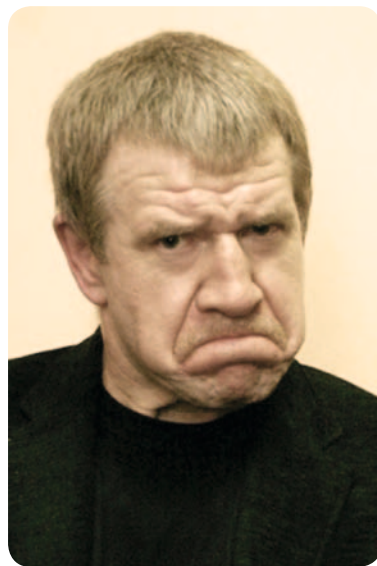
Apie Juozą Erlicką

Juozas Erlickas (g. 1953 m.) – humoristas, poetas, prozininkas, dramaturgas, dainų autorius ir atlikėjas, Nacionalinės premijos laureatas.

Gimė Žemaitijoje, Svirkančių kaime, netoli Viekšnių. Baigė Viekšnių vidurinę mokyklą. Studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą Vilniaus universitete, dirbo gamtos apsaugos inspektoriumi, teatro scenos ir laikraščių redakcijų darbininku.

Pirmąją absurdiško humoro knygą „Kodėl?“ išleido dar 1979-aisiais. Šiuo metu yra parašęs jau dvi dešimtis knygų. Sąjūdžio metais J. Erlickas tapo aštriu sovietinio mąstymo ir gyvenimo būdo kritiku. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, kandžiai šaiposi iš „naujųjų lietuvių“ ydų.

J. Erlickas kūryboje žaidžia įvairiomis kaukėmis: jis kalba primityvaus žmogelio, nevykusio poeto, kvailo politiko ar kitu vardu. Eilėraščiuose parodijuoja literatūros klasikus, imituoja ašaringus romansus.

Juozas Erlickas

JUOZAS ERLICKAS. Liūdesys

Tą vakarą tylų, *ružavą*,
Kai mes gėrėm verandoj kakavą,
Tu nuo stalo staiga pakilai,
Pakilai, palikai ir į tolį
Nubridai dobilienų atolais,
O po kojom tau klykė žiogai.
Ir kaip paukščiai, sparnais sumosavę,
Metai plauks... Jau kiti gers kakavą,
Horizonte dundės traukinys...
Tik nebus mano sielai ramybės –
Liūdesys iškerėjo beribis
Tartum sodo krašte apynys.

1979

Mano gyvenimas

Buvo vasara. Klykė žuvėdros.
Buvo pievos nepaprastai žalios.
Aš sėdėjau ant kalno žiūrėdamas,
Kaip gyvenimas eina pro šalį.

O jis ėjo saulėlydžio vieškeliais
Pro malūnus, pro krautuves uždaras,
Pro smukles, pro stotis ir pro viešbučius,
Kaip kareivis pavargęs – į vakarus...

Ir aš vienas po žydinčiu putinu
Išsigandęs ilgai dar sėdėjau,
O jis ėjo tolyn pasipūtęs
Ir visai į mane nežiūrėjo.

Tik dar akmenį sviedė... (Už ką?)
Apvirtau it suskilus stiklinė...
Ir priėjo laukinė ožka...
Ir kaip lapą mane nusiskynė...

1987

Klausimai ir užduotys

1. Aptarkite šių eilėraščių lyrinį „aš“. Koks jis? Ką jis patiria ir išgyvena? Kaip apie savo jausmus ir išgyvenimus pasakoja? Kodėl jo stiprūs jausmai mums kelia šypseną?
2. Panagrinėkite, kokiais vaizdais lyrinis „aš“ išsako savo mintis ir jausmus. Kuo šie vaizdai neįprasti? Kokį J. Erlicko santykį su lyrinio „aš“ jie atskleidžia?
3. Glaustai parašykite, ką rimto, svarbaus apie žmogaus gyvenimą Jums asmeniškai pasako šie eilėraščiai.
4. Pasvarstykite, kodėl apie rimtus dalykus J. Erlickas kalba ironiškai?

JUOZAS ERLICKAS. Kolumbo gimtadienis

Dviejų dalių pjesė vaikiškam spektakliui

<...>

[Antros dalies pabaiga]

Pasigirsta keturi melodingi smūgiai, ir iš kiaušinio išsirta Viščiukas Kolumbas, apsivilkęs aksominiu Šveicarijoje siūtu kostiumu, su akiniais ir medaliu „Už skęstančiųjų gelbėjimą“

IZABELĖ. Sūnelis Kapitonas Kolumbas gimė! (*Pribėgusi apkabina sūnelį ir laisto Džiaugsmo Ašaromis*) O, koks tu visas pageltęs! Tai dėl to, kad kiaušinis buvo dietinis...

KOLUMBAS. Kas tu tokia esi? Aš tavęs nepažįstu.

IZABELĖ. Aš tavo mamytė, Izabelė. O tu mano sūnelis Kapitonas Kolumbas!

KOLUMBAS (*dairosi*). Mamyte, o kas ten toks mėlynas, mėlynas?..

IZABELĖ. Tai dangus, vaikeli.

KOLUMBAS. O kas ten tokia geltona, geltona?..

IZABELĖ. Tai saulė, sūneli.

KOLUMBAS. Tai dėl ko, mamyte, mes turim šitoj šiukšlių krūvoj gyventi?

IZABELĖ. Čia mūsų namai, sūneli...

KOLUMBAS. Mama, pasakyk, kur aš buvau?

Kur buvai prieš šimtą metų tu?

Ar tada taip pat spindėjo saulė,

Mėlynavo mėlynai dangus?

IZABELĖ. Niekas tu buvai,

Žemėj gyvenai.

Iš to nieko rados grūdas,

Grūdas aksominis, rudas.

Aš tą grūdą suradau

Ir suradus prarijau.

Iš to grūdo, iš to prado,

Tuoj kiaušinis atsirado –

Apvalus ir sidabrinis

Mano nuostabus kiaušinis.

Iš kiaušinio to – geltonas

Šast – Viščiukas Kapitonas:

Su akiniais, medaliu –

Ak, viščiukas tas – tai tu!

KOLUMBAS. Mama, kas gi bus po šimto metų?

Kur po šimto metų būsiu aš?

Ar tada taip pat žydės gėlė ta,

Debesis per dangų vėjas neš?

IZABELĖ. Nežinai dar nieko tu –

Debesėlis taps lietum,

Iš viščiuko po lietaus

Didelė višta užaugs,

Ir svajos višta naminė

Apie gaidį ir kiaušinį.

Vieną baisią baisią dieną

Iš tos vištos liks vištiena...

KOLUMBAS. Kodėl taip turi būti?

IZABELĖ. Mažą visuomet skriaudžia. Šuo skriaudžia... Avinas... Katinas, ir tas... Vargšę vištelę skriaudžia visi, kas tik turi laiko... O kartais ir išeiginėmis dienomis.

KOLUMBAS. O dėl ko mažą reikia skriausti?

IZABELĖ. Taip jau mūsų Kiemas sutvarkytas.

KOLUMBAS. Vadinas, reikia pertvarkyti! (*Narsiai*) Kas tai padarys, jeigu ne mes, naujoji karta? (*Svirduliuodamas žengia pirmyn*)

IZABELĖ. Jau tvarkė... Šuo tvarkė... Avinas... Mums, vištoms, nuo to tik blogiau...

KOLUMBAS. Aš niekam neleisiu tavęs skriausti! (*Susverdėja*)

IZABELĖ. Ką tu gali padaryti, toks mažas ir toks geltonas!..

KATINAS (*žiūri į laikrodį*). Viskas. Laikas kirsti vištas.

IZABELĖ. Sudie, sūneli, daugiau nebepasimatysim.

ŠUO ir AVINAS. Greičiau, greičiau!..

KOLUMBAS. Stokit! Nė iš vietos! Jeigu ne – uždarysiu abu į laužtinius skliaustus ir pakelsiu kvadratu!

ŠUO. Kas čia toks?

AVINAS. Kur jis yra?

ŠUO. Iš kur tas balsas?

AVINAS. Turbūt jis labai stiprus, kad mūsų nebijo!

ŠUO. Matyt, kad stiprus, jeigu mus abu gali pakelti ir uždaryti!

KOLUMBAS. Aš nieko nebijau. O kas manęs nebijos, tam bus taip, kaip vakar kad buvo.

KATINAS. Oi, kaip baisu! Aš jau bijau! Jau dantys kliba.

AVINAS. Ir aš bijau. Ragai linksta.

KOLUMBAS. Meskit ginklus!

Avinas numeta ragus, o Šuo dirbtinį žandikaulį ir proto kuolą

KOLUMBAS. Dabar pasibučiuokit ir galit eiti. Rytoj pagalvosiu, ką su jumis daryti. Gal ištrauksiu kvadratinę šaknį.

Šuo ir Avinas pasibučiuoja ir išeina

IZABELĖ. Oi, sūneli, koksai tu drąsus! O sakyk, ar labai baisu buvo prieš juos atsistoti?

KOLUMBAS. Visai nebaisu. Aš, mamyte, prieblandoje nieko neįžiūriu. Aš jų nemačiau.

IZABELĖ. O pasakyk man, sūneli, kas buvo tiems, kurie vakar tavęs nebijojo?

KOLUMBAS. Nežinau, mamyte, aš juk vakar dar nebuvau gimęs... Bet kodėl gi nepajuokavus, ar ne?

IZABELE. Tas tai teisybė. Kas mums, vištoms, belieka... (*Atsidūsta ir užpučia Rampos šviesas*)

Leidžiasi uždanga

KATINAS (*už uždangos*). Viskas atidedama rytdienai. Prašom apsilankyti. Bet šiandien dar būtų gerai padainavus!

VISI (*uždangai pakilus*).

Mes pirmadienį kažką paliekam,

Žengiam į antradienį žvaliai.

Kas tenai yra – nematė niekas,

Bet kiekvienas žino – ten gerai!

Šiandien plojame visi Viščiukui,

O rytoj gal Avino ragams,

Gal rytoj visi laimingi būsim,

Bet naktis yra labai ilga.

Vienas sakė – ryt aš būsiu vadas,

Bet per naktį kojas jis pakratė...

Antras rėkė – būsiu ryt aš genijum,

Bet per naktį trečias jį prarijo.

Didvyriu būt rengėsi ketvirtas,

Bet į priekį žengdamas apvirto,

Nusilaužė paskutinę koją.

Ar suremontuos kas ją rytoj?

Nieko mes nebojam –

Kas mums tie pavojai!

Pažymius rašys mums ateitis!..

Kad ir viena koja,

Žengiam į rytojų –

Viens du trys ir – kairę – viens du trys...

Lyg ir P a b a i g a

Klausimai ir užduotys

1. Dirbdami grupėse panagrinėkite tekstą ir paaiškinkite, kodėl šią J. Erlicko pjesę galime vadinti komedija. Įsidėmėkite: komedija (gr. *kōmōdia* – linksmos minios daina) – tai dramos žanras, kuris vaizduojamomis situacijomis ir veikėjų charakteriais siekia sukelti juoką. Atsakymus pristatykite klasėje ir apibendrinkite.
2. Tęsdami darbą grupėse aptarkite kūrinio temą ir pagrindinę mintį. Atkreipkite dėmesį, kad šiai minčiai išsakyti pasitelkta alegorija. Kodėl jos pririekia? Ką komedijoje reiškia Kiemas ir jo gyvūnai?
3. Pasiruoškite ir vaidmenimis perskaitykite komedijos pabaigą arba ją suvaidinkite.
Atskleiskite veikėjų charakterius ir situacijų komizmą.

JUOZAS ERLICKAS. Metai: eilėraščiai proza

Aklieji

Prisimenu: sėdi Kudirka prie lango, brūžina violančele.

– Graži melodija! Bus kada nors Lietuvos himas.

– Eik sau! – juokiasi būrai.

– O pamatysit! – šaukia Vincė.

Tie nusispjauna ir nueina. Niekas juo tada netikėjo. Tamsūs buvo laikai.

Dabar šviesu, bet kas iš to: didžiavyriais ir šiandien niekas netiki.

Reiškinys

Kada tik keliu važiuoju pro Trakus, man verkia širdis, o ašaros taip temdo akis, kad esu priverstas sustot ir variklį išjungt.

Ir ne dėl to aš verkiu, kad pilis griūtų. Ne, ta stovi kaip stovėjus.

Pats nežinau, kas man yra.

Harmonija

Klausi: kodėl Vilniaus centre medžiams nukapoja šakas ir lieka vieni stuobriai?

Sakau: manding, tokie valdžios nurodymai.

Ten sėdintys mėgsta panašius į save.

Pašaliniai

Tu skundie: niekaip nespėju koja kojon su gyvenimu. Žengiu žingsnį – gyvenimas du, žengiu du – gyvenimas jau kažin kur nuėjęs...

Sakau: nusispjauk ir eik gult.

Juk gali būt, kad tai ne mūsų gyvenimas.

Ryšys

Gatvėj timpteliu poną už skverno.

– Kaip gyvena Jokūbas?

– Nepažįstu Jokūbo!

Ir, nors nueinam į skirtingas puses, aš nebesijaučiu toks vienišas dideliame mieste. Juk abu nepažįstam Jokūbo.

Lietuvis Paryžiuje

Stoviu kryžkelėj, žiūriu, kaip prancūzai eina pro šalį.

– Jūs einat pro šalį? – klausiu.

– Taip, – sako prancūzai. – Mes einam pro šalį.

Pašaipiai linktelio galva. Nieko kito ir nesitikėjau.

Maži stebuklai

Atėjo geri laikai.

Žinoma, daugelis to nesuvokia, nes gerieji niekuom nesiskiria nuo blogųjų.

Bet vis tiek smagu!

Apie grožį

Anąsyk eidamas per Lietuvą sutikau Kudirką.

– A vis dar brūžini violončele, Vincai?

Tas papurtė galvelę, ašaros pabiro iš akių.

– Tai kodėl? – klausiu.

– O kad nūnai gražesnė muzika Lietuvoj...

Įsiklausau: vienas pianinu skambina, dešimt liežuviais skalambija, tūkstančiai dantimis griežia...

Tikrai gražu!

Sparnuotos Juozo Erlicko mintys

Yra tipų, kurie giriasi: širdį atidaviau žmonėms! Mulki! Tu pinigus atiduok. Beširdžių pas mus ir taip per akis.

Apie stebuklus

Jūs žinote, anksčiau vieną kartą metuose būdavo stebuklinga diena, kai kalbėjo gyvuliai. O dabar gyvuliai kalba kasdien. Net per televiziją. Vadinasi, gyvenimas gerėja...

Politikai

Ką jie ten veikia?

Mažumos dauguma daugumos mažumoj mažumą daugina.

Kam to reik?

Kad blogiau būtų geriau, nes blogiau kaip geriau negerai bloginti.

Artėjimai

Prieš šventes traukia gera daryti. Todėl kiekvienam sutiktam dovanuju šypseną.

– Kas yr? – traukiasi apdovanotasis.

Stoviu išsivieęs. Nieko negaliu paaiškinti – žodžiai tik šypseną pagadintų.

Jis – bėgt. Aš – vytiš. Teko ir nukentėt.

Mūsiškiai dar nepratę prie gerumo.

Vaisiai

Jums atrodo, kad geriausia dovana – knyga, o jūsų sūnui – kad mašina. Kaip elgtis?

Keletą žaislinių mašinėlių užkasate savo darže, o vaikui paaiškinate, kad rudenį čia išaugs automobilių parkas.

Ir gal, prižiūrėdamas daržą, vaikas pamils žemę ir daržininku bus.

O jei niekas neišaugs, paaiškinsite, kad blogi žmonės sodinukus pavogė.

Ir gal vaikas, pasipiktinęs neteisybe, teisėju taps.

Sekėjai

Prisimenu, Kudirka tik žvake ir *liktarna*¹ sau kelią pasišvietė. O kokia teisinga kryptim ėjo!

Nūnai dažnas tą pamiršęs.

Gera, kad nors valdžia prisimena. Užtat ir neskiria švietimui lėšų.

¹ *Liktárna* (senoji svetimybė) – žibintas

Klausimai ir užduotys

1. Grupėse pasirinkite kelis J. Erlicko eilėraščius proza ar sparnuotas mintis ir atidžiau panagrinėkite: kokie gyvenimo klausimai, kokios problemos šiais kūrinėliais keliamos? Koku būdu tai daroma? Kas kelia mums šypsena ir juoką? Kodėl? Atkreipkite dėmesį į rašytojo kuriamus paradoksus – neįprastus, netikėtus ir sveikam protui tarsi prieštaraujančius teiginius, vaizdus, situacijas.
2. Kokią gyvenimo išmintį juokdamasis mums išsako J. Erlickas?

Algirdas Griškevičius.
„Don Kichoto pasiro-
dymas“, 2004 m.

Apie Gintarą Beresnevičių

Gintaras Beresnevičius (1961–2006) – mokslininkas, religijų ir mitų tyrinėtojas, publicistas, rašytojas.

Gimė ir augo Kaune, lankė dabartinę Simono Daukanto mokyklą. Studijavo istoriją Vilniaus universitete, dėstė įvairiose aukštosiose mokyklose. Išleido per dvidešimt mokslinių ir grožinių knygų, paskelbė beveik 600 mokslinių, publicistinių, eseistinių straipsnių.

G. Beresnevičiaus humoras išsiskiria intelektualumu. Rašytojas žaidžia Lietuvos ir pasaulio istorijos, literatūros, mitų vardais ir vaizdais. Ir taip kuria paradoksalias, absurdiškas, tačiau suklusti ir susimąstyti verčiančias istorijas. Jis juokiasi iš sustabarėjusių nuomonių ir vaizdinių, kviečia visuomenę pažvelgti į save kritiškiau ir su šypsena.

Gintaras Beresnevičius

GINTARAS BERESNEVIČIUS. Trumpas Lietuvos istorijos kursas

Lietuvių narsa

Lietuviai senovėje buvo labai narsūs, tačiau tarp aplinkinių genčių išsiskyrė dora ir sveikata. Todėl visi jų bijojo. Į pietus nuo lietuvių gyveno net tokia gentis, kostobokai (rus. *kosti* – kaulai, *bok* – šonas), taip vadinti dėl to, kad kaimynai lietuviai jiems vis laužydavo ir laužydavo šonkaulius.

Vos tik išgirsta, kad kaimynų šonkauliai apgijo, lietuviai su vėzdais jau ir čia.

Didžiųjų civilizacijų kontaktas

Egiptiečių faraonas Ramzis iš savo žynių patyrė, esą šiaurėje gyvena tokia didinga lietuvių kiltis, sukūrusi savo piramides iš žemės ir pristačiusi jų ne keliasdešimt, o kelis tūkstančius, ir kad lietuviai savo išmintimi bei gerumu valdo daugybę Šiaurės tautų.

Ramzis nepatikėjo, bet dėl visa ko pasiuntė keliolika savo raštininkų ir balzamuotojų, kad jie vietoje įsitikintų, kaip ten yra, ir jei šie pasakojimai tiesa, tegul egiptiečiai pasimoko iš lietuvių ko naudingo ūkyje.

Egiptiečiai išties pamatė daug ką naudingo, bet jiems tai vargu ar galėjo praversti ūkyje, nes nors piliakalniai jiems ir padarė įspūdį, tiek žemių Egipte nebuvo, o iš smėlio pilti piramides bergždžias darbas. Pasimokyti dorumo ir galvojimo meno jiems nepasisekė, nes egiptiečiams su lietuviais niekaip nevyko susišnekėti, mat lietuviai kaip visi žmonės kalbėjo lietuviškai, o egiptiečiai – hieroglifais.

Egiptiečiai išmokė prūsus, kaip daryti mumijas, ir išvyko.

Po to egiptiečiai ėmė tingėti, užmiršo kariauti, ištvirkė ir žlugo.

Aleksandras lietuvių bijo

Aleksandras Makedonietis, prieš išsirengdamas kariauti su persais, svarstė, ar nenukariavus jam garsiąs lietuvių, kurie dar tais laikais garsėjo tuo, kad apie juos nieko nebuvo žinoma.

Jis pasiuntė pasiuntinius į šiaurę. Šie, ėję per balas ir raistus, galiausiai priėjo Lietuvos pakraščius ir pamatė, kad ten toliau nieko nėra, tiktai plunksnos ore skraido, visas oras vien plunksnos, net sunku kvėpuoti. Jie apsisuko ir parėję namo apsakė, ką matę; Aleksandras, žinoma, pamanė, kad tai lietuviai plunksnas pagalviams plėšo ir kad tų lietuvių tokia gausybė, jog su jais nesusidorosi. Tad pasuko į Persiją.

Ir jo laimė, o būtų pasukęs į šiaurę, būtų sustiręs, apsisnarglėjęs ir šitoks – plunksnomis užkimšta nosimi – būtų pasirodęs graikams, ir jie pajuokiamai būtų vadinę jį Aleksandru Snargliu, o jokių ten Didžioju.

Romėnų kinkos

Romėnai labai bijojo lietuvių ir stengėsi jų neužkabinti, ypač Cezaris, kuris, norėdamas atsidurti toliau nuo lietuvių, bastėsi nuo Egipto iki Britanijos, jam vis atrodė pavojingai per arti. Imperatorius Augustas apskritai nieko nebijojo, tačiau, išgirdus apie lietuvius, jam imdavo drebėti kinkos.

Tuo naudodavosi Romos pokštininkai – kai imperatoriaus lektika (vergų nešami neštuvai) linguodavo Romos gatvėmis, koks vaikėzas sušukdavo: Lietuviai ateina! – ir imperatorius, iššokęs lauk, rankomis prisilaikydamas togą, bėgdavo slėptis į artimiausią rūšį, kur tupėdavo susirietęs, ir tik ilgai guostas ir įtikinėtas, kad lietuviai dar labai toli, ryždavosi tęsti kelionę.

Lietuviai gelbsti Romą

Romėnai vis labiau lepo, auginosi didelius pilvus ir nėjo į karo tarnybą, tik sėdėdavo ir plūdavo imperatorių (278 m. po Kr.), o po to valgydavo lakštingalų liežuvelius. Lietuviams, kurie visoje Europoje buvo atsakingi už dorą, tai ėmė nepatikti, ir jie, pasitelkę kitas dar padorias šiaurės gentis, užėmė Romą (410 m.). Išsyk ten atstatė vandentiekį, pirtis, teatrus, panaikino viešuosius namus, įvedė privalomą raštingumą, sumažino mokesčius ir padidino pensijas veteranams.

Po to, gražiai dainuodami, tvarkingomis voromis grįžo namo, pakeliui sėdami darną ir dorą. Romėnai už lietuvių gerumą juos praminė geruliais (herulais) ir vanduo liais (vandalais) – vanduo liais todėl, kad lietuviai, būdami labai tyri, negerdavo nieko kito, tik mineralinį.

Bajorai ant piliakalnių

Lietuviai labai mėgdavo pilti piliakalnius ir pripylė jų gyvą begalę, ir kiekvienas kiek labiau prakutęs bajoras su saviškiais susipildavo piliakalni, užlipdavo ant jo ir su ilgesiu žiūrėdavo į tolį, nes iš esmės nežinojo, ką su tuo piliakalniu daugiau veikti.

Vakarais būdavo gražu žiūrėti – sulipa ant kiekvieno piliakalnio po bajorą, į tolį žiūri, šnekasi, taboka, kirviais dalijasi.

Ir kad pradės visi barzdas kasytis, kad pradės!

Ir visi – vienu metu!

Lietuviai miške

O lietuviai miške jausdavosi kaip namie, ten rinkdavosi šokti ratelius, giedodavo, gerdavo alų ir tai vieną medį apsikabina, tai kitą, tai įlipa, tai nulipa, tai, mandresnį medį suradę, išvis pasiunta rangytis tarpušakiuose.

O jau kelmus kaip mėgdavo, ypač tuos, su šungrybių kekėmis ir gyvatynais, – nuvyt negalima, kol lietuvis visų šungrybių ir musmirių nesušlemščia, su visom angim neišsibučiuoja, po to, su gražiausia, didžiausia ir karūnuota pasibučiavęs, eina namo, ir jam viskas kiaurai žemę matosi ir kiaurai sienas.

GINTARAS BERESNEVIČIUS. Iš gyvenimo rašytojų Lietuvos

Daukanto mokslai

Daukantas niekaip negalėjo išmokti rašyti, jį mokė Donelaitis, mokė Rėza, na neišeina ir tiek. Todėl jie sykį susirinkę ir praminė Daukantą „Mokytu žemaičiu“.

Donelaitis ir Mickevičius

Sėdi Donelaitis ant rubežiaus, laukia Baranausko, dairosi. Pro šalį pašto karieta važiuoja, kažkas pro langą žiūri, striūbauja, ašarom taškosi.

Mickevičius, – galvoja Donelaitis. – Į Paryžių...

Donelaitis, – galvoja Baranauskas, kratydamasis karietoje, – manęs laukia...

O aš kur? – galvoja Mickevičius...

Puškinas Peterburge

Eina Puškinas Nevos prospektu, bakenbardai vėjyje plaikstosi, o jau už nugaros tik šnabžda, tik šnabžda: žiūrėkit, Puškinas eina, Puškinas... praeina pro cukrainę, ten du stovi ir rėkia visa gerkle: žiūrėk, žiūrėk, Mickevičius!

Ir vėl Daukantas su Baranausku, – neatsigręždamas sumurmėjo Puškinas.

Mickevičius Peterburge

Atvažiavo Adomas Mickevičius į Peterburgą, o jo ten niekas nepažįsta. Žino tik, kad jį labai Baranauskas gerbia, na, dar Daukantas... Prieina prie cukrainės, žiūri, ogi abu ten, su sermėgom, vyžom, į jį spokso. Mickevičius staiposi šiaip, staiposi taip, – nieko, tiedu tik akimis spitrijasi, lyg neatpažintų.

Ir nuėjo Mickevičius susikrimtęs...

Matei, – dunkstelėjo alkūne Daukantas Baranauskui, – matei, koks Puškinas šiandien išsičiustijęs?

Apie Maironį

Maironis nuėjo pas milžinkapį ir jam užsinorėjo prikelti kokį senolį. Kelkis, senoli, – rimtai tarė Maironis. Senolis atsikėlė ir, tiesdamas ranką, priėjo prie Maironio.

Senolis, – tarė senolis.

Maironis, – prisistatė Maironis.

Klausimai ir užduotys

1. Pasirinkite keletą Jums labiausiai patikusių G. Beresnevičiaus istorinių ar literatūrinių anekdotų ir juos aptarkite: kodėl jie juokingi? Kas šiuose pasakojimuose Jums kelia šypsena, juoką? Kaip sukuriamas juokas?
Kuo šie anekdotai skiriasi nuo Jums girdėtų anekdotų? Kokių žinių mums reikia turėti, kad suprastume G. Beresnevičiaus pasakojimų juoką?
2. Kokie G. Beresnevičiaus anekdotai pasirodė Jums nesuprantami, nejuokingi? Pasitelkite į pagalbą mokytoją, klasės draugus ir panagrinėkite juos kartu. Pasiaiškinkite šių pasakojimų platesnius istorinius ir literatūrinius kontekstus – jie padės suprasti prasmę, pajusti juoką.
3. Pasvarstykite, kokių tikslų siekia rašytojas, su šypsena kalbėdamas apie lietuvių praeitį ir garsius Lietuvos rašytojus.
4. Aptarkite klasėje, iš kokių sustabarėjusių visuomenės požiūrių, nuomonių, įsitikinimų šiuose anekdotuose šaipomasi. Kodėl?
5. Pagalvokite, ar G. Beresnevičiaus anekdotai praplėtė Jūsų akiratį, padėjo skvarbiau pažvelgti į literatūrą, istoriją, gyvenimą. Paaiškinkite, kodėl. Jei praplėtė – kuo?

Apibendriname temą „Juoko prasmė“ ir įsivertiname

Pasvarstykite

1. Pasidalykite nuomonėmis grupėse, ką naujo ir Jums svarbaus, nagrinėdami šią temą, sužinojote ir suvokėte apie juoką. Kokių naujų klausimų Jums kilo, kokių neatsakytų liko? Savo įžvalgomis ir klausimais pasidalykite klasėje. Mokytojo padedami, kartu paieškokite atsakymų į grupėse iškeltus klausimus.
O gal būtų verta Jums kilusiais klausimais surengti platesnę diskusiją?
2. Filosofas Leonidas Donskis teigia: „Ironizuodamas save, išsaugai savo orumą.“ Dirbdami grupėse pagrįskite šį teiginį. Vieni remkitės S. Šaltenio, kiti – R. Gary, tretieji – J. Erlicko arba G. Beresnevičiaus tekstais. Visi taip pat pasitelkite savo asmenines patirtis ir dabarties gyvenimo pavyzdžius.
3. „Juokas mus sustiprina, leidžia lengviau pakelti kasdienybės negandas“, – sako literatūros ir teatro tyrinėtoja Petronėlė Česnulevičiūtė. Tęsdami darbą grupėse ir remdamiesi nagrinėtais kūriniais bei asmeninėmis patirtimis, pagrįskite mokslininkės nuomonę.
4. Pasiruoškite, paieškokite argumentų ir surenkite diskusiją klasėje – „Kas skiria juoką nuo patyčių? Kodėl svarbu jausti juos skiriančią ribą?“

Tiriamosios ir kūrybinės užduotys

1. „Ar Lietuva turi gerą humorą?“ – yra klausęs L. Donskis. Jo nuomone, per komercines televizijas kasdien sklindantis mūsų humoras „tikrai neįkvepia – jis labai jau vulgarus ir prasto skonio“. Tačiau, filosofo teigimu, per Nepriklausomybės metus subrendo ir savitas lietuvių humoras, kuris „ne kartą stojo ginti laisvės ir vakarietiškos Lietuvos“.

Atlikite tyrimą: klasėje pasidaliję, pasižiūrėkite, panagrinėkite ir kritiškai įvertinkite per įvairias Lietuvos televizijas, interneto kanalus rodomas humoro laidas. Ko, Jūsų nuomone, yra vertas šiandienis lietuviškas humoras? Kokių tikslų jisai siekia? Iš ko, kodėl ir kaip humoro laidose yra juokiamasi? Juokiamasi ar tyčiojamasi?

Savo tyrimų išvadas su atrastais pavykusio ir nepavykusio humoro pavyzdžiais pristatykite klasėje ir jas kartu apibendrinkite: koks humoras Lietuvoje vyrauja – skoningas, mus stiprinantis, ar – prasto skonio, mus žeminantis, gniuždantis.

Palyginkite lietuvišką humorą su pasirinktos kitos valstybės televizijų ir interneto kanalų humoru.

Pasitarę klasėje, parašykite septynis pasiūlymus Lietuvos humoro laidų kūrėjams, kaip būtų galima patobulinti lietuvišką humorą – padaryti taiklesnį, skoningesnį, juokingesnį.

2. Pakalbinkite savo tėvus, senelius, kaimynus ir sužinokite, kokių anekdotų jie moka. Linksmiausius, šmaikščiausius užsirašykite ir juos patyrinėkite: kokį žmonių santykį su sovietine ir dabartine tikrove jie atskleidžia. Tyrimo išvadas pristatykite klasėje.

3. Dirbdami grupėse, ilgėlesnį laiką pastebėkite savo klasės, mokyklos gyvenimą ir patyrinėkite savo bendruomenės juoką. Parinkite būdingiausių juoko pavyzdžių ir juos panagrinėkite: ar mokama sveikai pasijuokti iš savęs ir bendro gyvenimo situacijų? Ar juokas padeda įveikti ydas ir sunkumus, ar Jus stiprina? Ar netampa patyčiomis? Tyrimo išvadas su pavyzdžiais pristatykite klasėje ir kartu aptarkite. Pasvarstykite, kaip savo bendruomenės juoką galėtumėte padaryti linksmesnį, žaismingesnį, skoningesnį, gydančią.
4. Pasirinkite šioje temoje nagrinėtą kūrinį (jo ištrauką ar kelis kūrinčius) ir, mokytojo padėdami, paverskite jį žaismingu vaidinimu. Pasirūpinkite kostiumais, dekoracijomis, muzika. Kurdami spektaklį, išsakykite tai, kas Jums rūpi: išreikškite savo mintis ir jausmus.
Pakvietę jaunesnių klasių mokinius, savo bendraamžius, tėvus, mokytojus, surenkite spektaklio premjerą mokykloje.
5. Pažiūrėkite režisieriaus Arūno Žebriūno pagal S. Šaltenio scenarijų sukurtą kino filmą „Riešutų duona“ (<http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/19736>).
Nuspręskite, ką nei S. Šaltenio, nei A. Žebriūno kūrinių nepažįstantiems savo bendraamžiams pasiūlytumėte – perskaityti apysaką ar pasižiūrėti filmą. Kodėl?
Parašykite knygos arba filmo recenziją, kurioje argumentuotai išdėstytumėte, kodėl verta perskaityti knygą ar pažiūrėti filmą.
6. Nuspręskite, kokiais patirtais rimtais, ar net skaudžiais, savo vaikystės išgyvenimais norėtumėte ir galėtumėte pasidalyti su kitais. Pasirinkite žanrą ir parašykite glaustą literatūrinį kūrinį. Jame ironiškai, su šypsena papasakokite apie savo vaikystę.
7. Pasirėmę Lietuvos istorijos, lietuvių literatūros įvykiais, vardais ir vaizdais, pamėginkite patys sukurti istorinį arba literatūrinį anekdotą. Tam pasitelkite paradoksą.
8. Pasirinkite vieną iš vadovėlyje esančių dailininko Algirdo Griškevičiaus paveikslų ir parašykite jam humoristinį komentarą.
9. Pasirinkite šioje temoje nagrinėtą kūrinį ir, pasikonsultavę su dailės mokytoju, iliustruokite jį karikatūromis.
Pavykusioms karikatūroms sugalvokite šmaikščius pavadinimus. Arba paprašykite, kad tai padarytų klasės draugai.
10. Klasėje surenkite savos humoristinės kūrybos popietę. Jos pradžioje atidarykite karikatūrų parodą.
11. Parašykite rašinį pasirinkta tema:
Ar juokas padeda gyventi?
Į ką žvelgiu su ironija?
Juokas – dalykas rimtas
Juokas – būdas tikrovei keisti?

Linksmiausias mano gyvenimo pokštas

Štai toks tas gyvenimas!

12. Parašykite esė pasirinkta tema:

„Juokui esu skolingas už tai, kuo esu“ (Romenas Gary)

„Nereikia bijoti būti mulkiu“ (Saulius Šaltenis)

„Juokas – vienintelis mažojo žmogaus ginklas“ (Leonidas Donskis)

„Jei juokauji, vadinasi, tu myli pasaulį ir žmones“ (Leonidas Donskis)

„Didžiavyriais ir šiandien niekas netiki“ (Juožas Erlickas)

„Juk gali būt, kad tai ne mūsų gyvenimas“ (Juožas Erlickas)

„Tik nebus mano sielai ramybės – liūdesys iškeruoja beribis“ (Juožas Erlickas)

„Tais laikais lietuviai garsėjo tuo, kad apie juos nieko nebuvo žinoma“ (Gintaras Beresnevičius)

Algirdas Griškevičius.
„Pilis“, 1991 m.

Patarimai

1. Kaip skaityti ir nagrinėti eilėrašį

RITA TŪTLYTĖ. Eilėraščio skaitymo principai

1. Pasikliauk pirmuoju įspūdžiu. Jis yra teisingiausias.
2. Nusiteik atradimui. Eilėraščio skaitymas turėtų būti ir sunkus darbas, ir džiaugsmingas atradimas. Tegul eilėraštis Tau veriasi kaip gražus reiškiny. Kai pajusi, kad sugebi patirti tai, kas eilėraštyje gražu ir kaip skleidžiasi anksčiau nežinoti dalykai, – kils džiaugsmas.
3. Nesutapk nei su autoriumi, nei su lyriniu subjektu (pvz., našlaite), nepratėsk jų minčių savomis. Atsiribok, kad ir eilėrašį, ir save jaustum kaip du atskirus dydžius. Į tekstą žiūrėk smalsiai, tarsi atsidaręs laikrodžio vidų žiūrėtum, kaip jis „eina“, apžiūrinėtum skulptūrėlę ir t. t.
4. Savo nuomonę nuolat tikrink tekstu.
5. Jausk įvairius eilėraščio kontekstus (visą rašytojo kūrybą, biografiją, žanrą...).
6. Stenkis suvokti įvairių teksto dalių sąsajas. Orientuokis į bendrą kūrinio prasmę, visumą.
7. Prisimink, kad kūrinys išsako ne vieną mintį ir turi ne vieną prasmę.

Skaitant ir nagrinėjant eilėrašį taip pat svarbūs yra šie dalykai:

I. Įspūdis, kurį sukėlė eilėraštis.

II. Eilėraščio kontekstas:

1. Autoriaus biografija, kūryba. Eilėraščio vieta rinkinyje, parašymo laikas.
2. Literatūrinė srovė, žanras ir t. t.

III. Eilėraščio sandara – prasmė:

1. Konkreti eilėraštyje esanti situacija (išorinio pasaulio vaizdai ar jų nebuvimas, laikas, erdvė, spalvos, veikiančios figūros).
2. Lyrinio „aš“ (lyrinio subjekto, eilėraščio žmogaus) pasirodymo būdai (atviras, besislepiantis „aš“, „aš“ ir gamtos bei kultūros paralelės, lyrinio „aš“ nuotaika, mintys...).
3. Eilėraščio kompozicija (išorinio pasaulio vaizdų kaita, nuotaikų ir minčių slinktis, „aš“ pavidalų kaita, eilėraščio formos kaita).
4. Kultūros kontekstai eilėraštyje (realybė, pasaka, Biblija, mitologija, istorija).
5. Eilėraščio kalba (kaip sukuriama skambėjimas, melodija, žodžio prasmė; kaip naudojamos meninės raiškos priemonės).

IV. Eilėraščio skaitymo motyvai:

1. Kodėl eilėrašį skaitai?
2. Ko jame ieškai?
3. Ko eilėraščio klausai?

Rita Tūtlytė. *Eilėraščio skaitymas*, Vilnius: Gimtasis žodis, 1996.

2. Kaip skaityti ir nagrinėti dramą

Kad suprastume dramos kūrinį, turime atkreipti dėmesį ir išsiaiškinti:

1. Kas yra dramos autorius, kokiais laikais jis gyvenęs, kokiomis aplinkybėmis dramą parašė?
2. Koks istorinis laikotarpis vaizduojamas dramoje? Kur ir kada vyksta dramos veiksmas?
3. Kokia yra dramos tema: apie ką ši drama?
4. Koks yra dramos siužetas, kaip plėtojamas veiksmas, koks pagrindinis konfliktas? (Kokia seka vaizduojami įvykiai, kur yra dramos veiksmo užuomazga, kulminacija, atomazga? Kokie konfliktai ir dėl ko dramoje kyla? Kaip jie išsprendžiami? Ar padaroma tragiškoji klaida, kokia ji, kaip ji pakeičia veikėjų likimus?)
5. Kas ir kokie yra dramos veikėjai? (Kurie jų – pagrindiniai, o kurie – antraeiliai? Kokiais charakterio bruožais veikėjai pasižymi? Kaip jų charakteriai kinta? Kaip – kokiais monologais, dialogais, veiksmis, santykiais – jie išreiškia dramos idėjas ir gina jiems svarbias vertybes?)
6. Kokia yra vyraujanti dramos nuotaika? Kaip ji sukuriamą? Kaip ji kinta? Kaip dramoje išreiškiami tragizmas, komizmas?
7. Kokia yra dramos kalba? Kokios meninės raiškos priemonės ir kokių tikslų vartojamos?
8. Kokias svarbiausias problemas drama kelia ir svarsto? Kaip šios problemos susijusios su autoriaus gyvenamu laiku, kuo jos – universalios? Kuo jos svarbios mūsų laikų žmogui, visuomenei?
9. Kokia yra pagrindinė dramos mintis – idėja? Kokias kitas svarbias mintis drama kelia? Kaip išreiškiama dramos idėja ir svarbiausios mintys?
10. Kuo ši drama aktuali Jums asmeniškai? Kokie jos veikėjai, konfliktai, svarstomi klausimai, keliamos mintys reikšmingos Jūsų patirčiai?

3. Kaip skaityti ir nagrinėti apysaką arba romaną

Kad suprastume apysaką arba romaną, turime atkreipti dėmesį ir išsiaiškinti:

1. Kas yra kūrinio autorius, kodėl ir kokiomis aplinkybėmis apysaką arba romaną sukūrė?
2. Kokia yra pagrindinė apysakos arba romano tema, kokios potėmės? Apie ką šis kūrinys?
3. Koks yra kūrinio laikas, kokia erdvė? Kur ir kada vyksta veiksmas? Kada apie įvykius pasakojama? Kaip keičiasi erdvė ir laikas?
4. Kas ir koks yra apysakos arba romano pasakotojas? Kokia jo pozicija: kas pasakotojui rūpi, kokius klausimus jis kelia ir svarsto? Kokias idėjas ir vertybes teigia? Kuo savitas pasakojimo būdas?
5. Kas ir kokie yra apysakos arba romano veikėjai? (Kurie jų – pagrindiniai, o kurie – antraeiliai? Kokius vaidmenis kūrinyje jie atlieka? Kaip vaizduojami? Kokiais charakterio bruožais veikėjai pasižymi? Kaip jų charakteriai kinta? Koks pagrindinių veikėjų požiūris į pasaulį, į kitus veikėjus? Kokias idėjas veikėjai teigia, kokias vertybes gina? Kaip į veikėjus žvelgia, juos vertina pasakotojas?)
6. Koks yra apysakos arba romano siužetas? Kokia kompozicija? Kaip plėtojama pagrindinė siužeto linija, kaip – šalutinės? Kokie įvykiai sudaro siužeto pagrindą? Kaip jie kūrinyje iš-

dėstomi, sujungiami? Kokia yra kūrinio veiksmo užuomazga, kulminacija, atomazga? Kaip kūrinyje apie įvykius pasakojama? Kurie įvykiai keičia pagrindinių veikėjų požiūrį į save ir pasaulį? Kodėl?

7. Kokia yra kūrinio kalba, koks kalbėjimo būdas? Koks jo stilius – kalbinės išraiškos priemonių visuma? Kokiais žodžiais, kokiais sakiniais kalbama? Kokios meninės raiškos priemonės ir koku tikslu vartojamos? Kokie įsimintini meniniai vaizdai sukuriami? Kokias reikšmes jie turi? Kuo kūrinio kalbėjimo būdas yra savitas? Kaip jis susijęs su kūrinio tema, nuotaika?
8. Kokios problemos apysakoje arba romane keliamos, svarstomos, nagrinėjamos? Kuo jos aktualios šiandienos žmogui ir visuomenei? Asmeniškai Jums?
9. Kokia yra pagrindinė kūrinio mintis – idėja? Kokį požiūrį į pasaulį ji išsako? Kokias kitas svarbias mintis apysaka arba romanas kelia?
10. Kuo kūrinys įdomus, įsidėmėtinas, svarbus Jums? Kodėl?

4. Kaip rašyti rašinį

1. Visų pirma būtina gerai išsiaiškinti ir suprasti pasirinktą rašinio temą, kad galėtumėte į ją išsamiai atsakyti ir ją išplėtoti. Būtent tema iškelia Jūsų rašiniui užduotį: pasako, kokius klausimus, kokias problemas šia tema rašant derėtų svarstyti ir nagrinėti.
2. Apsibrėžkite, kokius svarbiausius pasirinktos temos keliamus klausimus, problemas savo rašinyje svarstysite.
3. Suformuluokite, koks Jūsų asmeninis požiūris į apsibrėžtus klausimus, problemas. Kokiais argumentais jis grįstas?
4. Išsiaiškinkite, koks požiūris (požiūriai) į Jūsų apsibrėžtus klausimus, problemas dėstomas kūrinyje, kuriuo remsitės nagrinėdami temą. Kaip, kokiais būdais požiūris kūrinyje išsakomas?
5. Nutarkite, kokius kitus kūrinius, tekstus nagrinėdami temą pasitelksite. Kodėl?
6. Išdėstykite savo požiūrį teiginiais, kurie galėtų būti ir Jūsų rašinio dalimis.
7. Apgalvokite, susirinkite argumentus, konkrečius pavyzdžius, kuriais savo teiginius grįsite. Jei rašydamas pasirinksite oponentą, su kurio požiūriu diskutuosite, ginčysitės, išsamiau išsiaiškinkite jo argumentus.
8. Susidarykite detalesnį rašinio planą – kokia seka problemas kelsite, pagrindinę mintį plėtosite, savo teiginius ir argumentus dėstysite, konkrečius pavyzdžius ir citatas pasitelksite, prie apibendrintų išvadų prieisite.
9. Ypač gerai apgalvokite ir nuosekliai išdėstykite savo rašinio išvadas – jos turi apibendrinti visą Jūsų rašto darbą: ką Jums pavyko įžvelgti, atrasti, suvokti, sau ir kitiems įrodyti.
10. Atidžiai peržiūrėkite ir patobulinkite, suredaguokite parašytą rašinį. Atkreipkite dėmesį, ar pakankamai nuosekliai išplėtojote pagrindinę mintį, atsakėte į temą, ar išdėstėte visus reikalingus argumentus, ar jie svarūs ir pagrįsti, ar tiksliai pateikėte konkrečius pavyzdžius ir citatas, ar viską, ką buvote numatę, išdėstėte, ar nepalikote rašybos, gramatikos, skyrybos, stiliaus klaidų. Peržvelkite, ar rišlios Jūsų rašinio pastraipos, ar sklandūs ir logiški sakiniai. O gal Jūsų rašinį dar būtų galima padaryti tikslesnį, įtaigesnį, vaizdingesnį?

5. Kaip rašyti esė

1. Dar kartą pasiaiškinkite, kas yra esė. Prisiminkite: Esė (pranc. *essai* – bandymas) – tai laisvos formos rašinys, kuriame išdėstomas asmeninis požiūris įvairiais gyvenimo klausimais. Esė autorius remiasi asmenine patirtimi ir tyrinėja tikrovę, savarankiškai samprotauja, vaizdingai dėsto mintis ir ieško tiesos.
2. Pasirinkite Jums iš tikrųjų rūpimą, Jūsų asmeninei patirčiai artimą temą.
3. Išsikelkite su pasirinkta tema susijusius, Jums svarbius klausimus, į kuriuos rašydami ieškosite atsakymo.
4. Imkitės drąsiai ir laisvai išsikeltus klausimus svarstyti raštu. Pasitelkite skaitytus, matytus, girdėtus kūrinius, asmeninius gyvenimo patyrimus, artimųjų pasakojimus ir jų išmintį ar aktualią žiniasklaidos informaciją, kitas žinias, kurios reikalingos Jūsų tiesos ieškojimui. Savo ir kitų patirtis savarankiškai apmąstykite.
5. Pasiremkite vaizduote, išpūdžiais, jausmais. Lyginkite, junkite skirtingus gyvenimo dalykus, pažvelkite į juos nauju žvilgsniu, nevenkite ironijos ir autoironijos.
6. Rašykite vaizdžiai, įtaigiai – ieškokite savo kalbėjimo būdo. Rašykite kitaip, negu įprasta. Rašykite taip, kad Jums patiems būtų įdomu.
7. Pasistenkite, kad Jūsų rašoma esė įgytų savitą formą. Ji gali būti kuo įvairiausia: nuosekli arba fragmentiška, poetiška arba dalykiška, neturėti pradžios arba pabaigos. Ieškodami gyvenimo tiesos, nebijokite formos eksperimentų.
8. Nenusiminkite, jeigu atsakymų į išsikeltus klausimus nepavyks atrasti. Svarbu sugebėti klausimus įžvelgti, juos iškelti, atkreipti į juos kitų dėmesį. Prasmingas yra nuoširdus bandymas suprasti tikrovę, aiškintis gyvenimą, ieškoti tiesos.

6. Kaip rašyti Meno dienoraštį

1. Svarbu sau išsiaiškinti ir suprasti Meno dienoraščio paskirtį: kodėl jį rašote? Tai tik Jūsų ir tik Jums skirtas tekstas. Jūs patys turite susikurti dienoraščio rašymo taisykles, pasirinkti rašymo būdą.
2. Į dienoraštį iš skaitomų kūrinių, tekstų, grupės darbe ir klasės diskusijose kilusių minčių įsirašykite tik tai, kas Jums iš tiesų svarbu, įdomu, prasminga, prie ko norėsite sugrįžti.
3. Nevenkite tikslumo: pasižymėkite išrašytos minties autorių, datą, kūrinių, puslapį – to gali Jums prireikti ateityje.
4. Dienoraštį galite papildyti mintimis, kilusiomis žiūrint spektaklius, kino filmus, lankant parodas, stebint televizijos laidas, skaitant interviu ir diskusijas žiniasklaidoje, bei kita Jums svarbia medžiaga.
5. Dienoraštyje gali būti Jūsų pačių komentarų, pastabų, svarstymų, net ginčo su išsirašytais kitų autorių teiginiais. Svarbūs yra Jūsų pamąstymai, kuo išsirašytos mintys papildė Jūsų asmeninę patirtį, kokią gyvenimo išmintį Jums atveria, ką padeda suprasti. Taip Meno dienoraštis Jus gali brandinti, auginti – padėti Jums ieškoti gyvenimo prasmės, kurtis save.
6. Meno dienoraštis – nevienadienis kūrinys. Jį svarbu rašyti nuolat, ne vienerius metus, ir saugoti, atsiversti net tada, kai jis neberašomas. Jūsų dienoraštis visada išliks Jūsų pašnekovas.

7. Kaip rašyti recenziją

1. Visų pirma išsiaiškinkite recenzijos paskirtį: prisiminkite, kad recenzija (lot. recensio – vertinimas) turi visuomenei pristatyti, paaiškinti ir kritiškai įvertinti naują literatūros, meno ar mokslo kūrinį.
2. Atidžiai išsinauginėkite recenzuojamą kūrinį, išsiaiškinkite jo reikšmės – kas, kaip, kodėl parašyta. Kad galėtumėte įvertinti, turite gerai išmanyti tai, apie ką rašote.
3. Pasidomėkite recenzuojamo kūrinio kontekstu: rašytojo kūrybine biografija, kūrinio parašymo aplinkybėmis, kitais panašaus pobūdžio kūriniais, svarstančiais šią temą ir problemas.
4. Įsidomėkite: svarbu, rašant recenziją, atskleisti kūrinio autoriaus poziciją – jo idėjas, požiūrį, nuostatas, meninį sumanymą.
5. Gerai apgalvokite, kas bus Jūsų recenzijos skaitytojas: ką ir kaip stengsitės sudominti perskaityta knyga? Kokia kalba su savo skaitytoju kalbėsitės?
6. Recenziją dera rašyti nuosekliai. Ją sudaro trys dalys: įžanga; nagrinėjimas ir vertinimas; išvados.

Įžanga

- A. Pateikite svarbiausią informaciją apie knygą (pvz., kuo įdomus, savitas autorius, kokios knygos parašymo ir išleidimo aplinkybės, kt.). Raskite būdą, kaip šią informaciją pateikti įdomiai, patraukliai.
- B. Pristatykite pagrindinę recenzijos temą – apie ką Jūs rašysite. Atsižvelgdami į ją, pasirinkite nagrinėjamus kūrinio aspektus, apie ką konkrečiai kalbėsitės: apie temą, problemas, idėjas, veikėjus, siužetą, veiksmo erdvę ir laiką, vaizdavimo būdą ar pasakojimo stilių.
- C. Įžanga turi būti trumpa ir intriguojanti, skatinanti perskaityti visą Jūsų recenziją.

Pasirinktų kūrinio aspektų nagrinėjimas ir vertinimas

- A. Nagrinėdami ir vertindami pasirinktus aspektus, atskleiskite kūrinio vertę ir savitumą. Aptarkite autoriaus poziciją.
- B. Savo vertinimus argumentuokite: paaiškinkite, pateikite pavyzdžių, kūrinio citatų.
- C. Įvertinkite, ar aktualus kūrinys šiandien: kuo ir kodėl.

Išvados

- A. Apibendrinkite išdėstytus vertinimus.
 - B. Išsakykite savo asmeninį požiūrį į kūrinį.
 - C. Paaiškinkite, kodėl jį siūlote skaityti kitiems.
-
7. Prieš rašydami recenziją arba ją parašę sugalvokite pavadinimą, kuris atkreiptų dėmesį į Jūsų tekstą.

8. Kaip įsivertinti

Kad Jūsų mokymasis būtų sąmoningesnis ir savarankiškesnis, turite gebėti savo pasiekimus įsivertinti.

Jums bus naudingi patarimai, kaip įsivertinti savo kalbėjimą, rašinį, darbą grupėje, projektinę ir tiriamąją veiklą.

Įsivertinimas yra labai svarbi viso mokymosi dalis. Jo esmė – išsiaiškinti, **ką žinau ir moku dabar, ką noriu sužinoti ir išmokti mokydamasis, kaip to sieksiu, kaip suprasiu, kad sužinojau ir išmokau.**

Taigi įsivertinimą siūlytume pradėti nuo kelių klausimų sau mokslo metų pradžioje:

1. Ką aš žinau, gebu, moku?
2. Ką aš norėčiau sužinoti, išmokti? Kokie mano šių metų, pusmečio, trimestro mokymosi tikslai?
3. Kaip sieksiu užsibrėžtų tikslų? Kokios man reikės pagalbos? Iš ko jos sulauksiu? Kaip galėčiau padėti kitiems?
4. Kaip aš suprasiu, ką sužinojau, išmokau? Kuo man tai svarbu? Kodėl?

Glaustai patys sau atsakykite į šiuos klausimus. Atsakymus, jei norite, aptarkite su draugu arba mokytoju. Jei atsakymais pasidalyсите su mokytoju ir klasės draugais, geriau suprasite, ko vieni iš kitų tikėtės. O gal klasėje susiburs bendraminčių ratelis, kuris nuspręs mokytis ir siekti užsibrėžtų tikslų kartu? Mokytis vienam iš kito, padedant vienas kitam yra smagiau ir įdomiau.

Formuluodami mokymosi tikslus ir numatydami būdus, kaip jų sieksite, stenkitės būti ne tik nuoširdūs, bet ir itin konkretūs. Pavyzdžiui, jeigu nuspręsite, kad norėtumėte daugiau sužinoti apie Lietuvos rašytojus, Jums reikės lankytis mokyklos ar viešojoje bibliotekoje, muziejuje, domėtis literatūrine spauda. Jeigu nuspręsite plėsti savo bendrą kultūrinį akiratį, greičiausiai pasidomėsite artimiausio, geriausio teatro repertuaru, vykstančiomis parodomis, susirasite periodinių kultūros ir meno leidinių ir pradėsite juos nuosekliau skaityti. O jei sieksite tobulinti viešojo kalbėjimo gebėjimus, turėtumėte pasidomėti iškaltos vadovėlių patarimais, pasiklausti gerųjų pavyzdžių, susirasti kritišką patarėją, o svarbiausia – pasiryžti šiai veiklai skirti bent keliolika minučių kiekvieną savaitę.

Įsivertinimas Jums taps prasmingas ir padės tobulėti tik tuomet, kai prie to, ką apmąstėte mokslo metų pradžioje, nuolat sugrįšite. Pradėdami mokslo metus taip pat įsivardykite, kuo jau esate stiprūs, kas Jums sekasi geriausiai, ir kuo dar norėtumėte sustiprėti – ką dar pasiekti. Prie savo minčių, išsikeltų tikslų vėl stabtelėkite po mėnesio, dviejų, mokslo metų viduryje ir – būtinai – mokslo metų pabaigoje. Nepamirškite, kad tikrasis įsivertinimo adresatas esate Jūs patys. Įsivertinimo labiausiai reikia ne mokytojui, ne tėvams, o Jums.

Įsidėmėkite, kad pateikti įsivertinimo klausimai yra bendri – jais mokydamiсi galite remtis bet kuriuo atveju. Jie tinka prieš pradėdant ir baigiant vadovėlio skyrių, temą, apibendrinant rašytojo kūrybos analizę, įsivertinant darbą grupėje, diskusiją klasėje, įgyvendintą projektą, atliktą tiriamąją ar kūrybinę užduotį.

Bendrųjų įsivertinimo klausimų tikslas – sužadinti Jūsų kritinį mąstymą, savistabą, paskatinti Jus nagrinėti ir apmąstyti savo mokymąsi. Klausimai rodo kryptį, jie nėra formulė – įsivertindami galite pasirinkti kelis ar tik vieną iš jų. Atsakyti galite sau, mokytojui, draugams, galite šiais klausimais remtis diskutuodami. Dialogas arba diskusija taip pat gali būti puiki įsivertinimo forma.

Kaip įsivertinti savo viešąjį kalbėjimą?

Žemiau pateikta lentelė Jums padės tobulinti savo kalbėjimą. Ja remdamiesi galėsite įsivertinti arba įvertinti kalbėjimo tam tikra tema užduotį. Taip pat lentelė bus naudinga ruošiantis kalbėti: paryškinti raktiniai žodžiai pasako, ko iš Jūsų tikimasi. Šie lūkesčiai yra didžiausi. Pagal juos galite patys pasirengti trijų taškų sistemą ir įsivertinti savo kalbėjimo pasiekimus vienu, dviem ar trimis taškais.

Ruošdamiesi viešam kalbėjimui, jei galite, pirmąjį mėginimą įsirašykite. Įrašą perklausykite ir, žiūrėdami į lentelę, įsivertinkite. Klausydamiesi savęs iš šalies, išgirsite tai, ko kalbant tiesiog neįmanoma pastebėti.

Jeigu šia lentelę naudositės vertindami draugų kalbėjimą, būkite itin dėmesingi ir geranoriški. Jūsų objektyvus vertinimas turėtų padėti draugui suprasti, kuo jo kalbėjimas stiprus, o ką derėtų tobulinti.

Klausimai įsivertinimui	Ko iš Jūsų tikimasi?
Kaip suvokiu kalbėjimo tikslą – ką, kam ir kodėl noriu pasakyti? Kaip atskleidžiu temą – kaip išdėstau pagrindinę mintį, pateikiu ją pagrindžiančius argumentus, suformuluoju išvadą?	Tema puikiai atskleista, nuo temos nenukrypstama. Aiškiai suformuluota pagrindinė mintis (pagrįsta išvada). Aiškiai suformuluoti į pagrindinę mintį vedantys arba iš jos kylantys teiginiai. Tinkamai parinkti argumentai. Argumentų pakanka, kad teiginiai būtų įrodyti ir suformuluotos pagrįstos išvados. Atskleidžiama aiški kalbančiojo pozicija.
Kokia mano kalbėjimo struktūra? Kaip siekiu kalbėjimo aiškumo ir įtaigumo? Kokiais žodžiais kalbu? Kokiais sakiniais kalbu – kokia mano sakinių struktūra?	Aiški ir pagrįsta kalbėjimo struktūra. Paisoma kalbėjimo trukmės reikalavimų. Kalbama sakytine kalba. Kalbama aiškiai (lengva suprasti), sklandžiai (nėra beprasmių pauzių, nereikalingų įterpinių). Kalbama logiškai. Mintis plėtojama nuosekliai (nėra minties šuolių). Kalbama rišliai: sakiniai ir pastraipos prasmingai siejami vienas su kitu. Vartojamas turtingas žodynas – netrūksta žodžių, gausu sinonimų. Sakinių struktūra įvairi.
Kokia mano tartis? Kaip kirčiuoju? Ar taisyklingai kalbu – tinkamai vartoju žodžius ir žodžių junginius? Kokia mano kalbėjimo intonacija?	Tartis taisyklinga. Nedaroma kirčiavimo klaidų. Vartojamos gramatinės konstrukcijos ir žodynas taisyklingi. Kalbama tinkama intonacija, atitinkančia kalbėjimo tikslą ir temą.
Kitos pastabos sau pačiam.	

Kaip įsivertinti savo rašinį?

Rašinio įsivertinimo lentelę pirmiausia siūlytume išbandyti dirbant su mokytoju: kartu perskaitykite ir įvertinkite vieną darbą. Taip išsiaiškinsite lentelėje vartojamas sąvokas ir suprasite, kaip taikomi vertinimo kriterijai. Vertindami savo darbą, pasižymėkite iškilusius klausimus. Su-
radę į juos atsakymus, ateityje išvengsite klaidų, labiau pasitikėsite tuo, ką ir kaip rašote.

Rašinio įsivertinimo kriterijai			
Taškai	Temos suvokimas ir plėtojimas	Rašinio struktūra ir stilius	Raštingumas
	Kaip suvokiu temą ? Kaip temą plėtoju – kokius nagrinėjimo aspektus pasirenku? Kaip pagrindžiu teiginius – kokiais argumentais ?	Kokia mano rašinio struktūra ? Kaip išsakau mintis? Kokia kalba reiškiu mintis?	Ar taisyklingai rašau?
5 taškai	Temą puikiai supratau. Labai tinkamai pasirinkau nagrinėtinius aspektus. Mano argumentai gerai pagrįsti, taiklūs.	Rašinys turi visas tris struktūrines dalis: įžangą, dėstymą, pabaigą. Rašinys pastraipomis suskirstytas labai tikslingai. Mintys plėtojamos nuosekliai ir kryptingai. Kalba stilinga, sakiniai įvairūs, žodynas turtingas, žodžiai parenkami tiksliai, pagal situaciją.	Taisyklingai. Klaidų nėra.
4 taškai	Temą supratau. Tinkamai pasirinkau nagrinėtinius aspektus. Pateikiau pakankamai argumentų.	Rašinys turi visas tris struktūrines dalis. Rašinys pastraipomis suskirstytas pagrįstai. Mintys plėtojamos nuosekliai. Kalba aiški, rišli; žodžiai parenkami tiksliai; sakinių struktūra įvairi.	Taisyklingai. 1–3 klaidos.
3 taškai	Temą supratau, tačiau ne iki galo, ne visai aiškiai. Tinkamai pasirinkau nagrinėtinius aspektus. Dauguma mano pateiktų argumentų yra tinkami.	Rašinys turi visas tris struktūrines dalis. Tekstas ne visada pagrįstai suskirstytas pastraipomis. Yra minties šuolių ir pasikartojimų. Kalba aiški, rišli; sakinių struktūra įvairi; žodžiai vartojami tinkama reikšme.	Pakankamai taisyklingai. 4–6 klaidos.

2 taškai	Temą supratau daugiau mažiau, paviršutiniškai. Nežinau, ar pasirinkau tinkamus aspektus, ne visus juos išplėtoju. Mano pateikti argumentai paviršutiniški, netvirti.	Rašinio struktūra turi trūkumų. Tekstas pastraipomis suskirstytas ne visada pagrįstai. Yra daug minties šuolių ir pasikartojimų. Pasitaiko aiškumo, rišlumo, sakinių struktūros trūkumų; žodžiai ne visada vartojami tinkama reikšme.	Ne visai taisyklingai. 7–10 klaidų.
1 taškas	Temą supratau tik iš dalies. Mano pasirinkti aspektai nepadedą temos atskleisti arba aspektų neišskyrčiau. Bandžiau argumentuoti, tačiau nepavyko.	Rašinys neturi visų struktūrinių dalių. Tekstas nepagrįstai skirstomas pastraipomis. Yra labai daug minties šuolių ir pasikartojimų. Daug aiškumo, rišlumo trūkumų; dažniausiai neįdomios sakinių ribos, sakiniai labai paprastos struktūros; žodynas skurdus, žodžiai vartojami netinkama reikšme.	Labai netaisyklingai. 11–16 klaidų.

Kaip įsivertinti esė?

Įsivertinant esė dera remtis rašiniui taikomais įsivertinimo kriterijais. Tačiau būtina juos papildyti dar ir šiais kriterijais:

Ar tikrai išsiskelčiau man rūpimą ir aktualų klausimą?

Ar išsiskeltą klausimą svarsčiau savarankiškai, ar nuoširdžiai ieškojau tiesos?

Ar susiejau asmeninę patirtį su kultūros teksta ir kitų patirtimis?

Ar pažvelgiau į svarstomą temą nauju žvilgsniu ir įžvelgiau naujų reikšmių?

Ar mano tekstas gyvas, vaizdingas ir įtaigus?

Ar atradau savo kalbėjimo būdą, savitą teksto formą?

Kaip įsivertinti projektinę ir tiriamąją veiklą?

Vienas iš projektinės ir tiriamosios veiklos įsivertinimo būdų – nuoseklus stebėjimas ir surinktos informacijos apmąstymas bei apibendrinimas. Kol vykdoma projektą, užsiimate tiriamąją veiklą, nuolat, po kiekvienos pamokos, savo užrašuose pasižymėkite kilusius klausimus, mintis, įžvalgas, pastebėjimus. Galite rašyti laisvai, bandydami užfiksuoti tai, ką svarbiausia sužinojote, supratote, kas nustebino, kuo norėtumėte pasidomėti daugiau. Tokiuose užrašuose būtina atkreipti dėmesį ir į tai, kas nepavyko. Kartais užrašyta mintis jau yra pirmas žingsnis problemos sprendimo link. Pabaigę projektą, savo užrašus perskaitykite ir aptarkite su draugais ar su mokytoju. Pokalbis su draugais padės tobulinti grupės darbą, o mokytojui grįžtamasis ryšys padės literatūros pamokas padaryti dar prasmingesnes ir įdomesnes.

Būkite atidūs ir aktyvūs, klausydamiesi draugų projektų ir tiriamosios veiklos pristatymų. Užrašuose glaustai pasižymėkite, kas Jus nustebino, ko norėtumėte paklausti, kokie Jūsų draugų darbo privalumai ir trūkumai (svarbu gebėti juos argumentuotai pakomentuoti!), kaip siūlytumėte draugams darbą tobulinti.

Kartais svarbu kritiškai įvertinti klasėje pristatytus projektus, tiriamąją veiklą raštu ir apibendrinti. Tokiu atveju rašoma tiek savo, tiek draugų pateiktų projektų kritinė refleksija.

Pirmojoje refleksijos pastraipoje pristatomas projektas, įvardijami jo tikslai, pasakoma, kuo jis įdomus.

Antrojoje pastraipoje analizuojama ir įvertinama atlikta veikla: išnagrinėjami ir įvardijami pastebėti privalumai ir trūkumai, vertinimas pagrindžiamas konkrečiais argumentais – stengiamasi komentuoti tiksliai ir objektyviai.

Trečiojoje pastraipoje pateikiami pasiūlymai: kuo projektą arba tyrimą būtų galima dar papildyti? Taip pat atvirai įvardijama, su kokiais sunkumais susidurta, kas išgyventa, patirta, kaip sekėsi dirbti grupėje, kas svarbaus išmokta, kas nauja suprasta.

Aliterācija (lot. *ad* – prie, link ir *littera* – raidė) – raiškus, tikslingas tų pačių arba panašiai skambančių priebalsių pakartojimas gretimuose žodžiuose, eilutėse, posmuose.

Antitėzė (gr. *antithesis* – priešprieša) – priešingų minčių ar vaizdų sugretinimas literatūros kūrinyje.

Apsākymas – epo žanras; nedidelės apimties prozos kūrinys, kuriame dėmesys sutelkiamas į vieną įvykį. Apsakyme veikia nedaug veikėjų, bet sukuriamas gyvenimo visumos vaizdas.

Apýsaka – didesnės apimties už apsakymą prozos kūrinys, kuriam būdingas išplėtotas siužetas.

Asonansas (lot. *assonare* – darniai skambėti) – raiškus, tikslingas tų pačių arba to paties tipo panašių balsių pakartojimas gretimuose žodžiuose, eilutėse, posmuose.

Atsiminimai, memuarai (pranc. *mémoires* – atsiminimai) – literatūros žanras, kūrinys, kuriame autorius pasakoja savo atsiminimus apie įvykius, kurių dalyvis ar stebėtojas jis yra buvęs.

Baladė (iš lot. *ballo* – šoku) – lyrikos žanras, kuriam būdingas dramatiškas siužetas, epinis pasakojimas, ryškūs personažai, herojai, nerimo ir baimės nuotaika.

Charakteris (gr. *charaktēr* – bruožas, ypatybė, žymė) – sąvoka, vartojama apibūdinti ryškių, individualių bruožų turintį literatūros kūrinio veikėją.

Dialogas (gr. *dialogos* – pokalbis) – literatūros kūrinio veikėjų pokalbis.

Dienoraštis – datuotas autobiografinis pasakojimas, kuriame autorius fiksuoja savo paties kasdienybę, dėsto gyvenimo istoriją, išsako savo mintis, išgyvenimus, išpūdžius.

Dokumėntinė literatūra (jos žanrai – autobiografija, dienoraštis, atsiminimai, memuarai ir kiti) – tikrais įvykiais paremtas

pasakojimas apie žmones, kuris pirmenybę teikia faktams, o ne meninei išmonei.

Dramà (gr. *drao* – veikti) – 1. Viena iš trijų literatūros rūšių, kurios pagrindą sudaro veiksmas, konfliktas ir veikėjų dialogai. Pagrindiniai dramos žanrai: tragedija, drama, komedija. 2. Vienas iš dramos rūšies žanrų, iškilęs Naujaisiais laikais, pasižymintis laisvesne forma už tragediją ir komediją.

Dramatizmas, dramatiškumas – dramos rūšiai būdingų bruožų visuma. Šiais bruožais – veiksmo įtampa, intensyvumu ir kryptingumu, konfliktiškumu, kalbos dialogiškumu – gali pasižymėti ir kitų literatūros rūšių kūriniai: baladė, eilėraštis, romanas, apsakymas ir kt.

Drāminė situācija – sudėtinga situacija, kurioje atsidūręs personažas privalo veikti nedelsdamas.

Ekspozīcija (lot. *expositio* – išdėstymas, paaiškinimas) – literatūros kūrinio pradžios dalis, kurioje supažindinama su veiksmo aplinkybėmis ir personažais.

Ėpas (gr. *epos* – žodis, pasakojimas) – 1. Viena iš trijų literatūros rūšių, kurios pagrindą sudaro pasakojimas, įvykių aprašymas. Pagrindiniai epo žanrai: epas, romanas, apysaka, apsakymas. 2. Eiliuotas didelės apimties istorinės ar mitologinės tematikos kūrinys, pasižymintis pakylėtu stiliumi, didingais ir apibendrintais vaizdais, idealizuotais herojais.

Epiškumas – epui būdingų bruožų visuma. Šiais bruožais – vaizdavimo išsamumu, visapusiškumu, didingumu, tikroviškumu – gali pasižymėti ir kitų literatūros rūšių kūriniai: baladė, poema, drama ir kt.

Epītetas – vaizdingas daikto, reiškinio, veiksmo, žmogaus ypatybės įvardijimas (pvz., auksinė svajonė, ugninės žaros, skaistveidė mergelė).

Erdvė – tai matmuo, kuris pasako, kur vyksta kūrinio veiksmas.

Hūmoras (lot. *humor* – skystis, kurį senoji medicina laikė lemiančiu žmogaus temperamentą) – švelnus, neįžeidžiamas žmonių savybių ir tikrovės reiškinių pašiepimas, kuris atskleidžia optimistinių požiūrį įgyvenimą.

Išsmeninimas | personifikacija (lot. *persona* – asmuo ir *facio* – darau) – žmogaus bruožų suteikimas gyvūnui, daiktui ar reiškiniui.

Idėja (pagrindinė mintis) – kas svarbiausia pasakoma kūriniu. Kūrinio idėja atskleidžia autoriaus požiūrį į pasaulį, žmogų, tikrovę.

Intriga (lot. *intrico* – painioju) – kūrinio struktūros dalis, mįslingas siužeto elementas, kuris žadina skaitytojo, žiūrovo susidomėjimą, smalsumą ir reikalauja įminimo.

Ironija (gr. *eirōneia* – apsimetimas) – paslėpta pašaipa, kai paliekama galimybė jos ir neįžvelgti; juoką sukeliantis perkeltinis reikšmės vartojimas, kai žodis ar žodžių junginys įgyja priešingą reikšmę.

Komėdija (gr. *kōmōdia* – linksmos, triukšmingos minios daina) – senovės Graikijoje greta tragedijos susiformavęs dramos žanras, siekiantis sukelti juoką, vaizduodamas žmogaus ir visuomenės ydas, smerktinus papročius.

Komizmas – skaitytojui juoką kelianti literatūros kūrinio savybė. Pagrindiniai komizmo raiškos būdai – ironija, humoras, satyra.

Konfliktas – priešingų jėgų, personažų, tikslų, įsitikinimų, nuomonių susidūrimas literatūros kūrinyje.

Kontekstas (lot. *contextus* – rišlus, susietas) – kokio nors įvykio, reiškinio, teksto aplinka, aplinkybės.

Laikas – matmuo, kuris pasako, kada vyksta kūrinio veiksmas.

Legendà (lot. *legenda* – tai, kas skaitytina) – literatūros ir tautosakos žanras, kuriam būdingi antgamtiniai, fantastiniai arba istoriniai įvykiai, neįprasti, ypatingų galių turintys veikėjai,

poetiškas, pakylėtas stilius. Legendos yra artimos padavimams, sakmėms, pasakoms. Legendà taip pat vadinamas ir nepaprastas, įsimintinas, iš kartos į kartą perduodamas pasakojimas apie bendruomenei svarbius įvykius ir žmones.

Liáudies dainà – lyrinis dainuojamosios tautosakos kūrinys, kuriame susilieja poezija ir muzika.

Literatūros rūšis – literatūros kūrinių visuma, kurią sieja panaši kalbinė raiška, vaizdavimo būdas, santykis su pasauliu. Nuo Antikos laikų literatūros kūriniai skirstomi į tris rūšis: epą (epiką), lyriką ir dramą. Kiekviena literatūros rūšis dar skirstoma į smulkesnes grupes – žanrus.

Literatūros srovė – bendro požiūrio į kūrybą jungiami tam tikro laikotarpio rašytojai ir jų kūriniai.

Lýrika – 1. Viena iš trijų literatūros rūšių, kurios pagrindą sudaro asmens jausmų ir minčių raiška. Pagrindiniai lyrikos žanrai: eilėraštis, sonetas, baladė, poema. 2. Senovės Graikijoje lyrika vadintos dainos, atliekamos pritariant lyra – styginiu muzikos instrumentu. Lyrikos kūriniai paprastai yra nedidelės apimties, rašomi eilėmis, juose vyrauja lyrinio „aš“ (lyrinio subjekto) jausmai, išgyvenimai, apmąstymai.

Lýrinis eilėraštis – nedidelės apimties eiliuotas kūrinys, kurio pagrindas – meninis vaizdas, jam būdinga ritmiška kalba, lyrinio „aš“ (lyrinio subjekto) vidiniai išgyvenimai, jausmai, apmąstymai.

Lyrizmas, lyriškumas – lyrikai būdingų bruožų visuma. Šiais bruožais – jausmingumu, subjektyvumu, pakilumu, vaizdinga, metaforiška kalba, muzikalumu – gali pasižymėti ir kitų literatūros rūšių kūriniai: drama, apsakymas, romanas ir kt.

Metáfora (gr. *metaphora* – perkėlimas) – viena svarbiausių meninės raiškos priemonių; žodžių junginio vartojimas perkeltine reikšme remiantis tikru ar tariamu daiktų panašumu; paslėptas palyginimas, kai vieno daikto ar

reiškinio savybės, vardas priskiriami kitam daiktui ar reiškiniui (pvz., pablyškęs vakaras, verkianti šviesa, tylintis dangus, lapų stiklas).

Monològas (gr. *monos* – vienas + *logos* – kalba, žodis) – literatūros kūrinio veikėjo išsakomos mintys arba sau sakoma kalba.

Novèlė (it. *novella* – naujiena) – epo žanras; neilgas prozos kūrinys, kuriam būdinga griežtesnė nei apsakymo struktūra, dažniausiai dramatiška, staigi atomazga, netikėtas įvykių posūkis.

Padavimas – tautosakos kūrinys, pasakojantis, kaip atsirado vietovės, svarbūs žmogaus daiktai, iš kur kilo jų pavadinimai.

Pakartojimas – sakinio konstrukcija, kuria siekiama kalbos įtaigumo, didesnio poetinio įspūdžio; meniškai tikslingas to paties žodžio, frazės ar sakinio vartojimas literatūros kūrinyje ne vieną kartą.

Paradòksas (gr. *paradoxos* – netikėtas) – kas neįprasta, netikėta ir tarsi prieštarauja sveikam protui.

Paròdija (gr. *paroidia* – komiškas rimto kūrinio perdirbimas) – literatūros kūrinio komiškas pamėgdžiojimas; humoristinis kūrinys, kuris mėgdžioja rimtą kūrinį.

Pāsaka – pasakojamosios tautosakos ir literatūros žanras, kuriam būdinga ypatinga išmonė, pramanyta istorija, stebuklingų galių turintys veikėjai, nepaprasti daiktai ir reiškiniai.

Pasakėčia – trumpas pasakojamasis kūrinys, pasižymintis pamokomuoju (didaktiniu) pobūdžiu.

Pāsakotojas – asmuo, kuris pasakoja istoriją (atminkite, jis nėra autorius; áutorius – tai asmuo, kuris parašė istoriją). Pasakotojas istoriją gali pasakoti: pirmuoju asmeniu – pasakotojas istorijoje dalyvauja ir prisiima pagrindinio arba antraeilio veikėjo vaidmenį; trečiuoju asmeniu – pasakotojas istorijoje nedalyvauja.

Poemà (gr. *poiēma*) – stambiausias poezijos žanras, kuriame susipina lyrikos, epo ir dramos bruožai. Ji kilo iš herojinio Antikos epo.

Poèzija – eiliuota kalba parašyti literatūros kūriniai; vienas iš pagrindinių (greta prozos) kalbos organizavimo būdų.

Problemà – spręstinas, apmąstytinas klausimas kūrinyje.

Prozà (lot. *prosa* – nevaržoma) – neeiliuota kalba parašyti literatūros kūriniai; vienas iš pagrindinių (greta poezijos) kalbos organizavimo būdų.

Remárka – dramos tekste esančios pastabos, pateikiančios glaustą informaciją apie veikėjus (pvz., jų išvaizdą, veiksmus), aplinką, kurioje vyksta veiksmas.

Retòrika (gr. *rhētorikē, téchnē* – iškalbos menas) – iškalbos, viešo kalbėjimo arba įtikinimo menas, kurio taisyklės buvo sukurtos senovės Graikijoje.

Rìmas – poezijos eilučių pradžios arba pabaigos žodžių skiemenų vienodas arba panašus skambesys. Rimas svarbus ne tik skambesiui, bet ir eilėraščio prasmei.

Rìtmas (gr. *rhythmos* – darnumas) – eiliuotai kalbai būdingas kalbos garsų (pvz., ilgųjų ar trumpųjų skiemenų) ir / ar intonacinių elementų (pvz., kirčiuotų skiemenų) pasikartojimas, sakinių sandaros panašumas.

Romānas (lot. *romanus* – romėnų, romaniškas, susijęs su Antikos ir Viduramžių Rėmos kultūra) – epo žanras; didelės apimties, sudėtingos sandaros prozos kūrinys, kuriuo siekiama aprėpti vaizduojamo gyvenimo visumą. Romanui būdingas laike ir erdvėje išplėtotas siužetas, ryškūs ir dinamiški veikėjų charakteriai.

Romānsas (isp. *romance*) – lyrikos žanras, pasižymintis ypatingu jausmingumu; daina tapęs jausmingas meilės eilėraštis.

Romantizmas – XVIII a. pabaigos–XIX a. literatūros kryptis, kuri rėmėsi ne tiek protu, kiek jausmais ir vaizduote, pabrėžė asmens laisvę, kiekvienos tautos savitumą ir vertę, vaizdavo stiprius, maištingus, kilnių idealų siekiančius herojus, poetizavo gamtą ir aukštino praeitį.

Satyrà (lot. *satira* < *satura* – mišinys, kratinys) – kandus, aštrus žmogaus ir visuomenės ydų išjuokimas, kuris atskleidžia kritinį požiūrį į tikrovę.

Simbolis (gr. *symbolon* – sumesti kartu) – ženklų tapęs meninis vaizdas, turintis ypach svarbią, išliekamąją perkeltinę reikšmę.

Siužetas (pranc. *sujet* – dalykas) – kūrinio istorijos papasakojimo būdas; kūrinyje esantis įvykių išdėstymas.

Sutartinė – sena daugiabalsė daina, kurią atliekant vienu metu skamba du skirtingi tekstai ir dvi skirtingos melodijos.

Temà – apie ką kūrinyje (tekste) pasakojama.

Tragėdija (gr. *tragōdia* – ožių giesmė) – senovės Graikijoje greta komedijos susiformavęs poetiškiausias ir filosofiškausias dramos žanras, vaizduojantis iškilius, stiprius herojus, aštrius, nesutaikomus, visuomenei ypatingai svarbius konfliktus. Jos tikslas – žmogaus dvasios didybės ir stiprybės išaukštinimas, o pagrindinė tema – žūtbūtinė herojaus kova dėl esminių gyvenimo vertybių. Tragedija siekia sukelti katarsį (gr. *katharsis* – apvalymas) – dvasinį pakilimą, apsivalymą, kuris atsiranda skaitytojui ir žiūrovui susitapatinus su pagrindiniu herojumi, kenčiančiu ir žūstančiu už kilnius idealus. Tragedija kilo iš dievą Dionisą garbinančių apeigų, kuriose dalyvaudavo ožio kailiais pasidabinę dievo Dioniso palydovai.

Tragižmas, tragiškumas – skaitytojo gailėstį, užuojautą ir baimę kelianti literatūros kūrinio savybė. Tragizmas paprastai kyla kilniam, stipriam herojui patekus į neišsprendžiamą situaciją, kurioje jis neišvengia kančios ir mirties.

Vertybės – kūrinio veikėjams, lyriniam subjektui, pasakotojui, autoriui svarbūs, jų vertinami, gerbiami ir ginami, jų gyvenimo pagrindus sudarantys dalykai bei principai (pvz., sąžiningumas, garbė, laisvė, draugystė, ištikimybė, teisingumas).

Veikėjai – kūrinuose veikiantys, galvojančios ir jaučiantys žmonės, antgamtinės būtybės, gyvūnai, stebuklingi daiktai ir kt.

Veiksmo užuomazga – literatūros kūrinio įvykis, kuris išjudina veiksmą. Veiksmo užuomazga pakeičia personažų gyvenimą – jie nebegali gyventi taip, kaip gyveno anksčiau.

Veiksmo kulminacija – literatūros kūrinio aukščiausias įtampas taškas.

Veiksmo atómazga – baigiamoji literatūros kūrinio dalis, kurioje išsprendžiamos problemos (plg., veiksmo užuomazgoje iškyla problema, veiksmo atomazgoje problema išsprendžiama).

Vietà – erdvė, kurioje vyksta kūrinio veiksmas.

Žánras – smulkesnė kurios nors literatūros rūšies kūrinių grupė, kurią sieja panašus pasaulio matymas ir suvokimas, panaši tematika, problematika ir meniniai jų perteikimo būdai (pvz., epo žanrai – romanas, apsakymas; lyrikos žanrai – eilėraštis, sonetas; dramos žanrai – tragedija, komedija).

Tekstų šaltiniai

- Aitmatovas Čingizas. *Ilgą kaip šimtmečiai diena*, iš rusų kalbos vertė Juozas Vaitkus, Vilnius: Vaga, 1987.
- Beresnevičius Gintaras. *Pabėgęs dvaras*: esė, romanas, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
- Daukantas Simonas. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1988.
- Erlickas Juozas. *Raštai ir kt.*: humoreskos, humoristiniai eilėraščiai ir pjesės, Vilnius: Vaga, 1987.
- Frank Ana. *Dienoraštis, iš anglų kalbos vertė Audra Kairienė*, Vilnius: Alma littera, 2010.
- Gary Romain. *Aušros pažadas*: romanas, iš prancūzų kalbos vertė Violeta Tauragienė, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2014.
- Grinkevičiūtė Dalia. *Lietuviai prie Laptevų jūros*: atsiminimai, miniatiūros. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015.
- Krėvė Vincas. *Rinktiniai raštai*, sudarė Petronėlė Česnulevičiūtė, Vilnius: Vaga, 1982.
- Maironis. *Pavasario balsai: lyrika*. 28-asis leidimas, įvado autorius ir parengėjas Manfredas Žvirgždas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Mickevičius Adomas. *Lyrika. Baladės. Poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1975.
- Olkinaitė Matilda. „Jaunoji poetė Matilda Olkinaitė: „Širdy nepasakytą žodį aš nešu“ – *Gimtas Rokiškis*, 2015 m. kovo 1 d.
- Olkinaitė Matilda. *Dienoraštis, Eilėraščiai*. Iš Irenos Veisaitės archyvo.
- Rudaševskis Icchokas. *Vilniaus geto dienoraštis*, iš jidiš kalbos vertė Mindaugas Kvietkauskas. Rankraštis.
- Šaltenis Saulius. *Riešutų duona, Henrikas Montė*: apysakos, Vilnius: Vaga, 1972.
- Ulinauskaitė-Mureikienė Joana. *Likimo išbandymai*: atsiminimai, Vilnius: Versmė, 2014.

Iliustracijų šaltiniai

- Gražina Didelytė. „Viltis“, 1981 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.
- Napoleonas Orda. „Trakų salos piliis“, 1877 m. *Senosios Lietuvos vaizdai*: albumas, Vilnius: Pradai, 1999.
- Gražina Didelytė. „Šviesa“, iš ciklo A. M. 1979 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.
- Čingizas Aitmatovas su dukra. Apie 1975 m. Prieiga internete: <https://www.rferl.org/a/1144589.html>
- Iš Erminos Takenovos animacinio filmo „Mankurtas“, 2017 m. <https://vimeo.com/erminatakenova>
- Gražina Didelytė. „Baltasis žirgas“, 2002 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.
- Jonas Zenkevičius. Simono Daukanto portretas, 1850 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto biblioteka.¹
- Pirmosios lietuviškai rašytos Lietuvos istorijos – Simono Daukanto „Darbų“ – rankraščio antraštinis puslapis, 1822 m.
- Simono Daukanto „Būdo“ viršelis, 1845 m.
- Simono Daukanto paminklo atidengimas Papilėje 1930 m. Jono Sinkevičiaus nuotrauka
- Papilės valsčiaus mokytojai prie Simono Daukanto kapo ant Papilės piliakalnio. Apie 1929 m. A. Jankausko archyvas, *Papilė*, 1 dalis, vyr. redaktorė ir sudarytoja Vida Girininkienė, Vilnius, Versmė, 2004.
- Simono Daukanto paminklo fragmentas. Skulptoris Vincas Grybas. 1930 m.

¹ Jeigu toliau sąrašė iliustracijos šaltinis nepažymėtas, vadinasi, nuotrauka saugoma LLTI.

Papilė, 1 dalis, vyr. redaktorė ir sudarytoja Vida Girininkienė, Vilnius, Versmė, 2004.

Gražina Didelytė. „Gyvybės ratas“, 1986 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Gražina Didelytė. „Ažuolo žodžiai“, 1993 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Gražina Didelytė. „Ažuolo kardas“, 1986 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Gražina Didelytė. „Protėvių takai“, 2006 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Gražina Didelytė. „Lieptas“. Iš ciklo „Kęstutis“, 1982 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Adomo Mickevičiaus portretas. Nežinomas dailininkas, XIX a. Prieiga internete: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:AdamMickiewicz.jpg>

Napoleonas Orda. „Naugarduko pilies griuvėsiai ir parapinė bažnyčia“, 1876 m. *Senosios Lietuvos vaizdai*: albumas, Vilnius: Pradai, 1999.

Napoleonas Orda. „Vilniaus šv. Onos ir Bernardinų bažnyčios“, 1875 m. *Senosios Lietuvos vaizdai*: albumas, Vilnius: Pradai, 1999.

Napoleonas Orda. „Kauno pilis“, 1875 m. *Senosios Lietuvos vaizdai*: albumas, Vilnius: Pradai, 1999.

Pirmasis Adomo Mickevičiaus „Poezijos“ leidimas. Vilnius, 1822 m.

Adomo Mickevičiaus „Gražina“ ir „Konradas Valenrodas“, išleisti Paryžiuje 1851 m. su vertimais į prancūzų ir anglų kalbas.

Vladislovas Neveravičius (Jonas Tysevičius). Iš iliustracijų Adomo Mickevičiaus poemai „Gražina“, 1851 m. *Adama Mickiewicza Konrad Wallenrod i Grazyna*, Paryž, 1851.

Gražina Didelytė. „Lemties papartis I“ – miniatiūra, vaizduojanti Gražiną ir Liutaurą, 1998 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Napoleonas Orda. „Trakų salos pilis“, 1877 m. *Senosios Lietuvos vaizdai*: albumas, Vilnius: Pradai, 1999.

Maironis. Apie 1890 m. Prieiga internete: <http://kmug.lt/su-maironio-vardu/apie-maironi/>

Gražina Didelytė. „Bet amžiai bėga... Vytautas“, 1975 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Vincas Krėvė. Apie 1910 m.

Adomas Galdikas. Iš iliustracijų Vinco Krėvės „Milžinkapiui“, 1921 m. Krėvė Vincas. *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*, Kaunas; Vilnius: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1921.

Gražina Didelytė. „Simbolio gimimas“, 1974 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Gražina Didelytė. „Nesulaukusi laisvės“, 2006 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Matilda Olkinaitė gimnazistė, Vilkickienė Daiva. *Literatūriniai susitikimai žurnalo „Prie Nemunėlio“ puslapiuose*.

Gražina Didelytė. „Tremtis II“, 1988 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Dalia Grinkevičiūtė, prieiga internete: <http://saltiniai-4wb.info/index/details/1252>

1941 m. lietuviai tremtiniai žvejoja Laptevų jūroje. Prieiga internete: http://saltiniai-4wb.info/files/literatura/lh00/1941_m._lietuviai_tremtiniai_zvejoja_Laptevų_jūroje.LH8412.jpg

Gražina Didelytė. „Žūtis snieguose“, 1989 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Gražina Didelytė. „Tremtis III“, 1988 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Gražina Didelytė. „Tremtis I“, 1988 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Vaikai tremtyje vėlesniais pokario metais. Sibiro vaikai. Lietuvos vaikų tremtinių atsiminimai, Sudarė Irena Kurtinaitytė, Vidmantas Zavadskis, Vilnius: Naujasis lankas, 2012.

Samuelis Bakas „Susitapatinimas“, 1999 m. Puckerio galerija Bostone.

Ichokas Rudaševskis prieš Antrąjį pasaulinį karą. Nuotrauka iš Lietuvos žydų muziejaus archyvo.

Ichoko Rudaševskio dienoraščio puslapiai. *manoteises.lt* nuotrauka.

„Atminimo akmuo“ Ichokui Rudaševskiui, dailininkas Giunteris Demnigas, 2016 m. Saulias Žiūros nuotrauka.

Vilniaus geto pagrindiniai vartai. Rūdininkų ir Visų šventųjų gatvių kampas. 1942 m. Nuotrauka iš Lietuvos žydų muziejaus archyvo

Mergaitės gete. Nuotrauka iš Lietuvos žydų muziejaus archyvo.

Mokykla Kauno gete. Nuotrauka iš Lietuvos žydų muziejaus archyvo.

Vilniaus getas. Rūdninkų gatvė. Nuotrauka iš Lietuvos žydų muziejaus archyvo.

Samuelis Bakas. „Degantis“, 1995 m. Prieiga internete: <http://surrealism.website/Bak.html>

Ana Frank 1941-ųjų pavasarį. Prieiga internete: <http://www.annefrank.org/en/>

Samuelis Bakas „Šeima“, 1974 m. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Bak

Gražina Didelytė „Laisvi girioje“, iš ciklo „Sibiro suvenyras“, 1990 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Joana Ulinauskaitė, gimnazistė, 1944 m. Iš asmeninio J. Ulinauskaitės-Mureikienės archyvo.

Joanos motina Zofija Ulinauskienė su vaikais po vyro arešto, 1942 m. Iš asmeninio J. Ulinauskaitės-Mureikienės archyvo.

Gražina Didelytė „Lietuva 1940-aisiais“, iš ciklo „Sibiro suvenyras“, 1990 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Gražina Didelytė. „Vilties šviesa“. Iš ciklo „Sibiro suvenyras“, 1990 m. *Gražinos Didelytės Lietuva*: kūrybos albumas, sudarytojas Vygandas Čaplikas, Vilnius: Petro Ofsetas, 2011.

Romas Sakadolskis. Flickr.com nuotrauka.

Samuelis Bakas „Žvilgsnis į praėjusius septynis dešimtmečius. Atminties sergėtojai“, 1991 m. Puckerio galerija Bostone.

Algirdas Griškevičius „Toks gyvenimas“, 2013 m.

Saulius Šaltenis apie 1970 m. Iš S. Šaltenio asmeninio archyvo.

Kadrai iš Arūno Žebriūno filmo „Riešutų duona“, 1977 m.

Algirdas Griškevičius „Senamiesčio sonata“, 1997 m.

Romenas Gary, apie 1975 m. Prieiga internete: http://www.lepoint.fr/culture/romain-gary-une-vie-en-photographies-07-12-2010-1272229_3.php

Skulptoriaus Romo Kvinto sukurtas paminklas Romenui Gary, 2007 m.

Algirdas Griškevičius „Koliziejus“, 1998 m.

To meto saldainio popieriukas su lenkišku užrašu „Pirmasis bučiny“, Vilniaus romanas. Romaino Gary vilnietiško gyvenimo epizodai, sudarė Margarita Matulytė, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2014,

Algirdas Griškevičius „Senamiesčio atrakcionai“, 2004 m.

Algirdas Griškevičius „Patriotiniai žaidimai“, 2000 m.

Juozas Erlickas. Flickr.com nuotrauka.

Algirdas Griškevičius „Don Kichoto pasirodymas“, 2004 m.

Algirdas Griškevičius „Pilis“, 1991 m.